

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ

КАФЕДРА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН

**ЦИВІЛЬНЕ ТА ТОРГОВЕЛЬНЕ ПРАВО
ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН**

Методичні рекомендації до семінарських та практичних занять

для здобувачів вищої освіти IV курсу денної/заочної форми навчання
Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)
Спеціальність: 081 Право

Колектив авторів:

В. Я. Киян

Н. М. Обушенко

О. В. Нестерцова-Собакарь

Дніпро 2026

*Схвалено Науково-методичною радою
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ,
протокол № 8 від 28.04.2026 року*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Олексій Валуйко – начальник кафедри правового забезпечення та правоохоронної діяльності факультету забезпечення державної безпеки Київського інституту Національної гвардії України, канд. юрид. наук, доцент, полковник.

Ольга Бондаренко – завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ, канд. юрид. наук, доцент.

К 54 Киян В. Я., Обушенко Н. М., Нестерцова-Собакарь О. В. Цивільне та торговельне право зарубіжних країн : метод. рек. до семінарських та практичних занять для здобувачів вищої освіти IV курсу денної/заочної форми навчання. Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський). Спеціальність: 081 Право. Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2026. 166 с.

Методичні рекомендації до семінарських і практичних занять розроблено відповідно до тематики, передбаченої навчальним планом з дисципліни «Цивільне та торговельне право зарубіжних країн», та підготовлено з урахуванням вимог освітньо-професійної програми підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ за галуззю знань 08 «Право» та спеціальністю 081 «Право».

АВТОРИ:

Володимир Киян – завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти ДДУВС, канд. юрид. наук, доцент;

Наталія Обушенко – професор кафедри цивільно-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти ДДУВС, д-р юрид. наук, професор;

Олександра Нестерцова-Собакарь – доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти ДДУВС, канд. юрид. наук, доцент.

ЗМІСТ

Передмова	4-11
Обсяг навчальної дисципліни	12-13
ТЕМА 1. Цивільне і торговельне право як галузі приватного права. Основні цивільно-правові системи сучасності.	14-30
ТЕМА 2. Джерела цивільного і торгового права зарубіжних країн	31-60
ТЕМА 3. Фізична особа в цивільному праві зарубіжних країн. Юридичні особи та інші правові форми торгової (підприємницької) діяльності в зарубіжних цивільно-правових системах	61-88
ТЕМА 4. Регулювання права власності та інших речових прав у цивільному та торговельному праві зарубіжних країн. Загальні положення про зобов'язання в цивільному праві зарубіжних країн	88-115
ТЕМА 5. Договірне право в системі зобов'язального права	115-131
ТЕМА 6. Загальні положення сімейного права в зарубіжних цивільно-правових системах	131-156
Перелік питань для підготовки до підсумкового контролю	156-158
Критерії та засоби оцінювання успішності навчання	159-162
Список рекомендованої літератури	163-165

ПЕРЕДМОВА

Сучасний етап розвитку правової науки та правозастосовної практики характеризується посиленням інтеграційних процесів, інтенсифікацією міжнародної економічної співпраці, зростанням ролі транснаціонального бізнесу та уніфікацією приватноправового регулювання. У цих умовах особливого значення набуває ґрунтовне вивчення цивільного та торговельного права зарубіжних країн як важливої складової професійної підготовки майбутніх правників, здатних ефективно діяти в умовах глобалізованого правового простору.

Навчальна дисципліна «Цивільне та торговельне право зарубіжних країн» спрямована на формування у здобувачів вищої освіти системного уявлення про основні правові сім'ї сучасності, джерела цивільного і торговельного права, правовий статус суб'єктів приватного права, особливості договірної та позадоговірної регулювання, а також специфіку організації підприємницької діяльності в різних цивільно-правових системах. Вивчення цієї дисципліни дозволяє не лише розширити теоретичний кругозір студентів, а й сформувати практичні навички порівняльно-правового аналізу, необхідні для застосування національного законодавства з урахуванням міжнародних і європейських правових стандартів.

Метою навчальної дисципліни «Цивільне та торговельне право зарубіжних країн» є формування у здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 081 «Право» системних теоретичних знань і практичних навичок у сфері цивільного та торговельного права іноземних держав, засвоєння основних правових інститутів і принципів приватного права сучасних правових систем, а також розвиток здатності до порівняльно-правового аналізу та застосування набутих знань у професійній юридичній діяльності.

У процесі вивчення дисципліни здобувачі вищої освіти мають набути цілісного уявлення про структуру та джерела цивільного і торговельного права зарубіжних країн, особливості правового статусу суб'єктів приватного права, правові форми підприємницької діяльності, договірні та позадоговірні зобов'язання, а також механізми цивільно-правової відповідальності у різних правових сім'ях. Дисципліна спрямована на формування вмінь аналізувати іноземне законодавство, судову практику та доктринальні джерела, порівнювати їх із національним правом України та міжнародними правовими стандартами.

Опанування навчальної дисципліни покликане сприяти розвитку професійного правового мислення, підвищенню рівня правової культури, формуванню навичок аргументованого правового аналізу та підготовці майбутніх юристів до здійснення правозастосовної, консультативної, науково-

дослідної та правотворчої діяльності в умовах європейської інтеграції та глобалізації правових відносин.

Методичні рекомендації до семінарських та практичних занять з дисципліни «Цивільне та торговельне право зарубіжних країн» розроблено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 081 «Право», з урахуванням вимог стандартів вищої освіти, рекомендацій Міністерства освіти і науки України та сучасних підходів до організації освітнього процесу у закладах вищої освіти.

Метою цих методичних рекомендацій є забезпечення належного навчально-методичного супроводу семінарських і практичних занять, сприяння системному засвоєнню студентами навчального матеріалу, поглибленню теоретичних знань та формуванню професійних компетентностей у сфері приватного права зарубіжних країн. Особливу увагу приділено розвитку аналітичного мислення, уміння працювати з нормативно-правовими актами іноземних держав, судовою практикою, доктринальними джерелами, а також здатності застосовувати порівняльно-правовий метод у вирішенні практичних завдань.

Основними завданнями методичних рекомендацій є:

1. Забезпечення навчально-методичного супроводу семінарських і практичних занять з дисципліни «Цивільне та торговельне право зарубіжних країн» відповідно до освітньо-професійної програми підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня.

2. Сприяння системному та ґрунтовному засвоєнню здобувачами вищої освіти теоретичних положень цивільного і торговельного права зарубіжних країн, основних інститутів і категорій приватного права.

3. Формування у студентів навичок порівняльно-правового аналізу правових систем, законодавства та правових інститутів іноземних держав, а також уміння співвідносити їх із нормами національного права України.

4. Розвиток практичних умінь і навичок застосування норм цивільного та торговельного права зарубіжних країн у процесі вирішення правових завдань, аналізу кейсів і моделювання правових ситуацій.

5. Сприяння формуванню професійного правового мислення, аналітичних здібностей та навичок аргументованого юридичного висновку у здобувачів вищої освіти.

6. Активізація самостійної навчальної та науково-дослідної роботи студентів шляхом надання переліку питань для самопідготовки, тем для рефератів, індивідуальних завдань і рекомендацій щодо опрацювання джерел.

7. Забезпечення контролю та самоконтролю рівня знань здобувачів вищої освіти через систему контрольних запитань, тестових завдань і практичних вправ.

8. Орієнтація студентів на використання сучасних джерел права, зокрема законодавства іноземних держав, практики судів, актів Європейського Союзу, міжнародних договорів і доктринальних праць.

9. Сприяння формуванню міждисциплінарних зв'язків дисципліни «Цивільне та торговельне право зарубіжних країн» з іншими навчальними курсами цивільно-правового та міжнародно-правового спрямування.

10. Підвищення якості професійної підготовки майбутніх юристів, здатних здійснювати правозастосовну, консультативну та аналітичну діяльність у сфері приватного права в умовах європейської інтеграції та глобалізації.

У методичних рекомендаціях подано тематику семінарських і практичних занять, орієнтовні плани їх проведення, перелік питань для обговорення, контрольні запитання, тестові завдання, практичні завдання та кейси, теми для самостійної роботи і рефератів. Така структура дозволяє забезпечити поєднання теоретичної підготовки з практичною орієнтацією навчання, а також сприяє активізації пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти.

Зміст методичних рекомендацій охоплює ключові інститути цивільного і торговельного права зарубіжних країн, зокрема: поняття і систему приватного права, джерела цивільного та торговельного права, правовий статус фізичних і юридичних осіб, правові форми підприємницької діяльності, договірні зобов'язання, деліктну відповідальність, інститути корпоративного управління, а також вплив права Європейського Союзу та міжнародної уніфікації на розвиток національних правопорядків. При цьому матеріал подано з урахуванням порівняльного аналізу континентальної правової системи та системи common law, що дозволяє студентам усвідомити як спільні риси, так і відмінності між основними правовими сім'ями сучасності.

Предметом навчальної дисципліни «Цивільне та торговельне право зарубіжних країн» є система цивільно-правових і торговельно-правових норм, інститутів та правовідносин, що склалися в правопорядках іноземних держав, а також доктринальні підходи і судова практика їх застосування, які регулюють майнові та особисті немайнові відносини, договірні й позадоговірні зобов'язання, підприємницьку діяльність і корпоративні відносини у сфері приватного права.

Дисципліна охоплює вивчення основних правових сімей сучасності (романо-германської та англо-американської), джерел цивільного і торговельного права, правового статусу фізичних і юридичних осіб, організаційно-правових форм здійснення торгової (підприємницької) діяльності, механізмів цивільно-правової відповідальності, а також впливу міжнародного приватного права, права Європейського Союзу та процесів уніфікації й гармонізації на розвиток національних цивільно-правових систем.

Предмет навчальної дисципліни передбачає аналіз зарубіжного законодавства, судової практики та правової доктрини з метою формування у здобувачів вищої освіти здатності здійснювати порівняльно-правовий аналіз, критично оцінювати іноземні правові моделі та застосовувати набуті знання у професійній юридичній діяльності.

Навчальна дисципліна «Цивільне та торговельне право зарубіжних країн» має тісні міждисциплінарні зв'язки з низкою фундаментальних і спеціальних юридичних дисциплін, що забезпечує комплексний підхід до формування професійних компетентностей майбутніх правників та сприяє цілісному сприйняттю правових явищ.

Передусім дисципліна ґрунтується на знаннях, здобутих у процесі вивчення теорії держави і права, оскільки використовує базові поняття правової норми, правовідносин, суб'єктів і об'єктів права, джерел права, правового регулювання та правових систем. Теоретико-правові категорії слугують методологічною основою для аналізу цивільного і торговельного права зарубіжних країн.

Тісний зв'язок простежується з дисциплінами «Цивільне право України» та «Торговельне (господарське) право України», оскільки вивчення іноземних правових моделей дозволяє поглибити розуміння національних інститутів приватного права, виявити їх особливості, спільні риси та відмінності, а також оцінити перспективи вдосконалення національного законодавства з урахуванням зарубіжного досвіду.

Дисципліна має безпосередні міждисциплінарні зв'язки з міжнародним приватним правом, у межах якого розглядаються питання колізійного регулювання, застосування іноземного права, визначення особистого статусу суб'єктів та юрисдикції у справах з іноземним елементом. Знання цивільного і торговельного права зарубіжних країн є необхідною передумовою для коректного застосування норм міжнародного приватного права.

Важливими є також зв'язки з дисциплінами «Право Європейського Союзу» та «Європейське приватне право», оскільки сучасне цивільне і торговельне право держав – членів ЄС значною мірою формується під впливом наднаціонального правового регулювання, уніфікованих актів, директив і практики Суду Європейського Союзу.

Крім того, дисципліна взаємодіє з корпоративним правом, договірним правом, деліктним правом, фінансовим і податковим правом, а також з окремими аспектами процесуального права, що дозволяє комплексно аналізувати правовий статус суб'єктів приватного права та механізми захисту їх прав і законних інтересів.

Методичні рекомендації з дисципліни «Цивільне та торговельне право зарубіжних країн» відіграють важливу роль у забезпеченні якості навчального процесу та ефективності засвоєння студентами навчального матеріалу. Вони є цілісним навчально-методичним інструментом, спрямованим на систематизацію теоретичних знань, формування практичних навичок і розвиток професійного правового мислення здобувачів вищої освіти.

Запропонована структура методичних рекомендацій забезпечує логічну послідовність вивчення навчальної дисципліни, поєднання теоретичних положень із практичними завданнями, а також сприяє активізації самостійної роботи студентів. Наявність планів занять, контрольних запитань, тестових

завдань і практичних кейсів дозволяє здійснювати ефективний контроль та самоконтроль рівня засвоєння навчального матеріалу.

Особливе значення методичних рекомендацій полягає у їхній орієнтації на порівняльно-правовий підхід, що дає змогу здобувачам вищої освіти глибше усвідомити закономірності розвитку приватного права, критично оцінювати іноземні правові моделі та застосовувати зарубіжний досвід у національній правотворчій і правозастосовній практиці.

У цілому методичні рекомендації сприяють формуванню у здобувачів вищої освіти високого рівня правової культури, розвитку аналітичних здібностей і підготовці конкурентоспроможних фахівців у галузі права, здатних ефективно діяти в умовах європейської інтеграції та глобалізації правових відносин. Їх використання в освітньому процесі є важливою передумовою підвищення якості правничої освіти та забезпечення відповідності підготовки здобувачів вищої освіти сучасним вимогам юридичної практики.

Навчальна дисципліна «Цивільне та торговельне право зарубіжних країн» у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ викладається у першому семестрі здобувачам вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 081 «Право». Вона є складовою професійної підготовки майбутніх юристів і спрямована на формування системних знань про правові інститути цивільного та торговельного права іноземних держав, а також на розвиток навичок порівняльно-правового аналізу.

Викладання навчальної дисципліни здійснюється з використанням сучасних методів навчання, орієнтованих на активну участь здобувачів вищої освіти в освітньому процесі. Основний акцент робиться на поєднанні лекційного викладу з семінарськими та практичними заняттями, що забезпечує ґрунтовне засвоєння теоретичного матеріалу та формування практичних компетентностей.

У процесі навчання застосовуються проблемно-пошуковий та порівняльно-правовий методи, аналіз нормативно-правових актів іноземних держав, судової практики та доктринальних джерел. Важливе місце відводиться кейс-методу, розв'язанню практичних задач, дискусіям, тестовому контролю, а також виконанню завдань для самостійної роботи, що сприяє розвитку аналітичного мислення та професійної аргументації.

Застосування інтерактивних методів навчання забезпечує формування у здобувачів вищої освіти здатності самостійно працювати з правовою інформацією, критично оцінювати іноземні правові моделі та застосовувати набуті знання у майбутній професійній діяльності.

У процесі вивчення навчальної дисципліни «Цивільне та торговельне право зарубіжних країн» здобувачі вищої освіти набувають системних знань і повинні знати:

1. Основні теоретичні засади цивільного та торговельного права зарубіжних країн, їх місце і роль у системі приватного права сучасних держав.

2. Поняття, ознаки та структуру основних правових сімей сучасності (романо-германської та англо-американської), їх вплив на формування цивільно-правових і торговельно-правових інститутів.

3. Систему джерел цивільного і торговельного права зарубіжних країн, включно з кодифікованими нормативно-правовими актами, судовими прецедентами, правовими звичаями, доктриною, актами Європейського Союзу та міжнародними договорами.

4. Правовий статус фізичних осіб у зарубіжному цивільному праві, зокрема поняття і зміст правоздатності, дієздатності та деліктоздатності, а також особливості їх реалізації у різних правових системах.

5. Особисті немайнові права фізичних осіб, способи їх захисту у континентальних правових системах і в системі common law.

6. Правовий статус юридичних осіб, їх поняття, ознаки, класифікацію та правову природу у цивільному праві зарубіжних країн.

7. Основні організаційно-правові форми юридичних осіб, що використовуються для здійснення торгової (підприємницької) діяльності в іноземних державах, а також їх порівняльну характеристику.

8. Правові форми підприємницької діяльності фізичних осіб, зокрема статус одноособового підприємця, особливості здійснення підприємництва та обсяг майнової відповідальності.

9. Партнерства, трасти та інші некорпоративні форми організації бізнесу, їх правову природу, сферу застосування та особливості правового регулювання.

10. Механізми корпоративного управління в юридичних особах, систему органів управління та їх повноваження у різних правових системах.

11. Принцип обмеженої відповідальності юридичних осіб, умови та підстави його обмеження, зокрема доктрину «пробивання корпоративної завіси».

12. Загальні засади договірних і позадоговірних зобов'язань у цивільному і торговельному праві зарубіжних країн.

13. Особливості цивільно-правової відповідальності у континентальних правових системах і в системі common law.

14. Роль судової практики та правової доктрини у формуванні та застосуванні норм цивільного і торговельного права іноземних держав.

15. Вплив права Європейського Союзу, міжнародної уніфікації та гармонізації на розвиток цивільного і торговельного права зарубіжних країн.

16. Основні тенденції розвитку приватного права в умовах глобалізації, цифровізації економіки та європейської інтеграції.

17. Значення порівняльно-правового аналізу для вдосконалення національного цивільного та торговельного законодавства України і правозастосовної практики.

Після вивчення навчальної дисципліни «Цивільне та торговельне право зарубіжних країн» здобувачі вищої освіти повинні вміти:

1. Аналізувати та інтерпретувати норми цивільного і торговельного права зарубіжних країн з урахуванням особливостей відповідних правових систем і правових сімей.

2. Здійснювати порівняльно-правовий аналіз інститутів цивільного і торговельного права іноземних держав та співвідносити їх із положеннями національного законодавства України.

3. Визначати систему джерел приватного права у конкретній зарубіжній правовій системі та оцінювати їх юридичну силу і сферу застосування.

4. Характеризувати правовий статус фізичних і юридичних осіб у цивільному праві зарубіжних країн, зокрема обсяг їх правоздатності, дієздатності та відповідальності.

5. Класифікувати організаційно-правові форми підприємницької діяльності в іноземних державах та обґрунтовувати вибір відповідної правової форми залежно від мети діяльності.

6. Аналізувати договірні та позадоговірні правовідносини у цивільному і торговельному праві зарубіжних країн та визначати правові наслідки їх порушення.

7. Розв'язувати практичні правові задачі та кейси, що виникають у сфері цивільних і торговельних відносин з іноземним елементом, з використанням норм зарубіжного права.

8. Оцінювати судову практику іноземних держав і міжнародних судових органів з питань цивільного і торговельного права та використовувати її у правовій аргументації.

9. Застосовувати правові категорії і термінологію зарубіжного цивільного та торговельного права у професійному мовленні та письмових юридичних висновках.

10. Працювати з іноземними нормативно-правовими актами, доктринальними джерелами та правовими базами даних, здійснювати їх аналіз і систематизацію.

11. Формулювати обґрунтовані юридичні позиції та висновки з урахуванням принципів приватного права, автономії волі та добросовісності.

12. Використовувати порівняльно-правовий метод для підготовки наукових і навчальних робіт, а також для вирішення практичних завдань.

13. Оцінювати вплив права Європейського Союзу та процесів уніфікації і гармонізації на розвиток цивільного і торговельного права зарубіжних країн.

14. Застосовувати міждисциплінарний підхід при аналізі приватноправових відносин, поєднуючи знання цивільного, торговельного, міжнародного приватного та корпоративного права.

15. Аргументовано відстоювати власну правову позицію під час семінарських занять, дискусій та професійних обговорень.

Поєднання застосування різноманітних методів навчання з чітким визначенням результатів навчання з дисципліни «Цивільне та торговельне право зарубіжних країн» забезпечує цілісний і системний підхід до підготовки

здобувачів вищої освіти. Використання лекційних, семінарських, практичних та інтерактивних методів сприяє не лише засвоєнню теоретичних знань, а й формуванню практичних умінь, аналітичного мислення та навичок професійної правової аргументації. Чітко окреслені результати навчання дозволяють орієнтувати освітній процес на досягнення конкретних освітніх цілей, забезпечують прозорість оцінювання та сприяють формуванню у здобувачів вищої освіти комплексних фахових компетентностей, необхідних для ефективної юридичної діяльності в сучасних умовах.

Крім того, такий підхід сприяє підвищенню мотивації здобувачів вищої освіти до активної участі в освітньому процесі, розвитку їх здатності до самостійної роботи, критичного аналізу правових явищ та застосування порівняльно-правового методу. Орієнтація навчального процесу на поєднання теорії і практики забезпечує формування у майбутніх правників професійної мобільності, готовності до адаптації в умовах динамічних змін правового регулювання, європейської інтеграції та глобалізації правових відносин. У підсумку це створює належні передумови для підготовки конкурентоспроможних фахівців у галузі права, здатних ефективно реалізовувати набуті знання і навички у правозастосовній, консультативній та аналітичній діяльності.

Методичні рекомендації розраховані на здобувачів вищої освіти IV курсу денної та заочної форми навчання, а також можуть бути корисними для викладачів, аспірантів і всіх, хто цікавиться проблематикою цивільного та торговельного права зарубіжних країн. Їх використання в освітньому процесі сприятиме підвищенню якості правничої освіти, формуванню високого рівня правової культури та підготовці конкурентоспроможних фахівців у галузі права.

ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Цивільне та торговельне право зарубіжних країн

Структура навчальної дисципліни

Денна форма навчання

№ з/п	Назва тем	Нормативний обсяг годин	Всього годин з викладачем	З них:			
				Лекцій	Семінарських занять	Практичних занять	Самостійна робота / Індивідуальна робота
5-й семестр							
1	Цивільне і торговельне право як галузі приватного права. Основні цивільно-правові системи сучасності.	18	6	4	2		12
2	Джерела цивільного і торгового права зарубіжних країн.	18	6	2	2	2	12
3	Фізична особа в цивільному праві зарубіжних країн. Юридичні особи та інші правові форми торгової (підприємницької) діяльності в зарубіжних цивільно-правових системах.	20	8	4	2	2	12
4	Регулювання права власності та інших речових прав у цивільному та торговельному праві зарубіжних країн. Загальні положення про зобов'язання в цивільному праві зарубіжних країн.	20	8	4	2	2	12
5	Договірне право в системі зобов'язального права.	18	6	4		2	12
6	Загальні положення сімейного права в зарубіжних цивільно-правових системах.	26	6	2	2	2	20
Усього годин		120	40	20	10	10	80
Підсумковий контроль – залік							

Заочна форма навчання

№ з/п	Назва тем	Нормативний обсяг годин	Всього годин з викладачем	З них:			
				Лекцій	Семінарських занять	Практичних занять	Самостійна робота / Індивідуальна робота
5-й семестр							
1	Цивільне і торговельне право, як галузі приватного права. Основні цивільно-правові системи сучасності.	\	4	2	2		20
2	Джерела цивільного і торгового права зарубіжних країн.	24	4	2	2		20
3	Фізична особа в цивільному праві зарубіжних країн. Юридичні особи та інші правові форми торгової (підприємницької) діяльності в зарубіжних цивільно-правових системах.	24	4	2	2		20
4	Регулювання права власності та інших речових прав у цивільному та торговельному праві зарубіжних країн. Загальні положення про зобов'язання в цивільному праві зарубіжних країн.	24	4	2	2		20
5	Договірне право в системі зобов'язального права.	24	4	2	2		20
Усього годин		120	20	10	10		100
Підсумковий контроль – залік							

ТЕМА 1. ЦИВІЛЬНЕ І ТОРГОВЕЛЬНЕ ПРАВО ЯК ГАЛУЗІ ПРИВАТНОГО ПРАВА. ОСНОВНІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ СИСТЕМИ СУЧАСНОСТІ.

*Семінарське заняття № 1 – денна форма навчання 2 год;
заочна форма навчання 2 год.*

План

1. Поняття приватного права та його місце у правовій системі сучасної держави.
2. Цивільне право як базова галузь приватного права: поняття, предмет і метод правового регулювання.
3. Торговельне (комерційне) право: поняття, ознаки та співвідношення з цивільним правом.
4. Дуалістична та моністична концепції побудови приватного права.
5. Система джерел цивільного і торговельного права в зарубіжних країнах.
6. Загальна характеристика основних цивільно-правових систем сучасності.
7. Романо-германська (континентальна) правова система: історія становлення та сучасні риси.
8. Англо-американська (прецедентна) правова система: особливості формування та правового регулювання приватних відносин.
9. Релігійно-традиційні правові системи та їх вплив на регулювання цивільно-правових відносин.
10. Соціалістична правова система та трансформація приватного права в постсоціалістичних державах.
11. Процеси гармонізації та уніфікації цивільного і торговельного права в умовах глобалізації.
12. Значення порівняльно-правового аналізу цивільного і торговельного права для формування сучасної правової доктрини.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Приватне право становить фундаментальну складову правової системи сучасних держав і спрямоване на регулювання майнових та особистих немайнових відносин між юридично рівними, автономними та майново відокремленими суб'єктами. Його методологічною основою є принципи диспозитивності, юридичної рівності сторін, автономії волі та неприпустимості свавільного втручання у сферу приватних інтересів. У межах приватного права провідне місце займають цивільне і торговельне право, які історично та функціонально перебувають у тісному взаємозв'язку.

Цивільне право є базовою галуззю приватного права, що регулює найбільш загальні та універсальні відносини між приватними особами, охоплюючи питання правосуб'єктності, речових прав, зобов'язань, договорів, спадкування та захисту цивільних прав. Його норми мають загальний характер і застосовуються до широкого кола суб'єктів незалежно від професійного або комерційного статусу.

Торговельне (комерційне) право історично сформувалося як спеціалізована галузь приватного права, покликана врегульовувати відносини, що виникають у сфері професійної, систематичної та ризикової підприємницької діяльності. Воно характеризується підвищеним рівнем формалізму, оперативності та орієнтацією на стабільність торговельного обороту. Специфіка торговельного права виявляється, зокрема, у регулюванні статусу підприємців, торговельних угод, банкрутства, цінних паперів, корпоративних відносин.

У сучасних правових системах склалися різні моделі співвідношення цивільного і торговельного права, що відображають історичні, економічні та правокультурні особливості держав.

Перша модель – *дуалістична*, за якої цивільне і торговельне право існують як відносно самостійні галузі з окремими кодифікованими актами (наприклад, Цивільний кодекс і Торговельний кодекс). Класичним прикладом є правова система Франції, де поряд із Цивільним кодексом діє Торговельний кодекс. За цієї моделі торговельне право розглядається як спеціальне щодо цивільного, а у випадку прогалин застосовуються норми цивільного права.

Друга модель – *моністична*, яка передбачає інтеграцію норм торговельного права до єдиного цивільного кодексу. Вона притаманна, зокрема, правовим системам Нідерландів, Швейцарії, Італії. У межах цієї моделі торговельні відносини регулюються як різновид цивільно-правових відносин, що сприяє уніфікації правового регулювання та підвищенню системності приватного права.

Третя модель – *функціонально-диференційована*, характерна для правових систем загального права, де чіткого галузевого поділу між цивільним і торговельним правом не існує, а комерційні відносини регулюються через поєднання судових прецедентів, статутного права та спеціальних актів.

Цивільно-правові системи сучасності являють собою історично сформовані та внутрішньо узгоджені комплекси правових норм, принципів, доктрин і джерел права, що визначають спосіб правового регулювання приватних відносин у конкретних державах. Їх класифікація ґрунтується на спільності джерел права, методів правотворення, юридичної техніки та правової культури.

Романо-германська (континентальна) правова система

Романо-германська (континентальна) правова система є однією з провідних правових сімей сучасності та становить нормативну основу правопорядку більшості європейських держав, а також значної кількості країн Латинської Америки, Азії й Африки. Її формування зумовлене історичною

рецепцією римського приватного права, доктринальним розвитком канонічного права та подальшою кодифікацією національних правових систем у період Нового часу. Саме поєднання римсько-правової спадщини, раціоналістичної правової доктрини та законодавчої кодифікації визначило системність, абстрактність і логічну впорядкованість цієї правової сім'ї.

Початок романо-германської правової системи сягає права Стародавнього Риму, зокрема приватноправових конструкцій, розроблених у класичний період та кодифікованих у *Corpus iuris civilis* Юстиніана. У середньовіччі ці норми були рецеповані через університетську правову науку (гослатори та постгослатори), що сприяло формуванню загальноєвропейської правової доктрини. У XVIII–XIX ст. під впливом ідей природного права та правового позитивізму відбувається масштабна кодифікація цивільного законодавства, кульмінацією якої стали Французький цивільний кодекс 1804 року та Німецьке цивільне уложення 1896 року.

Характерною рисою романо-германської правової системи є домінування нормативно-правового акта як основного джерела права. Центральне місце в ієрархії джерел займають конституції та кодифіковані акти – цивільні, торговельні, кримінальні кодекси, які мають високий рівень узагальнення та систематизації правових норм. Судова практика формально не визнається джерелом права, однак фактично відіграє важливу роль у тлумаченні та розвитку правових положень, забезпечуючи єдність правозастосування.

Важливим елементом є також правова доктрина, яка традиційно має значний вплив на формування та розвиток правових інститутів. Наукові праці юристів-догматиків слугують інтелектуальною основою кодифікаційних процесів і сприяють збереженню системної цілісності правового регулювання.

Романо-германська правова система характеризується високим ступенем систематизації правового матеріалу. Право поділяється на публічне і приватне, а в межах приватного права – на цивільне, торговельне, сімейне та інші галузі. Кодифікація є ключовим інструментом упорядкування правових норм і забезпечення їх внутрішньої узгодженості.

Кодифіковані акти не лише фіксують чинні правові приписи, а й містять абстрактні правові конструкції та загальні принципи, що дозволяють застосовувати їх до широкого кола життєвих ситуацій. Такий підхід забезпечує стабільність правового регулювання та передбачуваність правових наслідків.

Для романо-германської правової системи характерне використання нормативного методу правового регулювання, за якого поведінка суб'єктів визначається загальними правилами, сформульованими законодавцем. Особливе значення надається принципам права, які виконують функцію системоутворюючих орієнтирів і забезпечують єдність правового регулювання.

У сфері приватного права такими принципами є свобода договору, юридична рівність сторін, добросовісність, справедливість, неприпустимість

зловживання правом. Вони відіграють ключову роль у тлумаченні норм і заповненні прогалин законодавства.

Суд у романо-германській правовій системі покликаний застосовувати закон, а не створювати право. Основною формою судової діяльності є тлумачення нормативних приписів і конкретизація їх змісту у процесі правозастосування. Тлумачення здійснюється з використанням граматичного, системного, телеологічного та історичного методів, що забезпечує гнучкість застосування кодифікованих норм без порушення принципу законності.

У сучасних умовах романо-германська правова система зазнає істотних трансформацій, зумовлених європейською інтеграцією, глобалізацією та цифровізацією правового регулювання. Посилюється роль наднаціональних правових утворень, зокрема права Європейського Союзу, яке впливає на національні цивільно-правові системи. Водночас спостерігається зростання значення судової практики та принципів права, що свідчить про поступову конвергенцію з елементами системи загального права.

Романо-германська правова система є раціонально організованою, кодифікованою та доктринально обґрунтованою моделлю правового регулювання, яка забезпечує стабільність, передбачуваність і системність правопорядку. Її здатність до адаптації, збереження фундаментальних принципів і водночас відкритість до інновацій робить її однією з найбільш впливових і життєздатних правових систем сучасності.

Англо-американська (система загального права)

Англо-американська правова система, відома також як система загального права (*common law*), є однією з провідних правових сімей сучасності та функціонує в Англії, США, Канаді (за винятком провінції Квебек у сфері приватного права), Австралії та інших державах, правопорядки яких сформувалися під впливом англійської правової традиції. Її характерною особливістю є прецедентний характер правового регулювання, еволюційний спосіб формування норм та домінування судової практики як основного джерела права, що принципово відрізняє її від кодифікованих континентальних систем.

Формування системи загального права розпочалося в Англії після нормандського завоювання 1066 року, коли королівські суди поступово виробили єдині правові підходи до вирішення спорів на всій території держави. Судова практика цих судів стала основою *common law* – «загального права», яке застосовувалося незалежно від місцевих звичаїв. Паралельно розвивалася система *equity* (права справедливості), покликана усунути жорсткість загального права та забезпечувати справедливе вирішення справ шляхом застосування морально-етичних критеріїв.

Подальший розвиток англо-американської правової системи відбувався еволюційно, без масштабних кодифікацій, що зумовило її казуїстичний характер і тісний зв'язок із практикою судового правозастосування.

Центральним джерелом права в системі загального права є судовий прецедент – рішення вищого суду, обов'язкове для нижчих судів при розгляді

аналогічних справ. Принцип *stare decisis* («дотримуватися вирішеного») забезпечує стабільність і передбачуваність правового регулювання, водночас допускаючи його поступову еволюцію через зміну або відступ від прецедентів у виняткових випадках.

Разом із прецедентом важливу роль відіграє статутне право (акти парламенту), яке поступово розширює сферу свого впливу, особливо в галузі регулювання торговельних, фінансових та соціальних відносин. Однак навіть статутні норми підлягають активному судовому тлумаченню, що інтегрує їх у прецедентну систему.

На відміну від романо-германської правової системи, система загального права не ґрунтується на всеосяжній кодифікації та чіткому галузевому поділі. Поняття «цивільне право» у континентальному розумінні тут відсутнє; натомість приватноправові відносини регулюються через сукупність прецедентів і статутів у сферах договірної, деліктної, речового та торговельного права.

Такий підхід забезпечує високу гнучкість правового регулювання, але водночас ускладнює систематизацію правового матеріалу та підвищує значення професійної правової інтерпретації.

Суд у системі загального права виконує не лише правозастосовчу, а й правотворчу функцію. Формулюючи правову позицію у конкретній справі, суд створює норму права, яка надалі застосовується як обов'язковий прецедент. Це зумовлює особливий статус судді як активного учасника правового розвитку.

Водночас правотворчість суду має інкрементальний характер і здійснюється шляхом поступового уточнення та розвитку правових принципів, а не через радикальні нормативні зміни.

Метод правового регулювання у системі загального права ґрунтується на казуїстичному підході, за якого норми формуються на основі вирішення конкретних життєвих ситуацій. Значну роль відіграють загальні правові принципи, такі як добросовісність, розумність, справедливість, які формуються та конкретизуються через судову практику.

Особливе місце займає договірне право, яке базується на свободі договору та прагматичному підході до визначення прав і обов'язків сторін, що сприяє розвитку торговельного обороту.

Система *equity* є унікальним елементом англо-американської правової традиції, що доповнює *common law* і забезпечує гнучкість правового регулювання. Вона запровадила такі правові інститути, як траст, інджанкшн, специфічне виконання зобов'язання, які не мають прямих аналогів у континентальному праві та широко застосовуються у сфері комерційних і майнових відносин.

У сучасних умовах система загального права зазнає трансформацій під впливом глобалізації, зростання ролі міжнародного та наднаціонального права, а також процесів кодифікації окремих галузей. Водночас спостерігається конвергенція з континентальною правовою традицією,

зокрема через посилення ролі законодавства та систематизації судової практики.

Англо-американська правова система є динамічною, прецедентно орієнтованою моделлю правового регулювання, яка забезпечує високий рівень адаптивності та практичної ефективності. Її еволюційний характер, активна роль суду та поєднання загального права з правом справедливості роблять систему загального права одним із ключових чинників розвитку сучасного приватного і торговельного права у глобальному вимірі.

Змішані та інші цивільно-правові системи

Сучасний правовий простір характеризується значною різноманітністю моделей правового регулювання приватних відносин, що зумовлено історичними, культурними, релігійними та соціально-економічними особливостями розвитку окремих держав. Поряд із класичними правовими сім'ями – романо-германською та англо-американською – важливе місце посідають змішані та інші цивільно-правові системи, які поєднують елементи різних правових традицій або ґрунтуються на альтернативних нормативних засадах. Їх дослідження має особливе значення для порівняльного правознавства, оскільки дозволяє простежити процеси правової конвергенції та адаптації у глобалізованому світі.

Змішані правові системи являють собою національні правопорядки, у межах яких інтегровано норми, принципи та інститути різних правових сімей, насамперед романо-германської та англо-американської. Така інтеграція не має механічного характеру, а відбувається шляхом адаптації та синтезу правових елементів відповідно до національної правової культури.

Змішаність може виявлятися як у сфері джерел права (поєднання кодифікованого законодавства і судового прецеденту), так і в методах правового регулювання, структурі галузей права та ролі правової доктрини.

Формування змішаних цивільно-правових систем зазвичай зумовлене колоніальним минулим, правовими реформами або свідомою рецепцією іноземного права. У багатьох випадках континентальна правова традиція була запроваджена у країнах, де згодом поширився вплив системи загального права, або навпаки. Це призвело до формування гібридних правопорядків, у яких співіснують різні правові парадигми.

У межах змішаних систем можна виокремити кілька основних моделей. Перша модель характеризується домінуванням романо-германської традиції у сфері приватного права та застосуванням прецедентного права в публічно-правовій сфері. Прикладом є правова система Шотландії.

Друга модель передбачає поєднання кодифікованого цивільного права з активною роллю судового прецеденту у його тлумаченні та розвитку. До цієї групи належать, зокрема, правові системи Канади (провінція Квебек), Південно-Африканської Республіки та Ізраїлю.

Третя модель характеризується рецепцією континентального права у поєднанні з традиційними або релігійними правовими нормами, що зумовлює багаторівневу структуру правового регулювання.

Окрему групу становлять правові системи, у яких приватне право формується під істотним впливом релігійних або звичаєвих норм. Найбільш виразним прикладом є мусульманське право (шаріат), у межах якого цивільно-правові відносини регулюються нормами релігійного походження, зокрема у сфері сімейного, спадкового та договірної права.

Традиційні правові системи, поширені в окремих країнах Африки та Азії, ґрунтуються на звичаях та колективістських уявленнях про право і справедливість. У сучасних державах вони часто функціонують паралельно з кодифікованим цивільним правом, утворюючи правовий плюралізм.

Для змішаних і альтернативних цивільно-правових систем характерна багаторівнева система джерел права, що включає нормативно-правові акти, судову практику, правову доктрину, релігійні тексти та правові звичаї. Це зумовлює використання різних методів правового регулювання – від нормативного до казуїстичного – і підвищує роль суддівського розсуду.

У сучасних умовах змішані цивільно-правові системи демонструють тенденцію до гармонізації з міжнародними стандартами приватного права, зокрема у сфері договірних і торговельних відносин. Водночас зберігається прагнення до збереження національної правової ідентичності та культурної специфіки.

Змішані та інші цивільно-правові системи відображають багатоманітність шляхів розвитку приватного права та його здатність до адаптації в умовах глобалізації. Поєднуючи елементи різних правових традицій, вони виступають важливим чинником правової конвергенції та взаємозбагачення правових систем. Їх дослідження має ключове значення для розуміння сучасних процесів трансформації цивільного права та формування ефективних моделей правового регулювання у багатокультурному правовому середовищі.

Цивільне і торговельне право як галузі приватного права утворюють структурний та концептуальний фундамент правового регулювання приватних відносин у сучасних правових системах. Їх спільна методологічна основа – юридична рівність суб'єктів, автономія волі, майнова самостійність і диспозитивність – зумовлює єдність приватноправового регулювання, водночас допускаючи диференціацію правових засобів залежно від характеру та функціонального призначення відповідних відносин. Цивільне право виконує системоутворюючу роль, формуючи універсальні правові конструкції, тоді як торговельне право спрямоване на спеціалізоване регулювання професійної підприємницької діяльності та забезпечення стабільності й ефективності комерційного обороту.

Аналіз моделей співвідношення цивільного і торговельного права засвідчує, що їх організація в межах національних правопорядків залежить від історичних передумов, економічного розвитку та правової культури конкретної держави. Дуалістична, моністична та функціонально-диференційована моделі не є взаємовиключними у ціннісному сенсі, а відображають різні способи досягнення балансу між загальним і спеціальним

правовим регулюванням. Водночас сучасні тенденції свідчать про поступове зближення цивільного і торговельного права, зумовлене уніфікацією приватноправових інститутів, розвитком міжнародної торгівлі та транснаціональних економічних зв'язків.

Розгляд основних цивільно-правових систем сучасності дозволяє зробити висновок про збереження їх типологічної самобутності за одночасного посилення взаємовпливу та конвергенції. Романо-германська правова система з її кодифікованим характером, системністю та домінуванням нормативно-правового акта продовжує відігравати ключову роль у формуванні приватного права значної частини світу. Натомість система загального права, спираючись на судовий прецедент і прагматичний підхід до правового регулювання, забезпечує високий рівень адаптивності цивільних і торговельних норм до потреб економічного обігу. Змішані правові системи демонструють здатність інтегрувати різні правові традиції, формуючи гнучкі моделі приватноправового регулювання.

Узагальнюючи викладене, треба зазначити, що цивільне і торговельне право в сучасних умовах перебувають у стані динамічного розвитку, реагуючи на виклики глобалізації, цифровізації та ускладнення економічних процесів. Їх подальша еволюція пов'язана не з протиставленням, а з поглибленням внутрішньої узгодженості приватного права, удосконаленням правових механізмів захисту приватних інтересів і гармонізацією національних правових систем. Саме в цьому контексті цивільне і торговельне право постають як ключові інструменти забезпечення правової стабільності, економічної ефективності та правової визначеності у сучасному світі.

Надайте визначення таких понять:

Приватне право, публічне право, цивільне право, торговельне (комерційне) право, предмет цивільного права, метод цивільно-правового регулювання, диспозитивність, автономія волі, рівність учасників цивільних правовідносин, майнові відносини, особисті немайнові відносини, суб'єкти приватного права, цивільна правосуб'єктність, правоздатність, дієздатність, торговельна діяльність, підприємницька діяльність, комерційний обіг, дуалістична система приватного права, моністична система приватного права, джерела цивільного права, джерела торговельного права, цивільний кодекс, торговельний кодекс, правова система, цивільно-правова система, романо-германська правова система, англо-американська правова система, прецедентне право, континентальне право, релігійно-традиційна правова система, соціалістична правова система, уніфікація права, гармонізація права, порівняльне правознавство.

Скласти схеми:

1. Приватне право в системі права: співвідношення з публічним правом.
2. Цивільне право як галузь приватного права: предмет і метод правового регулювання.
3. Торговельне (комерційне) право в системі приватного права.
4. Дуалістична та моністична моделі побудови приватного права.
5. Система джерел цивільного права в зарубіжних країнах.
6. Система джерел торговельного права в зарубіжних країнах.
7. Основні цивільно-правові системи сучасності: загальна характеристика.
8. Романо-германська правова система: структура та особливості регулювання приватних відносин.
9. Англо-американська правова система: роль судового прецеденту у регулюванні цивільних і торговельних відносин.
10. Процеси уніфікації та гармонізації цивільного і торговельного права в сучасному світі.

Теми для написання рефератів:

1. Приватне право як основа правового регулювання цивільних і торговельних відносин.
2. Цивільне право в системі приватного права: поняття, предмет і метод правового регулювання.
3. Торговельне (комерційне) право та його місце в правових системах зарубіжних країн.
4. Дуалістична і моністична моделі побудови приватного права: порівняльно-правовий аналіз.
5. Джерела цивільного і торговельного права в країнах романо-германської правової сім'ї.
6. Особливості правового регулювання приватних відносин в англо-американській правовій системі.
7. Роль судового прецеденту у формуванні цивільного і торговельного права.
8. Релігійно-традиційні правові системи та їх вплив на цивільно-правові відносини.
9. Процеси уніфікації та гармонізації цивільного і торговельного права в умовах глобалізації.
10. Порівняльно-правовий аналіз цивільно-правових систем сучасності.

Теоретичні питання до самоконтролю:

1. Поняття приватного права та його місце у правовій системі держави.
2. Предмет і метод правового регулювання цивільного права в зарубіжних країнах.
3. Поняття та ознаки торговельного (комерційного) права.
4. Співвідношення цивільного і торговельного права у правових системах сучасності.
5. Дуалістична модель побудови приватного права: сутність і характерні риси.
6. Моністична модель приватного права: поняття та особливості.
7. Поняття цивільно-правової системи та її структурні елементи.
8. Загальна характеристика романо-германської правової системи.
9. Основні джерела цивільного і торговельного права в країнах континентального права.
10. Поняття та особливості англо-американської правової системи.
11. Роль судового прецеденту в регулюванні приватноправових відносин.
12. Релігійно-традиційні правові системи та їх вплив на цивільно-правові відносини.
13. Соціалістична правова система та трансформація приватного права у постсоціалістичних країнах.
14. Уніфікація та гармонізація цивільного і торговельного права в умовах глобалізації.
15. Значення порівняльно-правового аналізу для розвитку цивільного і торговельного права.

Тестові завдання

1. Приватне право регулює:

- а) відносини між органами державної влади;
- б) відносини між фізичними та юридичними особами на засадах рівності;
- в) кримінально-правові відносини;
- г) адміністративні правовідносини.

2. Цивільне право належить до галузей:

- а) публічного права;
- б) міжнародного публічного права;
- в) приватного права;
- г) фінансового права.

3. Основним принципом приватного права є:

- а) субординація сторін;
- б) рівність учасників правовідносин;
- в) державний примус;
- г) імперативність.

4. Торговельне (комерційне) право регулює відносини, що виникають у сфері:

- а) сімейних правовідносин;
- б) кримінальної відповідальності;
- в) підприємницької діяльності;
- г) адміністративного управління.

5. Дуалістична система приватного права передбачає:

- а) поділ права на публічне і міжнародне;
- б) існування окремих цивільного і торговельного кодексів;
- в) поєднання цивільного і кримінального права;
- г) відсутність торговельного законодавства.

6. Моністична система приватного права характеризується:

- а) відокремленням цивільного і торговельного права;
- б) об'єднанням цивільного і торговельного права в єдину галузь;
- в) домінуванням адміністративного регулювання;
- г) перевагою публічного права.

7. Основним джерелом цивільного права в континентальній правовій системі є:

- а) судовий прецедент;
- б) міжнародний договір;
- в) нормативно-правовий акт;
- г) правовий звичай.

8. Для романо-германської правової системи характерним є:

- а) провідна роль судового прецеденту;
- б) кодифіковане законодавство;
- в) відсутність цивільних кодексів;
- г) релігійні джерела права.

9. Англо-американська правова система ґрунтується переважно на:

- а) кодифікованих актах;
- б) правових доктринах;
- в) судовому прецеденті;
- г) звичаях ділового обороту.

10. Судовий прецедент є основним джерелом права у:

- а) Франції;
- б) Німеччині;
- в) США;
- г) Італії.

11. Континентальне право інакше називають:

- а) прецедентним;
- б) мусульманським;
- в) романо-германським;
- г) традиційним.

12. Релігійно-традиційні правові системи ґрунтуються переважно на:

- а) міжнародних договорах;
- б) судових рішеннях;
- в) релігійних нормах і звичаях;
- г) торговельних кодексах.

13. Соціалістична правова система характеризується:

- а) пріоритетом приватної власності;
- б) пануванням договірної свободи;
- в) домінуванням державної власності;
- г) прецедентним правом.

14. Цивільне право регулює:

- а) відносини у сфері державного управління;
- б) майнові та особисті немайнові відносини;
- в) кримінальні правопорушення;
- г) бюджетні відносини.

15. Метод цивільно-правового регулювання характеризується:

- а) владно-розпорядчим характером;
- б) підпорядкуванням сторін;
- в) диспозитивністю та автономією волі;
- г) імперативністю.

16. Торговельне право є спеціалізованою підгалуззю:

- а) адміністративного права;
- б) фінансового права;
- в) цивільного права;
- г) міжнародного права.

17. Гармонізація права спрямована на:

- а) скасування національного законодавства;

- б) повну уніфікацію правових систем;
- в) зближення правових норм різних держав;
- г) ліквідацію торговельного права.

18. Уніфікація права означає:

- а) створення однакових правових норм у різних країнах;
- б) збереження національних особливостей;
- в) розвиток судової практики;
- г) посилення адміністративного регулювання.

19. Порівняльне правознавство вивчає:

- а) лише національне право;
- б) міжнародне публічне право;
- в) правові системи різних держав;
- г) кримінальне законодавство.

20. Основною тенденцією розвитку цивільного і торговельного права є:

- а) посилення публічно-правового регулювання;
- б) відмова від кодифікації;
- в) уніфікація та гармонізація правових норм;
- г) ізоляція національних правових систем.

Завдання 1. Громадянин України уклав договір купівлі-продажу автомобіля з громадянином Німеччини під час перебування в Берліні. У договорі сторони не визначили право, яке підлягає застосуванню. Після передачі автомобіля з'ясувалося, що продавець приховав істотні недоліки товару.

Запитання:

1. До якої галузі права належать ці правовідносини?
2. Які принципи приватного права підлягають застосуванню?
3. Які особливості континентальної (романо-германської) правової системи можуть впливати на вирішення спору?

Завдання 2. Французька компанія уклала з італійським підприємцем договір поставки промислового обладнання. У договорі зазначено, що він регулюється нормами торговельного права Франції.

Запитання:

1. Яка модель приватного права діє у Франції – моністична чи дуалістична?
2. Які галузі приватного права регулюють такі правовідносини?
3. Які джерела торговельного права Франції підлягають застосуванню?

Завдання 3. Американська корпорація звернулася до суду Англії з позовом до британської компанії про стягнення збитків за порушення контракту. Сторони посилаються на різну судову практику.

Запитання:

1. До якої правової системи належать США та Велика Британія?
2. Яке значення має судовий прецедент у вирішенні спору?
3. Чим англо-американська система відрізняється від континентальної?

Завдання 4. Іспанський підприємець уклав договір франчайзингу з японською корпорацією. Сторони погодили, що спір вирішується за правом Японії.

Запитання:

1. До якої правової сім'ї належить правова система Японії?
2. Які риси континентальної правової традиції проявляються у цивільному праві Японії?
3. Яка галузь приватного права регулює ці відносини?

Завдання 5. У Саудівській Аравії укладено договір купівлі-продажу нерухомості між двома іноземними компаніями. Договір укладено відповідно до норм шаріату.

Запитання:

1. До якої правової системи належить право Саудівської Аравії?
2. Які джерела права є визначальними для цієї системи?
3. Які особливості приватного права релігійно-традиційних систем?

Завдання 6. Польський та чеський підприємці уклали договір дистрибуції. У договорі сторони посилаються на положення цивільних кодексів своїх держав.

Запитання:

1. До якої правової системи належать Польща і Чехія?
2. Які риси романо-германської системи проявляються у їх праві?
3. Яка роль кодифікації у регулюванні приватних відносин?

Завдання 7. Німецька компанія подала позов до суду Франції, обґрунтовуючи вимоги положеннями цивільного кодексу Франції.

Запитання:

1. Який нормативний акт є основним джерелом цивільного права Франції?
2. Яке місце займає кодифікація у романо-германській правовій системі?
3. Які принципи цивільного права застосовуються при вирішенні спору?

Завдання 8. Індійський підприємець звернувся до суду щодо виконання договору, укладеного відповідно до англійського права.

Запитання:

1. До якої правової системи належить Індія?
2. Яку роль відіграє судовий прецедент?
3. Які особливості приватного права країн *common law*?

Завдання 9. У Бразилії розглядається спір між двома компаніями щодо виконання договору комерційної концесії.

Запитання:

1. До якої правової сім'ї належить правова система Бразилії?
2. Які джерела цивільного і торговельного права підлягають застосуванню?
3. Яка галузь приватного права регулює ці відносини?

Завдання 10. Китайська компанія уклала контракт із німецькою фірмою, який передбачає застосування принципів міжнародної уніфікації приватного права.

Запитання:

1. Що таке уніфікація приватного права?
2. Яке значення мають міжнародні торговельні конвенції?
3. Які тенденції розвитку сучасного цивільного і торговельного права?

Завдання 11. Аргентинська компанія звернулася до суду Італії з позовом про стягнення неустойки за порушення договору.

Запитання:

1. До якої правової сім'ї належать Італія та Аргентина?
2. Які джерела цивільного права регулюють відповідні відносини?
3. Які принципи приватного права застосовуються?

Завдання 12. У Швейцарії укладено договір між двома підприємцями, які посилаються на торговельні звичаї.

Запитання:

1. Яке місце займає звичай у системі джерел приватного права?
2. Яка правова система діє у Швейцарії?
3. Яка галузь права регулює такі відносини?

Завдання 13. У Канаді суд розглядає спір між двома корпораціями, посилаючись на попередні судові рішення.

Запитання:

1. До якої правової системи належить Канада?
2. Яке значення має судовий прецедент?
3. Чим канадська правова система відрізняється від континентальної?

Завдання 14. У Туреччині діє цивільний кодекс, розроблений за зразком швейцарського.

Запитання:

1. До якої правової сім'ї належить право Туреччини?
2. Які риси романо-германської системи в ньому проявляються?
3. Яке значення має рецепція права?

Завдання 15. Європейська комісія розробляє директиву щодо гармонізації договірної права в країнах ЄС.

Запитання:

1. Що таке гармонізація приватного права?
2. Які її цілі?
3. Яке значення гармонізації для розвитку цивільного і торговельного права?

Список спеціалізованої літератури:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

Акти міжнародного права:

1. Загальна декларація прав людини. 10.12.1948. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. 04.11.1950. Рада Європи; Конвенція. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. 16.12.1966. ООН; Пакт. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

4. Конвенція, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів. 05.10.1961. Гаазька конференція з МПП; Конвенція. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_082#Text.

Закони України:

1. Цивільний процесуальний кодекс України. 18 березня 2004 р. Кодекс. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

2. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003, в редакції від 01.08.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

3. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002, в редакції від 19.02.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

4. Кодекс торгового мореплавства України. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 47–52. Ст. 349.

5. Повітряний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 48–49. Ст. 536.

6. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1403-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1403-19>.

Підзаконні акти:

1. Про деякі питання здійснення захисту прав та інтересів України під час урегулювання спорів, розгляду у зарубіжних юрисдикційних органах справ за участю іноземного суб'єкта та України : Указ Президента України від 03.03.2011 р. № 261/2011. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/261/2011>.

2. Про граничні розміри компенсації витрат, пов'язаних з розглядом цивільних та адміністративних справ, і порядок їх компенсації за рахунок держави : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 квітня 2006 р. № 590. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/590-2006-п>.

Монографії та інші наукові видання:

1. Гороховська О. В. Єдиний торговий кодекс США як регулятор цивільних і торгових правовідносин. *Держава та регіони*. Серія : Право. 2020. № 3. С. 118–124.

2. Бондаренко Є. І. Особливості прецедентного права США. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 4. С. 64–68.

3. Грабовська О. О. Правосуб'єктність органів опіки та піклування в процедурі усиновлення. *Держава і право*. 2014 Вип. 45. С. 291–296.

4. Горян Е. В. Антимонопольне регулювання діяльності холдингових компаній в США, Англії, ФРН та Україні: порівняльно-правовий аналіз. Горян Е. В., Карасик О. О. *Часопис Академії адвокатури України*. 2024. № 1. С. 25–32.

5. Дробінова І. Правове регулювання фактичних шлюбних відносин у Франції: досвід для України. *Юридичний вісник*. 2023. № 3. С. 135–140.

ТЕМА 2. ДЖЕРЕЛА ЦИВІЛЬНОГО І ТОРГОВЕЛЬНОГО ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН.

*Семінарське заняття № 1 – денна форма навчання 2 год.;
заочна форма навчання 2 г.*

План

1. Поняття джерел цивільного і торговельного права: теоретичні підходи та значення.
2. Місце джерел приватного права у правовій системі зарубіжних країн.
3. Загальна характеристика системи джерел цивільного і торговельного права.
2. Нормативно-правові акти як основне джерело приватного права у континентальній правовій системі.
3. Цивільні та торговельні кодекси: значення кодифікації для регулювання приватноправових відносин.
4. Судова практика і судовий прецедент як джерело цивільного і торговельного права.
5. Роль судової практики у країнах романо-германської правової системи.
6. Судовий прецедент у країнах англо-американської (common law) правової системи.
7. Правовий звичай і торговельні звичаї як джерела приватного права.
8. Наднаціональні та міжнародні джерела цивільного і торговельного права (право ЄС, міжнародні договори).
9. Доктрина та інструменти «м'якого права» (soft law) у регулюванні приватноправових відносин.
10. Тенденції розвитку системи джерел цивільного і торговельного права в умовах глобалізації та євроінтеграції.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Цивільне і торговельне право зарубіжних країн становлять фундамент приватноправового регулювання сучасних суспільних відносин, охоплюючи широкий спектр майнових, договірних, корпоративних, підприємницьких та інших комерційних зв'язків. У сучасному світі, що характеризується активними процесами глобалізації, економічної інтеграції, цифровізації та міжнародної торгівлі, зростає роль порівняльно-правового аналізу джерел приватного права різних держав.

Джерела цивільного і торговельного права відображають історичний розвиток правових систем, національні правові традиції, рівень економічного розвитку, соціальну модель держави, а також місце країни у світовому правопорядку. Саме через систему джерел права виявляється специфіка

правового регулювання приватноправових відносин, визначається співвідношення між законом і судовою практикою, роллю звичаю, доктрини та міжнародних правових стандартів.

Особливе значення аналіз джерел приватного права має для майбутніх правників, оскільки дозволяє:

- сформулювати системне уявлення про різні моделі побудови приватного права;
- зрозуміти механізми правового регулювання цивільних і торговельних відносин у зарубіжних країнах;
- орієнтуватися у багаторівневій системі національного, наднаціонального та міжнародного регулювання;
- правильно застосовувати норми іноземного права у сфері міжнародного приватного права, міжнародної торгівлі та транснаціонального підприємництва.

У сучасних умовах дедалі більшого значення набувають процеси уніфікації та гармонізації приватного права, що зумовлює формування наднаціональних джерел регулювання, зокрема в межах Європейського Союзу, а також розвиток міжнародних стандартів торговельного обороту. Це сприяє поступовому зближенню правових систем та формуванню універсальних підходів до регулювання договірних і корпоративних відносин.

Отже, дослідження джерел цивільного і торговельного права зарубіжних країн має не лише теоретичне, а й важливе практичне значення для підготовки фахівців у сфері приватного права.

У порівняльному правознавстві джерела приватного права класифікуються за різними критеріями: за формою закріплення, за юридичною силою, за сферою застосування, за походженням та за характером регулятивного впливу.

За формою зовнішнього вираження:

1. Нормативно-правові акти

Є основною формою закріплення норм приватного права у більшості держав світу, особливо у країнах романо-германської правової сім'ї.

До них належать:

- Конституції (закріплюють основи приватної власності, свободи підприємництва, судового захисту, договірної свободи);
- цивільні кодекси (основний системоутворюючий акт приватного права);
- торговельні (комерційні) кодекси або спеціальні закони про підприємницьку діяльність;
- спеціальні закони (про компанії, банкрутство, цінні папери, захист прав споживачів, конкуренцію тощо);
- підзаконні нормативні акти.

У державах із дуалістичною моделлю приватного права цивільні та торговельні відносини можуть регулюватися окремими кодексами, тоді як у

моністичній системі вони об'єднані в межах єдиного цивільного законодавства.

2. Судовий прецедент і судова практика

Судовий прецедент є основним джерелом приватного права в країнах англо-американської правової системи (Велика Британія, США, Канада, Австралія).

Він виконує функції:

- формування правових норм;
- розвитку договірної і деліктної права;
- тлумачення та конкретизації статутного законодавства.

У країнах континентальної Європи судова практика формально не визнається джерелом права, однак фактично має велике значення для:

- однакового застосування законодавства;
- заповнення прогалів у праві;
- формування сталих правових позицій вищих судів.

3. Правовий звичай і торговельні звичаї

Звичай є традиційним джерелом приватного права, особливо у сфері комерційного обороту.

Він застосовується:

- за відсутності прямого законодавчого регулювання;
- за згодою сторін;
- як елемент тлумачення договорів.

У торговельному праві особливе значення мають:

- звичаї ділового обороту (usages of trade);
- міжнародні торговельні практики;
- правила професійної діяльності.

За сферою дії:

1. Національні джерела

Діють у межах правопорядку конкретної держави: конституції, кодекси, закони, судова практика, звичаї.

2. Наднаціональні джерела

Характерні передусім для держав-членів ЄС:

- регламенти ЄС;
- директиви ЄС;
- практика Суду Європейського Союзу.

3. Міжнародні джерела

Використовуються у сфері міжнародного комерційного обороту:

- міжнародні конвенції;
- міждержавні угоди;
- міжнародні торговельні правила.

За юридичною силою

1. Конституційні норми. 2. Кодекси та закони. 3. Підзаконні акти. 4. Судова практика. 5. Звичай. 6. Доктрина та soft law.

За характером регулювання

1. Обов'язкові (імперативні) джерела

Встановлюють правила, від яких не допускається відступ (захист споживачів, конкуренція, корпоративне управління).

2. Диспозитивні джерела

Застосовуються за відсутності угоди сторін або якщо сторони не встановили інше.

5. Доктрина та «м'яке право» як сучасні регулятори

Хоча правова доктрина і soft law формально не визнаються джерелами права у класичному розумінні, вони мають значний вплив на розвиток приватного права:

- формують єдині підходи до тлумачення норм;
- використовуються в міжнародному арбітражі;
- сприяють уніфікації договірному праву.

Загальна класифікація джерел приватного права свідчить про багаторівневий і комплексний характер правового регулювання цивільних і торговельних відносин у сучасному світі. Поєднання національних, наднаціональних і міжнародних джерел, нормативних актів, судової практики, звичаїв та доктрини формує гнучку правову систему, здатну ефективно реагувати на виклики глобалізованої економіки та розвитку міжнародного приватного обігу.

Джерела у романо-германській (континентальній) правовій системі

1. Домінування закону та кодифікації

Для континентальної Європи ключовими є писані норми: кодифіковані акти та закони.

Типовий набір:

- Конституція (закріплює засади приватної власності, свободу підприємництва, судовий захист, принципи рівності тощо).
- Цивільний кодекс (основа приватного права: особи, речі, зобов'язання, спадкування тощо).
- Торговельний/комерційний кодекс або спеціальні торговельні закони.

2. Дуалістична і моністична модель – як фактор джерел

Дуалістична модель: цивільне і торговельне право існують як відносно автономні підсистеми – часто є окремі кодекси (цивільний та торговельний) або окремі великі блоки торговельного законодавства.

Моністична модель: торговельні норми інтегровані у цивільне право – єдиний цивільний кодекс (з комерційними інститутами всередині) та спеціальні закони.

3. Судова практика у континентальному праві

У класичній моделі прецедент не вважається формальним джерелом, однак фактично:

- рішення вищих судів істотно впливають на тлумачення норм;
- формуються стандарти застосування (особливо в договірному праві, деліктних зобов'язаннях, захисті прав споживачів).

4. Звичай і торговельні звичаї

У континентальній системі звичай переважно:

- застосовується допоміжно (за відсутності прямого нормативного регулювання);
- широко використовується у сфері комерційного обороту: *lex mercatoria*, торговельні звичаї, стандарти виконання контрактів.

Джерела в англо-американській системі (common law)

1. Прецедент як центральне джерело

У common law ключовим є судовий прецедент (case law):

- правила формуються судами;
- попередні рішення мають обов'язковий/переконливий характер залежно від юрисдикції та рівня суду;
- приватне право розвивається еволюційно через судову практику.

2. Статутне право (legislation)

Поряд із судовим прецедентом у країнах англо-американської правової системи істотну роль у регулюванні приватноправових відносин відіграє статутне право, тобто акти, ухвалені парламентом. Такі нормативно-правові акти спрямовані на врегулювання найбільш соціально й економічно значущих сфер цивільного та торговельного обороту, а також на модернізацію традиційних інститутів common law.

Найбільш активно статутне законодавство застосовується у таких сферах:

- компанійного та корпоративного права, зокрема щодо створення, реорганізації та припинення діяльності юридичних осіб;
- захисту прав споживачів та забезпечення справедливих умов договорів;
- банківських і страхових правовідносин, включаючи регулювання фінансових послуг та відповідальності фінансових установ;
- окремих видів договорів і деліктної відповідальності, де законодавець встановлює спеціальні правила з метою підвищення рівня правової визначеності та захисту слабшої сторони.

Отже, статутне право доповнює систему судового прецеденту, формуючи комплексний механізм регулювання приватноправових відносин у країнах common law та забезпечуючи адаптацію традиційних правових конструкцій до сучасних умов економічного розвитку.

3. Equity (право справедливості)

Особливість англійської традиції – поділ на:

- common law (традиційні судові правила);
- equity (справедливість): інститути довірчої власності (trust), судові заборони (injunction), специфічне виконання (specific performance) тощо.

4. Звичай та торговельні практики

У комерційному обороті common law активно враховує:

- trade usages, customary practice;
- стандарти «розумної ділової поведінки» (reasonable business practice).

Змішані правові системи та їх джерела

У багатьох країнах існують змішані моделі, де поєднуються різні джерела:

- Шотландія (елементи common law і континентального права);
- ПАР, Канада (змішання традицій залежно від провінцій/історії);
- Японія, Південна Корея (кодифікація континентального типу та вплив прецедентного мислення).

Тут джерельна база багаточасова: кодекси, судова практика, доктрина та міжнародні стандарти.

Релігійно-традиційні системи

У низці держав приватноправове регулювання значною мірою спирається на:

- релігійні тексти та правові доктрини (наприклад, шариатські концепції);
- традиції та звичаєве право.

Це впливає на цивільно-правові інститути: сімейні відносини, спадкування, окремі види договорів, допустимість відсотків тощо.

Наднаціональні та міжнародні джерела: ЄС і міжнародна торгівля

1. Право Європейського Союзу як чинник уніфікації приватного права

У державах – членах Європейського Союзу формується особливий наднаціональний рівень правового регулювання цивільних і торговельних відносин, який істотно впливає на розвиток національних систем приватного права. Право ЄС є потужним інструментом уніфікації та гармонізації правового регулювання у сфері внутрішнього ринку та міжнародної торгівлі.

До основних джерел права Європейського Союзу, що безпосередньо або опосередковано регулюють приватноправові відносини, належать:

- регламенти ЄС, які мають пряму дію та підлягають безпосередньому застосуванню в державах-членах без потреби у національній імплементації;
- директиви ЄС, які встановлюють обов'язкові для держав-членів цілі та стандарти правового регулювання і потребують впровадження у національне законодавство;
- практика Суду Європейського Союзу, що відіграє ключову роль у тлумаченні норм права ЄС, формуванні єдиних правових підходів і забезпеченні однакового застосування європейського законодавства.

Найбільш відчутний вплив права Європейського Союзу простежується у таких сферах приватноправового регулювання:

- захист прав та законних інтересів споживачів;
- функціонування внутрішнього ринку товарів і послуг;
- правове забезпечення електронної комерції та цифрових послуг;
- відповідальність за шкоду, заподіяну дефектною продукцією;
- правове регулювання конкуренції, що перебуває на межі приватного і публічного права.

Отже, право Європейського Союзу є важливим фактором зближення національних правових систем, формування єдиного європейського приватноправового простору та забезпечення високого рівня правового захисту учасників цивільного й торговельного обороту.

Міжнародні договори та уніфіковані правила торгівлі

У сфері міжнародного комерційного обороту велике значення мають:

- міжнародні конвенції (договір купівлі-продажу, перевезення, платежі),
- правила міжнародних торгових звичаїв і стандартів,
- модельні принципи й уніфіковані підходи (soft law).

Доктрина та «м'яке право» як реальні регулятори

Навіть коли доктрина формально не є «джерелом», вона:

- формує підходи до тлумачення;
- впливає на суди й законодавця;
- систематизує правові конструкції (договір, делікт, реституція, недійсність тощо).

Soft law (принципи, модельні правила, міжнародні стандарти контрагування) реально працює як «універсальна мова» комерційного права, особливо в арбітражі.

Джерела цивільного і торговельного права зарубіжних країн залежать від належності держави до певної правової сім'ї та вибраної моделі приватного права.

У межах романо-германської (континентальної) правової системи провідну роль відіграють кодифіковані нормативно-правові акти та закони, тоді як судова практика виконує насамперед тлумачну та узгоджувальну функцію, забезпечуючи єдність правозастосування. Натомість у країнах англо-американської правової традиції ключове значення має судовий прецедент, який доповнюється статутним законодавством та інститутами права справедливості (equity), що разом формують гнучкий механізм регулювання приватноправових відносин.

Водночас у сучасних умовах спостерігається стійка тенденція до посилення ролі міжнародної уніфікації приватного права, права Європейського Союзу, торговельних звичаїв і інструментів «м'якого права» (soft law). Це сприяє поступовому зближенню національних правових систем, підвищенню рівня правової визначеності та передбачуваності міжнародного приватного обігу.

Дослідження джерел цивільного і торговельного права зарубіжних країн дає підстави стверджувати, що система приватноправового регулювання у сучасному світі має багаторівневий, комплексний і динамічний характер. Вона формується під впливом історичних традицій, правових сімей, соціально-економічних умов розвитку держав, а також глобалізаційних процесів, що зумовлюють поступове зближення національних правових систем.

Аналіз джерел приватного права свідчить, що їх структура та ієрархія істотно відрізняються залежно від належності держави до певної правової

сім'ї. У країнах романо-германської (континентальної) правової системи провідне місце займають нормативно-правові акти, насамперед цивільні та торговельні кодекси, які забезпечують системність, логічну узгодженість і передбачуваність правового регулювання приватноправових відносин. Кодифікація є фундаментальною ознакою континентального права та гарантією стабільності цивільного обороту.

В англо-американській правовій системі ключову роль відіграє судовий прецедент, який не лише тлумачить, а й формує норми цивільного і торговельного права. Поєднання прецедентного права зі статутним законодавством створює гнучкий механізм правового регулювання, здатний оперативно реагувати на зміни економічного та комерційного середовища.

Водночас у сучасному світі спостерігається тенденція до поступового зближення правових систем. Навіть у континентальному праві зростає значення судової практики як фактора однакового застосування норм, тоді як у країнах common law посилюється роль кодифікованого законодавства у сфері підприємницької та корпоративної діяльності.

Важливе місце у системі джерел приватного права посідають правовий звичай і торговельні звичаї, які відіграють особливу роль у сфері комерційного обороту, міжнародної торгівлі та договірних відносин. Вони забезпечують гнучкість правового регулювання, врахування професійної практики та ділових традицій, що має особливе значення в умовах розвитку транснаціонального підприємництва.

Суттєвого значення в сучасних умовах набувають міжнародні та наднаціональні джерела приватного права. Право Європейського Союзу, міжнародні торговельні конвенції, уніфіковані правила та принципи міжнародної торгівлі формують наддержавний рівень регулювання цивільних і торговельних відносин, сприяють гармонізації національного законодавства та підвищенню рівня правової визначеності у міжнародному комерційному обороті.

Окрему роль у розвитку приватного права відіграють правова доктрина та інструменти «м'якого права» (soft law), які, хоча й не завжди мають формально обов'язковий характер, суттєво впливають на формування сучасних правових підходів, уніфікацію договірного права, розвиток міжнародного арбітражу та вдосконалення правозастосовної практики.

Отже, система джерел цивільного і торговельного права зарубіжних країн є багаторівневою та багатокомпонентною, поєднує національні, наднаціональні й міжнародні регулятори, нормативні акти, судову практику, звичаї та доктрину. Така конструкція забезпечує гнучкість приватноправового регулювання, його адаптивність до потреб сучасної економіки та ефективний захист прав і законних інтересів учасників цивільного обороту.

У підсумку треба зазначити, що подальший розвиток цивільного і торговельного права зарубіжних країн відбуватиметься під впливом процесів уніфікації та гармонізації, цифровізації економіки, розширення міжнародної торгівлі та трансформації підприємницьких моделей. У цих умовах зростає

значення комплексного підходу до розуміння джерел приватного права як фундаментальної основи стабільності цивільного обороту, правової визначеності та ефективного функціонування сучасних правових систем.

Надайте визначення таких понять:

Джерела права, джерела приватного права, цивільне право, торговельне (комерційне) право, правова система, правова сім'я, романо-германська правова система, континентальне право, англо-американська правова система, common law, приватноправове регулювання, нормативно-правовий акт, конституція, цивільний кодекс, торговельний кодекс, кодифікація, статутне право (legislation), судова практика, судовий прецедент, ratio decidendi, obiter dictum, право справедливості (equity), правовий звичай, торговельний звичай, звичаї ділового обороту, lex mercatoria, міжнародне приватне право, міжнародний договір, наднаціональне право, право Європейського Союзу, регламент ЄС, директива ЄС, практика Суду ЄС, уніфікація права, гармонізація права, soft law, правова доктрина, міжнародна торгівля, комерційний оборот.

Скласти схеми:

1. Система джерел цивільного і торговельного права у зарубіжних країнах.
2. Нормативно-правові акти як джерела приватного права: види та ієрархія.
3. Цивільні та торговельні кодекси в країнах континентальної правової системи.
2. Судовий прецедент як джерело цивільного і торговельного права у країнах common law.
3. Судова практика в романо-германській правовій системі: значення та функції.
4. Правовий звичай і торговельні звичаї у регулюванні приватноправових відносин.
5. Наднаціональні та міжнародні джерела цивільного і торговельного права (право ЄС, міжнародні договори).
6. Уніфікація та гармонізація джерел приватного права в умовах глобалізації.

Теми для написання рефератів:

1. Поняття та система джерел цивільного і торговельного права зарубіжних країн.
2. Кодифікація як основна форма джерел приватного права в континентальній правовій системі.

3. Судовий прецедент як джерело цивільного і торговельного права у країнах англо-американської правової системи.
4. Співвідношення статутного права і судового прецеденту в системі common law.
5. Роль правового звичаю та торговельних звичаїв у регулюванні цивільних і комерційних відносин.
6. Наднаціональні джерела приватного права: вплив права Європейського Союзу на національні правові системи.
7. Міжнародні договори як джерела цивільного і торговельного права у сфері міжнародної торгівлі.
8. Уніфікація та гармонізація джерел приватного права в умовах глобалізації.
9. Значення «м'якого права» (soft law) у розвитку сучасного цивільного і торговельного права.
10. Порівняльно-правовий аналіз джерел цивільного і торговельного права у різних правових системах.

Теоретичні питання до самоконтролю:

1. Поняття та значення джерел цивільного і торговельного права у правових системах зарубіжних країн.
2. Система джерел приватного права: загальна характеристика та класифікація.
3. Нормативно-правові акти як основні джерела цивільного і торговельного права в континентальній правовій системі.
4. Значення кодифікації для розвитку цивільного і торговельного права зарубіжних країн.
5. Судова практика та її роль у країнах романо-германської правової системи.
6. Судовий прецедент як джерело цивільного і торговельного права в англо-американській правовій системі.
7. Співвідношення статутного права і судового прецеденту в системі common law.
8. Правовий звичай і торговельні звичаї як джерела приватного права.
9. Наднаціональні джерела цивільного і торговельного права: право Європейського Союзу.
10. Міжнародні договори та їх значення для регулювання міжнародних цивільних і торговельних відносин.
11. Роль правової доктрини та «м'якого права» (soft law) у розвитку приватного права.
12. Тенденції розвитку системи джерел цивільного і торговельного права в умовах глобалізації.

Тестові завдання:

1. Джерела цивільного і торговельного права – це:

- а) правові відносини між суб'єктами;
- б) форми зовнішнього закріплення правових норм;
- в) способи захисту цивільних прав;
- г) види юридичної відповідальності.

2. До основних джерел приватного права у континентальній правовій системі належать:

- а) судові прецеденти;
- б) релігійні норми;
- в) кодифіковані нормативно-правові акти;
- г) доктринальні положення.

3. Провідним джерелом цивільного права у романо-германській правовій системі є:

- а) судовий прецедент;
- б) правовий звичай;
- в) цивільний кодекс;
- г) судова доктрина.

4. Торговельні кодекси характерні переважно для:

- а) моністичної моделі приватного права;
- б) дуалістичної моделі приватного права;
- в) англо-американської системи;
- г) релігійно-традиційної системи.

5. Судовий прецедент як основне джерело права притаманний:

- а) країнам континентального права;
- б) державам європейського союзу;
- в) англо-американській правовій системі;
- г) соціалістичній правовій системі.

6. Статутне право (legislation) у common law – це:

- а) сукупність судових рішень;
- б) акти парламенту;
- в) торговельні звичаї;
- г) міжнародні договори.

7. Судова практика у країнах романо-германської правової системи:

- а) є основним джерелом права;
- б) не має жодного значення;

- в) виконує тлумачну та узгоджувальну функцію;
- г) замінює нормативні акти.

8. Правовий звичай як джерело приватного права застосовується:

- а) лише у кримінальному праві;
- б) за відсутності законодавчого регулювання або за згодою сторін;
- в) лише судом;
- г) незалежно від волі сторін.

9. Торговельні звичаї найбільш поширені у сфері:

- а) сімейних відносин;
- б) адміністративного управління;
- в) комерційного обороту;
- г) кримінального судочинства.

10. Lex mercatoria – це:

- а) система норм публічного права;
- б) сукупність міжнародних торговельних звичаїв і принципів;
- в) національне законодавство держав єс;
- г) галузь кримінального права.

11. Наднаціональним джерелом приватного права для держав ЄС є:

- а) конституції держав;
- б) регламенти та директиви єс;
- в) торговельні звичаї;
- г) судові рішення національних судів.

12. Регламенти Європейського Союзу:

- а) потребують імплементації у національне законодавство;
- б) мають рекомендаційний характер;
- в) застосовуються безпосередньо у державах-членах;
- г) не мають юридичної сили.

13. Директиви Європейського Союзу:

- а) застосовуються безпосередньо;
- б) вимагають імплементації у національне право;
- в) є формою судового прецеденту;
- г) регулюють виключно публічне право.

14. Практика Суду Європейського Союзу має значення для:

- а) тлумачення та однакового застосування права єс;
- б) ухвалення національних кодексів;
- в) скасування торговельних звичаїв;
- г) заміни цивільного законодавства держав.

15. Міжнародні договори як джерела приватного права застосовуються переважно у сфері:

- а) внутрішнього управління державою;
- б) міжнародної торгівлі та цивільних відносин з іноземним елементом;
- в) кримінального переслідування;
- г) податкових правовідносин.

16. Soft law у приватному праві – це:

- а) обов'язкові кримінально-правові норми;
- б) норми конституційного права;
- в) принципи, модельні правила та рекомендації;
- г) судові санкції.

17. Доктрина як джерело приватного права:

- а) не має жодного значення;
- б) є основним джерелом у всіх правових системах;
- в) впливає на тлумачення і розвиток права;
- г) замінює нормативні акти.

18. Уніфікація приватного права спрямована на:

- а) скасування національних правових систем;
- б) створення однакових правових норм у різних державах;
- в) розвиток судового прецеденту;
- г) посилення публічного права.

19. Гармонізація приватного права означає:

- а) повну уніфікацію законодавства;
- б) зближення правових норм із збереженням національних особливостей;
- в) заміну цивільного права міжнародним;
- г) ліквідацію торговельного права.

20. Основною сучасною тенденцією розвитку джерел цивільного і торговельного права є:

- а) ізоляція національних правових систем;
- б) посилення ролі виключно національного законодавства;
- в) уніфікація, гармонізація та зростання ролі наднаціональних джерел;
- г) відмова від кодифікації.

Завдання 1. Французька компанія та німецький підприємець уклали договір поставки. У договорі сторони послалися на положення Цивільного кодексу Франції та торговельні звичаї.

Запитання:

1. Які джерела приватного права підлягають застосуванню?

2. *Яке місце торговельних звичаїв у континентальній правовій системі?*

3. *Чи можуть звичаї застосовуватися поряд із кодексом?*

Завдання 2. Американський суд, розглядаючи спір між двома корпораціями, послався на попередні судові рішення у подібних справах та на акт Конгресу США.

Запитання:

1. *Які джерела цивільного і торговельного права застосовуються у цій ситуації?*

2. *Яке співвідношення судового прецеденту і статутного права у *common law*?*

3. *Яке з джерел має пріоритет?*

Завдання 3. Італійський суд під час розгляду справи про захист прав споживача застосував положення директиви Європейського Союзу та національного законодавства.

Запитання:

1. *Який характер мають директиви ЄС як джерело права?*

2. *Чи можуть вони застосовуватися безпосередньо?*

3. *Яке значення має право ЄС для національного приватного права?*

Завдання 4. Англійська компанія послалася у договорі на принципи *equity*, вимагаючи справедливого судового захисту замість відшкодування збитків.

Запитання:

1. *Що таке *equity* у системі *common law*?*

2. *Чи є *equity* джерелом приватного права?*

3. *Які засоби захисту характерні для цього інституту?*

Завдання 5. Іспанський підприємець та польська компанія включили до договору застереження про застосування *lex mercatoria*.

Запитання:

1. *Що розуміється під *lex mercatoria*?*

2. *До яких джерел приватного права вона належить?*

3. *У яких сферах її застосування є найбільш поширеним?*

Завдання 6. Суд Німеччини, вирішуючи цивільну справу, звернувся до наукових праць провідних цивілістів для тлумачення норми закону.

Запитання:

1. *Яку роль відіграє правова доктрина у континентальному праві?*

2. *Чи є вона формальним джерелом права?*

3. *У яких випадках її значення зростає?*

Завдання 7. Компанії з Канади та Франції уклали контракт, не врегулювавши в ньому окремі умови. Суд застосував звичаї ділового обороту.

Запитання:

- 1. За яких умов правовий звичай може застосовуватися як джерело права?*
- 2. Чи відрізняється роль звичаю в різних правових системах?*
- 3. Яке значення мають торговельні звичаї в міжнародній торгівлі?*

Завдання 8. Європейська комісія прийняла регламент, який безпосередньо регулює договірні відносини у сфері цифрових послуг.

Запитання:

- 1. Який статус регламентів ЄС у правових системах держав-членів?*
- 2. Чим регламент відрізняється від директиви?*
- 3. Як це впливає на національне цивільне законодавство?*

Завдання 9. Арбітражний суд при вирішенні міжнародного комерційного спору послався на принципи soft law.

Запитання:

- 1. Що таке soft law у приватному праві?*
- 2. Чому арбітражі часто його застосовують?*
- 3. Яке значення soft law для уніфікації приватного права?*

Завдання 10. Під час реформування цивільного законодавства держава вирішила гармонізувати свої норми з правом Європейського Союзу, не відмовляючись від національних правових традицій.

Запитання:

- 1. Що розуміється під гармонізацією приватного права?*
- 2. Чим вона відрізняється від уніфікації?*
- 3. Яке значення ці процеси мають для розвитку джерел цивільного і торговельного права?*

Завдання 11. У Великій Британії між двома компаніями виник спір щодо виконання договору поставки товару. Законодавство не містило чіткої норми, яка б регулювала таку ситуацію. Суд, розглядаючи справу, послався на рішення Верховного суду Великої Британії у подібній справі, ухвалене кілька років тому.

Одна зі сторін заявила, що суд повинен керуватися лише законом, а не попередніми судовими рішеннями.

Запитання:

- 1. Які джерела цивільного і торговельного права використовуються у країнах англосаксонської правової системи?*
- 2. Чи є судовий прецедент джерелом права?*

Завдання 12. Громадянин Італії звернувся до суду з позовом до торговельної компанії щодо порушення умов договору купівлі-продажу. Суд під час розгляду справи керувався нормами Цивільного кодексу Італії.

Представник компанії заявив, що суд також має враховувати судову практику, яка склалася у подібних справах.

Запитання:

- 1. Яку роль відіграє цивільний кодекс у країнах континентальної правової системи?*
- 2. Чи є судова практика джерелом права у таких країнах?*

Завдання 13. Дві міжнародні торговельні компанії уклали контракт на постачання товарів. У договорі не було чітко визначено порядок доставки продукції.

Під час спору одна зі сторін послалася на міжнародні торговельні звичаї, що використовуються у сфері міжнародної торгівлі.

Запитання:

- 1. Чи можуть торговельні звичаї бути джерелом цивільного і торговельного права?*
- 2. У яких випадках вони застосовуються?*

Завдання 14. Між українською компанією та компанією з Німеччини було укладено договір міжнародної купівлі-продажу товарів.

У договорі сторони передбачили застосування Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів (Віденська конвенція 1980 року).

Під час спору виникло питання, які норми треба застосовувати – національне законодавство чи міжнародну конвенцію.

Запитання:

- 1. Чи є міжнародні договори джерелами цивільного і торговельного права?*
- 2. Які норми мають пріоритет?*

Завдання 15. У Франції суд розглядав складну справу щодо відповідальності компанії за шкоду, завдану споживачу. Суддя послався у своєму рішенні на наукові праці відомих французьких юристів.

Одна зі сторін заявила, що наукові праці не можуть бути джерелом права.

Запитання:

- 1. Яке значення має правова доктрина у цивільному праві зарубіжних країн?*
- 2. Чи може вона впливати на судову практику?*

Список спеціалізованої літератури:

Основні нормативні акти:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

Акти міжнародного права:

1. Загальна декларація прав людини. 10.12.1948. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. 04.11.1950. Рада Європи; Конвенція. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. 16.12.1966. ООН; Пакт. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

4. Конвенція, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів. 05.10.1961. Гаазька конференція з МПП; Конвенція. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_082#Text.

5. Конвенція про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах. 18.03.1970. Конвенція. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_922#Text.

6. Конвенція про правову допомогу та правові відносини в цивільних, сімейних та кримінальних справах. Міжнародна угода від 22 січня 1993 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_009#Text.

7. Конвенція про права дитини. Схвалено ООН, Резолюція № 44/25, 20 листопада 1989 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

Закони України:

1. Цивільний процесуальний кодекс України. 18 березня 2004 р. Кодекс. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

2. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003, в редакції від 01.08.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

3. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002, в редакції від, в редакції від 19.02.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

4. Кодекс торгового мореплавства України. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 47–52. Ст. 349.

5. Повітряний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 48–49. Ст. 536.

6. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1403-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1403-19>.

7. Про гарантії держави щодо виконання судових рішень : Закон України від 5 червня 2012 року № 4901-VI. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4901-17>).

8. Про судоустрій та статус суддів. Закон України від 30 09. 2016 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

9. Про судовий збір : Закон України від 8 липня 2011 р. № 3674-VI. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text>.

Підзаконні акти:

1. Про деякі питання здійснення захисту прав та інтересів України під час урегулювання спорів, розгляду у зарубіжних юрисдикційних органах справ за участю іноземного суб'єкта та України : Указ Президента України від 03.03.2011 р. № 261/2011. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/261/2011>

2. Про граничні розміри компенсації витрат, пов'язаних з розглядом цивільних та адміністративних справ, і порядок їх компенсації за рахунок держави : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 квітня 2006 р. № 590. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/590-2006-п>.

3. Про регулювання бартерних (товарообмінних) операцій у зовнішньоекономічній діяльності : Закон України 23 грудня 1998 року № 351-XIV. *Відомості Верховної Ради України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/351-14#Text>.

4. Про фінансовий лізинг : Закон України від 11 лютого 2022 року. *Відомості Верховної Ради України.* 20221201-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-20#Text>.

5. Принципи міжнародних комерційних договорів (Принципи УНІДРУА (UNIDROIT) від 01.01.1994 р. URL : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_920/page.

Додаткова література:

1. Котуха О., Чабан О. Особливості вибору права, що застосовується до договору. *Підприємництво, господарство і право* 2020. № 2. С. 42–47.

2. Актуальні проблеми та перспективи розвитку приватного права в сучасних умовах : матеріали регіональної науково-практ. конф. (м. Дніпро, 25 листопада 2020 р.). Дніпро : ДДУВС, 2020. 345 с.

3. Цивільне право України: погляд у майбутнє : зб. матеріалів XIII Міжнародного цивілістичного форуму (м. Київ, 04 квітня 2024 р.). Київ, 2024.

4. Цивільне право України: погляд у майбутнє : зб. матеріалів XIII Міжнародного цивілістичного форуму (м. Київ, 04 квітня 2024 р.). Одеса : Юридика, 2024. 160 с.

5. Карпичков В. О. Еволюція юридичної компаративістики в Україні *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 3(28). Т. 1. С. 24–32.

6. Аналітично-порівняльне правознавство : електронне наукове вид. Ужгород : Ужгородський національний університет, 2023. № 3. 472 с.

7. Приймаченко Д. В., Приймаченко Д. Д. Правове забезпечення реалізації міжнародних зобов'язань України в сфері зовнішньоекономічної діяльності *Правова позиція*. 2023. № 1(38). С. 59–65.

8. Піддубна В. Правові підходи до поняття держави як юридичної особи публічного права *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 2. С. 84–93.

Практичне заняття № 1 – денна форма навчання 2 год.

План

1. Аналіз співвідношення цивільного та торговельного законодавства у державах з дуалістичною моделлю приватного права.

2. Порівняльна характеристика ролі цивільного кодексу у країнах континентальної правової системи.

3. Визначення місця та значення торговельного кодексу в системі джерел приватного права.

4. Практика застосування судових прецедентів у цивільних і комерційних спорах у країнах common law.

5. Використання судової практики для тлумачення цивільно-правових норм у континентальних правових системах.

6. Аналіз умов застосування правового звичаю як джерела цивільного і торговельного права.

7. Практичне значення торговельних звичаїв у міжнародних комерційних договорах.

8. Вплив права Європейського Союзу на національні системи джерел приватного права держав-членів.

9. Застосування міжнародних договорів у сфері цивільних і торговельних відносин з іноземним елементом.

10. Роль уніфікації та гармонізації у формуванні сучасної системи джерел приватного права.

Методичні вказівки для підготовки до практичного заняття

Дуалістична модель приватного права передбачає нормативне розмежування цивільного та торговельного (комерційного) законодавства як відносно автономних підсистем регулювання. Така модель історично сформувалася у Франції, Німеччині, Іспанії, Бельгії, Японії та ряді інших країн.

Її генезис пов'язаний із середньовічним *lex mercatoria* – правом купців, яке функціонувало паралельно із загальним цивільним правом. Надалі цей поділ було інституціоналізовано через прийняття окремих кодексів: цивільних кодексів (регулюють загальні приватноправові відносини); торговельних кодексів (регулюють підприємницьку діяльність, комерційні угоди, банкрутство, торговельні реєстри тощо).

У межах дуалізму: цивільне право є загальним правом (*ius commune*); торговельне право – спеціальним правом (*lex specialis*).

Співвідношення визначається принципом субсидіарності: у випадку прогалин у торговельному законодавстві застосовуються норми цивільного кодексу.

Сучасна тенденція полягає у поступовій «комерціалізації» цивільного права та розширенні сфери його застосування до підприємницьких відносин, що в окремих державах призводить до пом'якшення або навіть відмови від жорсткого дуалізму.

У континентальній правовій сім'ї цивільний кодекс є центральним джерелом приватного права. Його роль полягає у: систематизації норм; формуванні основних принципів (свобода договору, рівність сторін, добросовісність); визначенні загальної структури приватноправового регулювання.

Наприклад: Французький цивільний кодекс (1804 р.) заклав фундамент класичного ліберального приватного права. Німецьке цивільне уложення (BGB, 1900 р.) відзначається високим рівнем абстракції та системності. Італійський цивільний кодекс 1942 р. інтегрував у себе норми торговельного права (тенденція до моністичної моделі).

У сучасних умовах цивільні кодекси: доповнюються спеціальним законодавством; адаптуються до вимог цифрової економіки; гармонізуються з правом ЄС.

Торговельний кодекс у дуалістичних системах: є спеціальним кодифікованим актом; регулює статус підприємців; визначає правовий режим комерційних угод; встановлює правила корпоративного управління; регулює банкрутство.

Його значення полягає у: врахуванні специфіки підприємницького ризику; забезпеченні оперативності та гнучкості комерційного обороту; формуванні єдиних стандартів ведення бізнесу.

Однак у багатьох країнах спостерігається тенденція до «злиття» цивільного і торговельного регулювання.

У країнах загального права (Велика Британія, США, Канада, Австралія) судовий прецедент є основним джерелом права.

Принцип *stare decisis* означає: обов'язковість рішень вищих судів; стабільність правового регулювання; розвиток права через судову практику.

У комерційній сфері це забезпечує: швидку адаптацію до нових економічних умов; формування детальних правових стандартів; розвиток доктрин (*consideration, estoppel, fiduciary duty* тощо).

Отже, суди відіграють креативну роль у формуванні норм приватного права.

Формально судовий прецедент не є джерелом права, проте: вищі суди формують усталену практику; рішення конституційних судів мають нормативне значення; тлумачення норм забезпечує їх однакове застосування.

Судова практика є інструментом: конкретизації загальних принципів; заповнення прогалін; гармонізації із міжнародними стандартами.

Правовий звичай застосовується за умов: відсутності прямої законодавчої норми, тривалості та усталеності практики, визнання звичаю суб'єктами обороту, несуперечності імперативним нормам.

У комерційній сфері особливе значення мають торговельні звичаї (usages of trade).

Торговельні звичаї: забезпечують передбачуваність у міжнародному обігу; зменшують трансакційні витрати; враховуються арбітражною практикою; використовуються при тлумаченні контрактів.

Вони особливо актуальні у сфері міжнародної торгівлі, морських перевезень, страхування, фінансових операцій.

Право ЄС: гармонізує договірне право; уніфікує захист прав споживачів; впливає на корпоративне право; формує єдиний ринок.

Регламенти мають пряму дію, директиви – імплементуються в національне законодавство.

Міжнародні договори: регулюють транскордонні правовідносини; встановлюють єдині матеріально-правові норми; визначають колізійні прив'язки; забезпечують визнання та виконання рішень.

Вони є важливим інструментом правової визначеності в глобалізованій економіці.

Уніфікація: створення єдиних матеріально-правових норм.

Гармонізація: зближення національних правових систем.

Їх значення: сприяння міжнародному обігу; усунення правових бар'єрів; забезпечення передбачуваності; інтеграція у світову економіку.

Система джерел цивільного і торговельного права у різних правових сім'ях відображає історичні традиції, економічні моделі та рівень інтеграції у міжнародний правопорядок. Дуалістичні та моністичні моделі співіснують, демонструючи еволюцію приватного права у напрямі більшої уніфікації та взаємопроникнення норм. Судова практика, правові звичаї, міжнародні договори та наднаціональні акти дедалі активніше впливають на формування сучасного приватноправового регулювання.

Надайте визначення таких понять:

Джерела права, джерела приватного права, цивільне право, торговельне (комерційне) право, приватноправове регулювання, правова система, правова сім'я, романо-германська правова система, континентальне право, англо-американська правова система, common law,

дуалістична модель приватного права, моністична модель приватного права, нормативно-правовий акт, конституція, цивільний кодекс, торговельний кодекс, кодифікація, статутне право (legislation), судова практика, судовий прецедент, ratio decidendi, obiter dictum, право справедливості (equity), правовий звичай, торговельний звичай, звичаї ділового обороту, lex mercatoria, міжнародне приватне право, міжнародний договір, наднаціональне право, право Європейського Союзу, регламент ЄС, директива ЄС, практика Суду ЄС, уніфікація права, гармонізація права, soft law, правова доктрина, міжнародна торгівля, комерційний оборот, правова визначеність, передбачуваність правового регулювання.

Скласти схеми:

1. Ієрархія джерел цивільного і торговельного права у континентальній правовій системі.
2. Система джерел приватного права у країнах англо-американської правової системи (common law).
3. Співвідношення цивільного кодексу і торговельного кодексу у дуалістичній моделі приватного права.
4. Судовий прецедент і статутне право: механізм взаємодії у системі common law.
5. Правовий звичай і торговельні звичаї як допоміжні джерела приватного права.
6. Наднаціональні джерела приватного права: структура та дія права Європейського Союзу.
7. Міжнародні договори та уніфіковані правила як джерела цивільного і торговельного права.
8. Роль доктрини та soft law у формуванні сучасної системи джерел приватного права.

Теоретичні питання до самоконтролю:

1. Що слід розуміти під джерелами цивільного і торговельного права зарубіжних країн?
2. Які основні критерії класифікації джерел приватного права використовуються у порівняльному правознавстві?
3. Яке місце нормативно-правових актів у системі джерел приватного права континентальної правової системи?
4. У чому полягає значення кодифікації для розвитку цивільного і торговельного права зарубіжних країн?
5. Яка роль судової практики у країнах романо-германської правової системи?
6. У чому полягає сутність судового прецеденту як джерела права в англо-американській правовій системі?

7. Як співвідносяться судовий прецедент і статутне право у системі common law?

8. За яких умов правовий звичай і торговельні звичаї застосовуються як джерела цивільного і торговельного права?

9. Яке значення мають наднаціональні джерела приватного права для держав – членів Європейського Союзу?

10. Чим відрізняються регламенти та директиви Європейського Союзу за юридичною силою і порядком застосування?

11. Яка роль міжнародних договорів у регулюванні цивільних і торговельних відносин з іноземним елементом?

12. У чому полягає значення уніфікації та гармонізації джерел приватного права в умовах глобалізації?

Тестові завдання:

1. Правова сім'я – це:

- а) система органів державної влади;
- б) сукупність національних правових систем, об'єднаних спільними ознаками;
- в) галузь приватного права;
- г) різновид міжнародного договору.

2. До романо-германської правової сім'ї належать правові системи:

- а) великої британії та США;
- б) Франції та Німеччини;
- в) Канади та Австралії;
- г) Індії та Пакистану.

3. Англо-американська правова система інакше називається:

- а) континентальною;
- б) соціалістичною;
- в) прецедентною (common law);
- г) релігійно-традиційною.

4. Ratio decidendi у судовому прецеденті означає:

- а) побічні міркування суду;
- б) опис фактичних обставин справи;
- в) правову позицію, що має обов'язкове значення;
- г) доктринальну думку науковців.

5. Obiter dictum – це:

- а) обов'язкова частина судового рішення;
- б) тлумачення міжнародного договору;
- в) додаткові міркування суду, що не мають обов'язкової сили;

г) різновид нормативно-правового акта.

6. Основною рисою моністичної моделі приватного права є:

- а) існування окремого торговельного кодексу;
- б) поєднання цивільного і торговельного права в єдиній системі;
- в) домінування судового прецеденту;
- г) відсутність кодифікації.

7. Дуалістична модель приватного права передбачає:

- а) відсутність торговельного права;
- б) існування цивільного і торговельного права як відносно самостійних галузей;
- в) регулювання приватних відносин лише судом;
- г) повну уніфікацію приватного права.

8. Кодифікація в континентальній правовій системі спрямована на:

- а) заміну судової практики;
- б) систематизацію та узгодження правових норм;
- в) розвиток торговельних звичаїв;
- г) формування прецедентів.

9. Судова практика у країнах континентального права:

- а) має рекомендаційний характер;
- б) повністю замінює закон;
- в) застосовується лише в кримінальному праві;
- г) не враховується судами.

10. Equity у системі common law виникла з метою:

- а) посилення кримінальної відповідальності;
- б) подолання формалізму common law;
- в) уніфікації міжнародного права;
- г) регулювання податкових відносин.

11. Джерела приватного права можуть бути класифіковані за:

- а) формою зовнішнього вираження;
- б) юридичною силою;
- в) сферою дії;
- г) усі відповіді правильні.

12. Міжнародні торговельні звичаї найчастіше застосовуються:

- а) у сімейному праві;
- б) у кримінальному праві;
- в) у міжнародному комерційному обороті;
- г) у конституційному праві.

13. Наднаціональне право характеризується тим, що:

- а) діє лише в межах однієї держави;
- б) має пріоритет над національним правом держав-учасниць;
- в) не має обов'язкової сили;
- г) застосовується лише судами.

14. Суд Європейського Союзу забезпечує:

- а) ухвалення директив єс;
- б) однакове тлумачення і застосування права єс;
- в) кодифікацію цивільного права;
- г) розробку торговельних звичаїв.

15. Soft law найбільш активно використовується у сфері:

- а) кримінального переслідування;
- б) міжнародного комерційного арбітражу;
- в) адміністративного судочинства;
- г) податкових відносин.

16. Правова доктрина має особливе значення для:

- а) формування законодавства і тлумачення норм;
- б) виконання судових рішень;
- в) ухвалення регламентів єс;
- г) застосування санкцій.

17. Міжнародні договори як джерела приватного права набувають чинності після:

- а) ухвалення судом;
- б) ратифікації відповідно до національного законодавства;
- в) публікації в наукових виданнях;
- г) застосування торговельного звичаю.

18. Уніфікація приватного права має на меті:

- а) усунення будь-яких відмінностей між правовими системами;
- б) створення єдиних правових стандартів;
- в) розвиток національних особливостей;
- г) заміну національного права міжнародним.

19. Гармонізація права ЄС передбачає:

- а) повну відмову від національного законодавства;
- б) узгодження правових норм держав-членів;
- в) ліквідацію цивільного права;
- г) заміну кодексів директивами.

20. Значення джерел цивільного і торговельного права полягає у:

- а) формуванні системи юридичної відповідальності;
- б) забезпеченні правової визначеності та передбачуваності;
- в) регулюванні лише публічних відносин;
- г) обмеженні автономії волі сторін.

Завдання 1. Швейцарський суд під час вирішення комерційного спору застосував положення Цивільного кодексу Швейцарії та врахував усталену судову практику.

Запитання:

- 1. Які джерела приватного права застосовані у цій справі?
- 2. Яке значення має судова практика у континентальній правовій системі?
- 3. Чи може судова практика фактично впливати на розвиток цивільного права?

Завдання 2. Компанії з Японії та Німеччини уклали договір, посилаючись на національне цивільне законодавство та міжнародні торговельні звичаї.

Запитання:

- 1. Які джерела приватного права застосовуються у цьому випадку?
- 2. Яке місце міжнародних торговельних звичаїв у системі джерел приватного права?
- 3. Чи можуть такі звичаї мати пріоритет над національним законом?

Завдання 3. Суд США під час розгляду справи про відповідальність за порушення контракту послався на доктрину *stare decisis*.

Запитання:

- 1. У чому полягає сутність доктрини *stare decisis*?
- 2. Яке значення вона має для системи джерел *common law*?
- 3. Чи допускаються винятки з цієї доктрини?

Завдання 4. Італійський законодавець ухвалив новий цивільний закон з метою імплементації директиви ЄС у сфері захисту прав споживачів.

Запитання:

- 1. Який механізм імплементації директив ЄС?
- 2. Чи зберігає національний закон автономність?
- 3. Яке значення директив для розвитку приватного права держав-членів ЄС?

Завдання 5. Французький суд, вирішуючи спір, зіткнувся з прогалиною у законодавстві та звернувся до загальних принципів цивільного права.

Запитання:

1. Чи можуть загальні принципи права виступати джерелом приватного права?
2. Яке їх значення у континентальній правовій системі?
3. Як вони співвідносяться з нормативно-правовими актами?

Завдання 6. Англійський суд застосував засіб захисту у вигляді *specific performance* замість відшкодування збитків.

Запитання:

1. До якого інституту належить *specific performance*?
2. Чому цей засіб є характерним для *common law*?
3. Яке місце *equity* у системі джерел приватного права?

Завдання 7. Міжнародний арбітраж застосував Принципи міжнародних комерційних договорів як основу рішення.

Запитання:

1. До якої категорії джерел належать такі принципи?
2. Чому арбітражі часто звертаються до них?
3. Яке значення вони мають для уніфікації договірної права?

Завдання 8. У країні з дуалістичною моделлю приватного права діють окремі цивільний і торговельний кодекси.

Запитання:

1. У чому полягає сутність дуалістичної моделі приватного права?
2. Які джерела регулюють торговельні відносини?
3. Чи можливе застосування цивільного кодексу до торговельних відносин?

Завдання 9. Суд Нідерландів застосував безпосередньо регламент ЄС, не звертаючись до національного закону.

Запитання:

1. Чому регламент ЄС може застосовуватися безпосередньо?
2. Яке місце регламентів у системі джерел приватного права держав-членів?
3. Як це впливає на суверенітет національного законодавства?

Завдання 10. У процесі укладення міжнародного контракту сторони передбачили застосування звичаїв ділового обороту.

Запитання:

1. За яких умов звичаї ділового обороту стають джерелом регулювання?
2. Чи можуть сторони відступити від них?
3. Яке їх значення для міжнародної торгівлі?

Завдання 11. Канадський суд при вирішенні цивільної справи послався як на прецедент, так і на статутний акт.

Запитання:

- 1. Яке співвідношення прецеденту і закону у змішаних правових системах?*
- 2. Яке джерело має пріоритет?*
- 3. Як це впливає на правову визначеність?*

Завдання 12. Суд Іспанії застосував міжнародний договір, ратифікований державою, у цивільній справі.

Запитання:

- 1. Яке місце міжнародних договорів у системі джерел приватного права?*
- 2. Чи мають вони пріоритет над національним законом?*
- 3. За яких умов вони застосовуються судами?*

Завдання 13. Наукова спільнота підготувала модельний цивільний кодекс, який використовується як орієнтир для реформ.

Запитання:

- 1. До якої категорії джерел належать такі акти?*
- 2. Чи є вони обов'язковими?*
- 3. Яке їх значення для розвитку приватного права?*

Завдання 14. Суд Франції при тлумаченні норми права звернувся до рішень касаційного суду.

Запитання:

- 1. Яке значення рішень вищих судів у континентальному праві?*
- 2. Чи можна говорити про формування судової практики?*
- 3. Яка її роль у забезпеченні єдності правозастосування?*

Завдання 15. Держава-учасниця ЄС проводить реформу цивільного законодавства з урахуванням права ЄС і міжнародних стандартів.

Запитання:

- 1. Які джерела впливають на національне приватне право в цьому випадку?*
- 2. Як поєднуються національні та наднаціональні джерела?*
- 3. Яке значення таких реформ для розвитку цивільного і торговельного права?*

Список спеціалізованої літератури:

Основні нормативні акти:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

Акти міжнародного права:

1. Загальна декларація прав людини. 10.12.1948. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. 04.11.1950. Рада Європи; Конвенція. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. 16.12.1966. ООН; Пакт. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

4. Конвенція, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів. 05.10.1961. Гаазька конференція з МПП; Конвенція. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_082#Text.

5. Конвенція про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах. 18.03.1970. Конвенція. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_922#Text.

Закони України:

1. Цивільний процесуальний кодекс України. 18 березня 2004 р. Кодекс. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

2. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003, в редакції від 01.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

3. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002, в редакції від 19.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

4. Кодекс торгового мореплавства України. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 47–52. Ст. 349.

5. Повітряний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 48–49. Ст. 536.

6. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1403-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1403-19>

7. Про гарантії держави щодо виконання судових рішень : Закон України від 5 червня 2012 року № 4901-VI. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4901-17>).

Підзаконні акти:

1. Про деякі питання здійснення захисту прав та інтересів України під час урегулювання спорів, розгляду у зарубіжних юрисдикційних органах справ за участю іноземного суб'єкта та України : Указ Президента України від 03.03.2011 р. № 261/2011. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/261/2011>.

2. Про граничні розміри компенсації витрат, пов'язаних з розглядом цивільних та адміністративних справ, і порядок їх компенсації за рахунок держави : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 квітня 2006 р. № 590. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/590-2006-п>.

3. Про регулювання бартерних (товарообмінних) операцій у зовнішньоекономічній діяльності : Закон України 23 грудня 1998 року № 351-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/351-14#Text>.

4. Про фінансовий лізинг : Закон України від 11 лютого 2022 року. *Відомості Верховної Ради України*. 20221201-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-20#Text>.

5. Принципи міжнародних комерційних договорів (Принципи УНІДРУА (UNIDROIT) від 01.01.1994 р. URL : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_920/page.

Монографії та інші наукові видання:

1. Квятковська Б. І. Особливості судового прецеденту в англо-саксонській та романо-германській правових сім'ях (порівняльний аналіз). *Теорія і 25 практика правознавства*. 2020. Вип. 1.

2. Кочергіна В. Правові акти як підстави виникнення цивільних прав та обов'язків: поняття, природа, класифікація. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 123–131.

3. Коструба А. Правоприпиняюча властивість юридичних фактів у цивільному управі України (в аспекті поділу на дії та події). *Право України*. 2021. № 6. С. 138–147.

4. Коструба А. Ознаки правоприпиняючих юридичних фактів. *Підприємництво, господарство, право*. 2021. № 2. С. 154–161.

5. Коструба А. В. Юридичні факти в механізмі правоприпинення цивільних правовідносин : монографія. Київ : Ін Юре, 2024. 376 с.

6. Майданик Р. А. Методика вирішення юридичного казусу в приватному праві Німеччини та Наукові записки НаУКМА. *Юридичні науки*. 2019. Т. 155. С. 52–58.

7. Майданик Р. А. Англійський судовий прецедент як джерело права. *Юридична Україна*. 2016. № 1. С. 52–61.

ТЕМА 3. ФІЗИЧНА ОСОБА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН. ЮРИДИЧНІ ОСОБИ ТА ІНШІ ПРАВОВІ ФОРМИ ТОРГОВОЇ (ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ) ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАРУБІЖНИХ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ

*Семінарське заняття № 1 – денна форма навчання 2 год;
заочна форма навчання 2 год.*

План

1. Поняття суб'єкта цивільного права у зарубіжних цивільно-правових системах.
2. Приватне право та принцип юридичної рівності учасників цивільного обороту.
3. Фізична особа як первинний суб'єкт цивільного права: загальна характеристика.
4. Правоздатність фізичної особи: поняття, зміст і момент виникнення.
5. Припинення правоздатності та правові наслідки смерті фізичної особи.
6. Захист прав та інтересів зачатої, але ще не народженої дитини у зарубіжному праві.
7. Дієздатність фізичної особи: поняття, види та вікові межі.
8. Обмеження та позбавлення дієздатності: сучасні підходи та гарантії прав людини.
9. Індивідуалізація фізичної особи: ім'я, місце проживання, доміциль.
10. Громадянство та його значення для приватноправового статусу особи.
11. Особисті немайнові права фізичної особи у континентальних правових системах.
12. Захист особистих немайнових прав у праві common law.

Методичні вказівки для підготовки до практичного заняття

Приватноправовий статус особи у зарубіжних цивільно-правових системах

У цивільному праві зарубіжних країн **суб'єкт права** є центральною категорією, оскільки саме через нього реалізуються приватноправові інтереси, автономія волі та майнова самостійність. На відміну від публічного права, де домінує владно-організаційний елемент, приватне право виходить із презумпції юридичної рівності учасників та їх здатності самостійно визначати свою поведінку.

У межах приватного права суб'єктами визнаються:

- фізичні особи як природні носії прав і обов'язків;
- юридичні особи, які є результатом правової конструкції та організаційного оформлення колективної діяльності;

– інші правові форми підприємницької діяльності, що можуть поєднувати договірні й корпоративні елементи.

У континентальних системах (Франція, Німеччина, Італія) правосуб'єктність суб'єктів чітко регламентується законом і кодифікована. У системі common law (Велика Британія, США) правосуб'єктність значною мірою формується судовою практикою, а поняття «особи» має більш функціональний характер.

Фізична особа в цивільному праві зарубіжних країн. Правоздатність і дієздатність фізичної особи.

Правоздатність фізичної особи в більшості зарубіжних правопорядків визнається універсальною і рівною для всіх людей. Вона означає здатність бути носієм цивільних прав та обов'язків і є невід'ємною від людської особистості. У континентальному праві правоздатність виникає з моменту народження та припиняється зі смертю, при цьому визнається охорона майнових інтересів зачатой, але ще не народженої дитини.

Дієздатність визначає здатність фізичної особи самотійно здійснювати цивільні права і нести юридичну відповідальність. У зарубіжних системах чітко простежується тенденція диференціації дієздатності:

- повна дієздатність після досягнення повноліття;
- обмежена дієздатність неповнолітніх;
- спеціальні режими для осіб із психічними розладами.

Сучасні європейські правопорядки дедалі частіше переходять від моделі повного позбавлення дієздатності до моделі підтриманого прийняття рішень, що відповідає стандартам прав людини.

У common law основну роль відіграє contractual capacity, тобто здатність укладати дійсні договори, а обмеження дієздатності тягне за собою оспорюваність правочинів, а не їх автоматичну недійсність.

Індивідуалізація фізичної особи

Для участі у цивільному обороті фізична особа має бути індивідуалізована. Основними засобами індивідуалізації є:

- ім'я як елемент цивільної ідентичності;
- місце проживання або доміциль, що використовується для визначення підсудності та персонального статусу;
- громадянство, яке в окремих системах впливає на обсяг цивільних прав.

У міжнародному приватному праві сучасні тенденції свідчать про відхід від жорсткої прив'язки до громадянства та перехід до концепції звичайного місця проживання (habitual residence).

Особисті немайнові права фізичної особи

Особисті немайнові права фізичної особи становлять самотійний і надзвичайно важливий інститут цивільного права. У континентальній традиції вони розглядаються як абсолютні суб'єктивні права, що підлягають судовому захисту.

До них належать:

- право на честь, гідність і ділову репутацію;
- право на приватність і недоторканність особистого життя;
- право на ім'я та зображення;
- право на захист персональних даних.

У common law аналогічні інтереси захищаються через деліктні конструкції (defamation, invasion of privacy), а також через засоби equity, зокрема судові заборони (injunctions).

Деліктоздатність фізичної особи

Деліктоздатність означає здатність особи нести цивільно-правову відповідальність за заподіяну шкоду. У більшості правових систем вона тісно пов'язана з дієздатністю, однак не завжди повністю з нею збігається.

У континентальному праві відповідальність будується на загальній конструкції цивільного правопорушення, що включає протиправність, шкоду, причинний зв'язок і вину. У common law відповідальність формується через конкретні види деліктів (torts), насамперед negligence, із застосуванням стандарту «розумної особи».

Фізична особа як суб'єкт підприємницької діяльності

Фізична особа може виступати активним учасником торговельного обороту без створення юридичної особи. Найпоширенішою формою є одноособовий підприємець (sole proprietor).

Перевагами цієї форми є:

- простота створення;
- мінімальні формальні вимоги.

Водночас ключовим ризиком є **необмежена майнова відповідальність**, що зумовлює поширення корпоративних форм бізнесу.

Юридичні особи у цивільному праві зарубіжних країн. Поняття та ознаки юридичної особи.

Юридична особа є результатом правової фікції, що дозволяє організації діяти як самостійний суб'єкт цивільного права. В усіх зарубіжних системах їй притаманні такі ознаки:

- організаційна єдність;
- відокремлене майно;
- самостійна цивільна відповідальність;
- участь у цивільному обороті від власного імені.

Класифікація юридичних осіб

У континентальному праві традиційно виділяють:

- корпорації, засновані на членстві;
- фонди, засновані на відокремленому майні.

Таке розмежування відображає різні моделі реалізації приватної ініціативи та економічної діяльності.

Основні організаційно-правові форми підприємництва

Найпоширенішими є:

- товариства з обмеженою відповідальністю;
- акціонерні товариства;

– повні та командитні товариства.

Вибір форми залежить від співвідношення між ризиком, масштабом діяльності та необхідністю залучення капіталу.

Корпоративне управління і представництво

У зарубіжних країнах розроблено складні моделі корпоративного управління, спрямовані на баланс інтересів власників, менеджменту та третіх осіб. У common law особливе значення мають **фідуціарні обов'язки директорів**, а в континентальному праві – законодавчо визначені повноваження органів.

Відповідальність юридичних осіб і «пробивання корпоративної завіси»

Принцип обмеженої відповідальності є базовим, однак у разі зловживання корпоративною формою можливе залучення контролюючих осіб до відповідальності, що забезпечує справедливість цивільного обороту.

Інші правові форми торгової діяльності: партнерства та об'єднання без статусу юридичної особи, траст як особливий інститут common law, некомерційні організації у підприємницькому обороті, договірні форми спільної діяльності (joint ventures).

Ці форми демонструють різноманіття механізмів організації бізнесу та гнучкість приватного права.

Фізична особа та юридична особа у цивільному праві зарубіжних країн становлять взаємопов'язані, але самостійні правові конструкції, що забезпечують реалізацію приватної автономії та економічної ініціативи. Сучасні тенденції розвитку цивільного права спрямовані на розширення правосуб'єктності фізичних осіб, удосконалення корпоративних форм підприємництва та зближення правових систем у глобалізованому економічному просторі.

Комплексний аналіз правового статусу фізичних і юридичних осіб у цивільному праві зарубіжних країн свідчить про фундаментальну роль суб'єктів приватного права у забезпеченні стабільності цивільного обороту, реалізації принципів автономії волі, юридичної рівності та економічної свободи. Саме через конструкції фізичної та юридичної особи сучасні цивільно-правові системи створюють правові передумови для вільної реалізації приватних інтересів і ефективного функціонування ринкової економіки.

Фізична особа в усіх зарубіжних правопорядках визнається первинним і універсальним суб'єктом цивільного права, правосуб'єктність якого має природний характер і ґрунтується на ідеї невід'ємності прав людини. Водночас порівняльно-правовий аналіз демонструє істотні відмінності у підходах до визначення обсягу та механізмів реалізації цивільної дієздатності, деліктоздатності та особистих немайнових прав. Континентальні правові системи забезпечують високий рівень нормативної визначеності через кодифіковані конструкції правоздатності та дієздатності, тоді як англо-американська традиція формує статус фізичної особи переважно через судову

практику, деліктні доктрини та інститути equity. Водночас спільною для більшості сучасних правопорядків є тенденція до посилення захисту вразливих категорій осіб і переходу до людиноцентристських моделей підтриманого прийняття рішень.

Юридична особа у зарубіжному цивільному праві постає як ключовий правовий інструмент організації колективної економічної діяльності та концентрації капіталу. Її правова природа ґрунтується на поєднанні організаційної єдності, майнової відокремленості та самостійної цивільно-правової відповідальності. Порівняльний аналіз свідчить, що незалежно від належності до правової сім'ї, юридична особа виконує універсальну функцію зниження підприємницьких ризиків та забезпечення стабільності торговельного обороту. Водночас зарубіжні правові системи розробили різноманітні організаційно-правові форми юридичних осіб, що дозволяють адаптувати правове регулювання до масштабів, цілей і характеру підприємницької діяльності.

Особливого значення у сучасних цивільно-правових системах набуває розвиток корпоративного управління та механізмів відповідальності юридичних осіб і їхніх контролюючих суб'єктів. Принцип обмеженої відповідальності, який традиційно розглядається як одна з головних переваг корпоративних форм підприємництва, у зарубіжному праві доповнюється доктринами «пробивання корпоративної завіси», фідучіарної відповідальності директорів і захисту інтересів кредиторів. Це свідчить про прагнення правопорядків забезпечити баланс між свободою підприємницької діяльності та запобіганням зловживанням корпоративною формою.

Поряд із класичними юридичними особами істотну роль у торговельному обороті відіграють інші правові форми підприємницької діяльності, зокрема одноособові підприємці, партнерства, трасти, договірні об'єднання та спільні проекти. Їх поширення зумовлене потребою у гнучких правових інструментах, здатних враховувати специфіку професійної, інноваційної або міжнародної діяльності. Такі форми демонструють здатність приватного права адаптуватися до складних економічних процесів і трансформації бізнес-моделей.

Узагальнюючи, слід констатувати, що розвиток інститутів фізичної та юридичної особи у цивільному праві зарубіжних країн відбувається під впливом глобалізації, цифровізації економіки та уніфікації правового регулювання. Сучасні правові системи дедалі частіше поєднують традиційні кодифіковані конструкції з гнучкими судовими та договірними механізмами, що забезпечує ефективний захист приватних прав і законних інтересів учасників цивільного та торговельного обороту.

Отже, інститут суб'єктів цивільного права в зарубіжних країнах слід розглядати як динамічну та багаторівневу правову систему, яка не лише відображає історичні та доктринальні засади приватного права, а й активно реагує на сучасні виклики економічного та соціального розвитку. Її подальша еволюція спрямована на зміцнення правової визначеності,

підвищення довіри до цивільного обороту та забезпечення сталого розвитку підприємницької діяльності в умовах глобального правового простору.

Надайте визначення таких понять:

Суб'єкт цивільного права, приватне право, цивільна правосуб'єктність, фізична особа, natural person, правоздатність, дієздатність, деліктоздатність, повна дієздатність, обмежена дієздатність, supported decision-making, contractual capacity, minor, опіка, піклування, ім'я фізичної особи, право на ім'я, доміциль, місце проживання, habitual residence, громадянство, особисті немайнові права, право на честь і гідність, право на приватність, право на зображення, захист персональних даних, цивільно-правова відповідальність, делікт, tort, negligence, reasonable person, фізична особа-підприємець, sole proprietor, одноособовий підприємець, необмежена відповідальність, юридична особа, legal person, corporation, компанія, організаційна єдність, відокремлене майно, самотійна цивільна відповідальність, державна реєстрація.

Скласти схеми:

1. Суб'єкти цивільного права у зарубіжних цивільно-правових системах.
2. Правосуб'єктність фізичної особи: правоздатність і дієздатність.
3. Виникнення та припинення цивільної правоздатності фізичної особи.
4. Види цивільної дієздатності фізичних осіб у зарубіжних країнах.
5. Обмеження дієздатності та сучасні моделі її реалізації (supported decision-making).
6. Індивідуалізація фізичної особи: ім'я, місце проживання, доміциль, громадянство.
7. Особисті немайнові права фізичної особи в континентальному праві.
8. Захист особистих немайнових прав у системі common law.
9. Деліктоздатність фізичної особи та підстави цивільно-правової відповідальності.
10. Фізична особа як суб'єкт підприємницької діяльності (одноособовий підприємець).

Теми для написання рефератів:

1. Правовий статус фізичної особи у цивільному праві зарубіжних країн: порівняльний аналіз.
2. Правоздатність і дієздатність фізичної особи: підходи континентального та англо-американського права.
3. Обмеження цивільної дієздатності та сучасні моделі її реалізації у зарубіжних правових системах.

4. Особисті немайнові права фізичної особи у праві континентальної Європи та common law.

5. Захист приватного життя та персональних даних фізичної особи у зарубіжному цивільному праві.

6. Деліктоздатність фізичної особи та цивільно-правова відповідальність у зарубіжних країнах.

7. Фізична особа як суб'єкт підприємницької діяльності: правові моделі та ризику.

8. Поняття та правова природа юридичної особи у зарубіжному цивільному праві.

9. Класифікація юридичних осіб у континентальних цивільно-правових системах.

10. Корпоративні форми підприємницької діяльності у країнах романо-германської правової системи.

11. Юридичні особи у праві common law: особливості правового статусу та відповідальності.

12. Партнерства та інші некорпоративні форми підприємницької діяльності у зарубіжних країнах.

13. Траст як особлива правова форма управління майном у системі common law.

14. Принцип обмеженої відповідальності та доктрина «пробивання корпоративної завіси» у зарубіжному праві.

15. Тенденції розвитку правових форм торгової (підприємницької) діяльності в умовах глобалізації.

Теоретичні питання до самоконтролю:

1. Хто визнається суб'єктом цивільного права у зарубіжних цивільно-правових системах?

2. У чому полягає зміст цивільної правосуб'єктності фізичної особи?

3. Які відмінності між правоздатністю і дієздатністю фізичної особи?

4. З якого моменту виникає цивільна правоздатність фізичної особи у зарубіжних країнах?

5. Яким чином охороняються майнові інтереси зачатої, але ще не народженої дитини?

6. Які підходи до визначення цивільної дієздатності фізичної особи існують у зарубіжному праві?

7. Які вікові межі повної цивільної дієздатності встановлюються у різних країнах?

8. У чому полягає сучасна тенденція відмови від повного позбавлення дієздатності?

9. Які засоби індивідуалізації фізичної особи використовуються у цивільному праві зарубіжних країн?

10. Яке значення мають доміциль і місце проживання для цивільно-правового статусу особи?

11. Які особисті немайнові права фізичної особи визнаються у континентальних правових системах?

12. Як здійснюється захист особистих немайнових прав у системі common law?

13. Що таке деліктоздатність фізичної особи та як вона визначається?

14. Які особливості цивільно-правової відповідальності неповнолітніх у зарубіжних країнах?

15. Які основні відмінності між цивільною відповідальністю у континентальному праві та common law?

Тестові завдання

1. Фізична особа у цивільному праві зарубіжних країн – це:

- а) суб'єкт публічного права;
- б) орган державної влади;
- в) первинний суб'єкт приватного права;
- г) виключно учасник підприємницької діяльності.

2. Правоздатність фізичної особи означає:

- а) здатність укласти будь-які договори;
- б) здатність бути носієм цивільних прав і обов'язків;
- в) можливість займатися підприємництвом;
- г) наявність деліктної відповідальності.

3. У більшості зарубіжних правопорядків правоздатність фізичної особи виникає:

- а) з моменту реєстрації;
- б) з моменту досягнення повноліття;
- в) з моменту народження;
- г) з моменту укладення першого договору.

4. Дієздатність фізичної особи – це:

- а) здатність мати права;
- б) здатність самостійно здійснювати цивільні права та обов'язки;
- в) можливість бути власником майна;
- г) право на захист честі та гідності.

5. Обмежена дієздатність фізичної особи зазвичай пов'язана з:

- а) відсутністю громадянства;
- б) віком або станом здоров'я;
- в) видом професійної діяльності;
- г) наявністю боргів.

6. Сучасною тенденцією у зарубіжному цивільному праві є:

- а) повне позбавлення дієздатності;
- б) розширення кримінальної відповідальності;
- в) впровадження моделей підтриманого прийняття рішень;
- г) скасування інституту опіки.

7. Засобами індивідуалізації фізичної особи є:

- а) майно та доходи;
- б) ім'я, місце проживання, доміциль;
- в) підприємницький статус;
- г) організаційна форма.

8. Доміциль у зарубіжному праві – це:

- а) місце роботи особи;
- б) постійне місце проживання з правовим значенням;
- в) місце укладення договору;
- г) місце знаходження майна.

9. Особисті немайнові права фізичної особи мають характер:

- а) відносних прав;
- б) корпоративних прав;
- в) абсолютних прав;
- г) зобов'язальних прав.

10. Захист особистих немайнових прав у common law здійснюється переважно через:

- а) кодифіковані норми;
- б) адміністративні процедури;
- в) делікти та засоби equity;
- г) податкові санкції.

11. Деліктоздатність фізичної особи означає:

- а) здатність укладати договори;
- б) здатність нести цивільно-правову відповідальність;
- в) право на підприємницьку діяльність;
- г) наявність майна.

12. У системі common law цивільна відповідальність ґрунтується переважно на:

- а) кодифікованих нормах;
- б) судовому прецеденті та torts;
- в) адміністративних правилах;
- г) торговельних звичаях.

13. Фізична особа-підприємець у більшості країн несе:

- а) обмежену відповідальність;
- б) часткову відповідальність;
- в) необмежену майнову відповідальність;
- г) виключно субсидіарну відповідальність.

14. Юридична особа у цивільному праві – це:

- а) об'єднання фізичних осіб без майна;
- б) правова фікція без правосуб'єктності;
- в) організація, наділена самостійною правосуб'єктністю;
- г) виключно державний орган.

15. Основною ознакою юридичної особи є:

- а) громадянство;
- б) відокремлене майно;
- в) наявність фізичної особи-засновника;
- г) професійна діяльність.

16. Юридична особа бере участь у цивільному обороті:

- а) від імені засновників;
- б) від імені держави;
- в) від власного імені;
- г) через судові органи.

17. Класифікація юридичних осіб у континентальному праві включає поділ на:

- а) публічні та приватні договори;
- б) корпорації та фонди;
- в) резидентів і нерезидентів;
- г) суб'єктів і об'єктів права.

18. Корпорації у цивільному праві – це юридичні особи, засновані на:

- а) майні;
- б) членстві;
- в) території;
- г) державному управлінні.

19. Фонди як юридичні особи створюються переважно для:

- а) здійснення підприємництва;
- б) управління відокремленим майном з визначеною метою;
- в) укладення трудових договорів;
- г) реалізації публічної влади.

20. Найпоширенішою формою підприємницької юридичної особи є:

- а) фонд;
- б) асоціація;
- в) товариство з обмеженою відповідальністю;
- г) державне підприємство.

Завдання 1. Громадянин Франції, якому виповнилося 17 років, уклав договір купівлі дорогого електронного обладнання без згоди батьків. Продавець вимагає повного виконання договору.

Запитання:

- 1. Який обсяг цивільної дієздатності має неповнолітній у континентальному праві?
- 2. Чи є такий договір дійсним?
- 3. Які правові наслідки можливі для сторін?

Завдання 2. У Німеччині суд визнав особу обмежено дієздатною у зв'язку з психічним захворюванням та запровадив модель підтриманого ухвалення рішень.

Питання:

- 1. У чому полягає сутність цієї моделі?
- 2. Як вона впливає на цивільну правосуб'єктність особи?
- 3. Чи зберігається право укладати договори?

Завдання 3. Громадянин Італії помер, залишивши заповіт на користь дитини, яка була зачата, але ще не народжена на момент відкриття спадщини.

Запитання:

- 1. Як у зарубіжному цивільному праві захищаються інтереси *nasciturus*?
- 2. За яких умов дитина може набути спадкові права?
- 3. Які правові наслідки у разі народження неживої дитини?

Завдання 4. Британський підліток уклав контракт на надання професійних послуг, які не належать до «necessaries».

Запитання:

- 1. Яке значення має доктрина *contractual capacity* у *common law*?
- 2. Чи може договір бути визнаний недійсним?
- 3. Які наслідки це має для сторін?

Завдання 5. Фізична особа-підприємець у Польщі не виконала зобов'язання перед кредитором і не має достатніх коштів на рахунку, пов'язаному з бізнесом.

Запитання:

- 1. Який обсяг відповідальності несе фізична особа-підприємець?
- 2. Чи може кредитор звернути стягнення на особисте майно?

3. *Чим це відрізняється від відповідальності юридичної особи?*

Завдання 6. Французька асоціація (association) здійснює господарську діяльність, отримуючи прибуток, який систематично розподіляється між її членами.

Запитання:

1. *Чи відповідає така діяльність правовій природі асоціації?*
2. *Які правові наслідки можливі?*
3. *Чи може змінитися правовий статус організації?*

Завдання 7. У Німеччині створено GmbH, директор якої уклав договір поза межами наданих йому повноважень.

Запитання:

1. *Які наслідки має перевищення повноважень органом юридичної особи?*
2. *Чи зобов'язана компанія виконувати такий договір?*
3. *Яку роль відіграє принцип добросовісності третіх осіб?*

Завдання 8. Американська корпорація використала дочірню компанію для ухилення від виконання зобов'язань перед кредиторами.

Запитання:

1. *Що таке piercing the corporate veil?*
2. *За яких умов воно застосовується?*
3. *Які правові наслідки для материнської компанії?*

Завдання 9. В Італії створено фонд (fondazione), засновник якого намагається одноосібно змінити його мету.

Запитання:

1. *Яка правова природа фонду?*
2. *Чи може засновник змінювати мету фонду?*
3. *Які органи мають відповідні повноваження?*

Завдання 10. Двоє адвокатів у Великій Британії створили **limited liability partnership (LLP)**.

Запитання:

1. *Який правовий статус LLP?*
2. *Який характер відповідальності партнерів?*
3. *Чим LLP відрізняється від класичного partnership?*

Завдання 11. Громадянин Франції Жан Дюмон, якому виповнилося 17 років, уклав у Німеччині договір купівлі-продажу дорогого фотоапарата вартістю 3000 євро. Договір було укладено без згоди батьків. Після повернення до Франції батьки Жана звернулися до продавця з вимогою визнати договір недійсним, мотивуючи це тим, що Жан є неповнолітнім і не має повної цивільної дієздатності.

Продавець відмовився розірвати договір, пояснюючи, що покупець виглядав повнолітнім і добровільно уклав угоду.

Запитання:

- 1. Який правовий статус фізичної особи у цивільному праві зарубіжних країн?*
- 2. Як визначається цивільна дієздатність неповнолітніх?*
- 3. Чи може бути визнаний недійсним договір, укладений неповнолітнім?*

Завдання 12. Громадянин Італії Марко Россі, який страждає на тяжкий психічний розлад, уклав договір дарування свого будинку сусіду. Родичі Марко звернулися до суду із заявою про визнання договору недійсним та призначення опікуна.

Запитання:

- 1. Які підстави для обмеження або позбавлення дієздатності фізичної особи в зарубіжному праві?*
- 2. Які наслідки укладення договору недієздатною особою?*

Завдання 13. Німецька компанія «TechSolutions GmbH» уклала контракт з американською компанією «Global IT Corp.» щодо постачання програмного забезпечення.

Після підписання контракту виявилось, що директор німецької компанії перевищив свої повноваження, уклавши договір без погодження з наглядовою радою.

Американська сторона вимагає виконання договору.

Запитання:

- 1. Що таке юридична особа у цивільному праві зарубіжних країн?*
- 2. Чи відповідає юридична особа за дії своїх органів?*

Завдання 14. Підприємець із Великої Британії вирішив відкрити бізнес у сфері міжнародної торгівлі. Він розглядає три можливі форми діяльності:

- індивідуальний підприємець;
- партнерство;
- корпорація (компанія з обмеженою відповідальністю).

Запитання:

- 1. Які основні форми підприємницької діяльності існують у зарубіжних правових системах?*
- 2. Які їхні основні переваги та недоліки?*

Завдання 15. Французька компанія уклала контракт на будівництво заводу. Під час виконання робіт через недбалість працівників компанії було пошкоджено майно сусіднього підприємства.

Потерпіла сторона подала позов про відшкодування шкоди.

Запитання:

1. Чи несе юридична особа відповідальність за дії своїх працівників?
2. Який характер такої відповідальності?

Список спеціалізованої літератури:

Основні нормативні акти:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

Акти міжнародного права:

1. Європейська конвенція про здійснення прав дітей. 25 січня 1996. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text.

2. Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута). 27 листопада 2008. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a17#Text.

Закони України:

1. Про судовий збір : Закон України від 8 липня 2011 р. № 3674-VI. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text>.

2. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.

3. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 8 липня 2011 р. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.

4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

5. Про нотаріат : Закон України № 3425-XII від 2 вересня 1993 р. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>.

6. Про третейські суди : Закон України № 1701-IV від 11 травня 2004 року. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#Text>.

Підзаконні акти:

1. Про фінансовий лізинг : Закон України від 11 лютого 2022 року. Відомості Верховної Ради України. 20221201-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-20#Text>

2. Принципи міжнародних комерційних договорів (Принципи УНІДРУА (UNIDROIT) від 01.01.1994 р. URL : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_920/page.

Додаткова література:

1. Павлюк Н. М. Регулятивна функція цивільного права Інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка». 2023. № 8. С. 152–154.
2. Котуха О., Чабан О. Особливості вибору права, що застосовується до договору *Підприємництво, господарство і право* 2020. № 2. С. 42–47.
3. Актуальні проблеми та перспективи розвитку приватного права в сучасних умовах : матеріали регіональної науково-практ. конф. (м. Дніпро, 25 листопада 2020 р.). Дніпро : ДДУВС, 2020. 345 с.
4. Цивільне право України: погляд у майбутнє : збірник матеріалів XIII Міжнародного цивілістичного форуму (м. Київ, 04 квітня 2024 р.). Київ, 2024.
5. Цивільне право України: погляд у майбутнє : збірник матеріалів XIII Міжнародного цивілістичного форуму (м. Київ, 04 квітня 2024 р.). Одеса : Юридика, 2024. 160 с.

Практичне заняття № 1 – денна форма навчання 2 год;

План

1. Деліктоздатність фізичної особи та цивільно-правова відповідальність.
2. Фізична особа як суб'єкт підприємницької діяльності (одноособовий підприємець).
3. Поняття юридичної особи у зарубіжному цивільному праві.
4. Основні ознаки юридичної особи як суб'єкта цивільного права.
5. Класифікація юридичних осіб у континентальних правових системах.
6. Корпорації та фонди: правова природа і порівняльна характеристика.
7. Основні організаційно-правові форми підприємницької діяльності юридичних осіб.
8. Корпоративне управління: органи юридичної особи та їх повноваження.
9. Представництво та відповідальність юридичної особи у цивільному обороті.
10. Принцип обмеженої відповідальності та його значення для підприємництва.
11. «Пробивання корпоративної завіси» у зарубіжних правових системах.
12. Інші правові форми торгової діяльності (партнерства, трасти, joint ventures) та сучасні тенденції їх розвитку.

Методичні вказівки для підготовки до практичного заняття

Деліктоздатність – це здатність особи усвідомлювати значення своїх дій (бездіяльності), керувати ними та нести цивільно-правову відповідальність за

завдання шкоди (делікт). У приватному праві вона тісно пов'язана з: дієздатністю (здатністю набувати та здійснювати цивільні права й обов'язки), осудністю/психічним станом (фактична здатність контролювати поведінку), віком (юридичний критерій).

Ключові елементи деліктної відповідальності (класична модель)

1. Шкода (майнова/немайнова).
2. Протиправність поведінки.
3. Причинний зв'язок між поведінкою і шкодою.
4. Вина (умисел/необережність) – у багатьох системах, але існує й об'єктивна (безвинна) відповідальність у випадках підвищеної небезпеки.

Вікові й психічні критерії

У більшості правопорядків: *малолітні*: або взагалі не відповідають, або відповідають у виключних випадках; відповідальність часто покладається на батьків/опікунів (за неналежний нагляд); *неповнолітні*: можуть відповідати частково/повною мірою за наявності достатнього рівня розуміння; *особи з психічними розладами*: відповідальність може обмежуватися, але можливі спеціальні механізми компенсації (страхування, відповідальність доглядача, фонди тощо).

Деліктоздатність – це «психолого-юридична» здатність відповідати за шкоду, а цивільно-правова відповідальність – механізм компенсації порушених благ потерпілого через відшкодування шкоди (переважно компенсаційна, інколи превентивна/каральна – залежно від системи).

Фізична особа як суб'єкт підприємницької діяльності (одноособовий підприємець)

У зарубіжних системах одноособовий підприємець (sole proprietor, Einzelunternehmer тощо) – це фізична особа, яка здійснює господарську/комерційну діяльність від свого імені, на власний ризик і, як правило, відповідає за зобов'язаннями всім своїм майном.

Основні риси: єдність суб'єкта: підприємець і «бізнес» юридично не відокремлені; спрощена організація: мінімум формальностей порівняно з компанією; повна майнова відповідальність (за загальним правилом); підвищений підприємницький ризик для особистого майна.

Тенденції розвитку

Щоб зменшити ризики, деякі правопорядки пропонують «проміжні» конструкції: одноособові компанії з обмеженою відповідальністю (one-person company), моделі на кшталт підприємця з «обмеженим майном» (у певних країнах/режимах), активне використання страхування професійної/деліктної відповідальності.

Поняття юридичної особи у зарубіжному цивільному праві

Юридична особа – організаційне утворення, яке правопорядок визнає самостійним носієм прав і обов'язків, здатним виступати учасником цивільного обороту від власного імені.

Теоретичні підходи (доктрина): фікційна теорія: юридична особа – юридична «фікція», створена законом; реалістична/органічна теорія:

юридична особа – реальний соціальний організм з власною волею (через органи); цільова/майнова теорія: юридична особа як «майно, виділене для певної мети» (особливо для фондів).

Основні ознаки юридичної особи як суб'єкта цивільного права

Типові ознаки (у континентальних системах найбільш усталені): організаційна єдність (структура, органи, внутрішні правила), відокремлене майно (власність/інші майнові права на активи), самотійна майнова відповідальність (відповідає своїм майном, а учасники – у межах закону/форми), виступ у цивільному обороті від власного імені (правоздатність і дієздатність через органи/представників), самотійний баланс/облік (як прояв майнової відокремленості), безперервність існування (не тотожна зміні складу учасників).

Класифікація юридичних осіб у континентальних правових системах

Найуживаніші критерії:

За метою діяльності: підприємницькі (комерційні), неприбуткові (некомерційні).

За способом організації волі: корпорації (об'єднання осіб/учасників; воля формується «знизу» через членство), установи/фонди (об'єднання майна; воля задається «згори» через установчий акт, мету).

За формою власності/контролю: приватні, публічні, змішані (залежно від країни).

За режимом відповідальності учасників: з обмеженою відповідальністю, з додатковою/необмеженою (рідше, але існує у партнерських формах).

Корпорації та фонди: правова природа і порівняльна характеристика

Корпорація: базується на членстві/участі; має органи: загальні збори, виконавчий орган, інколи наглядовий; мета часто підприємницька (але може бути і неприбуткова – асоціації).

Фонд (foundation): базується на виділеному майні, спрямованому на визначену мету; не має «учасників» у класичному сенсі, ключова – воля засновника; управління здійснюється органами фонду (рада, директор тощо); типовий для благодійності, науки, культури, інколи – для корпоративних цілей (наприклад, сімейні фонди).

Порівняльно: корпорація «живе» через членів, фонд – через ціль і майнову базу.

Основні організаційно-правові форми підприємницької діяльності юридичних осіб

У континентальній традиції найтипівіші: акціонерне товариство (public company, AG/SA тощо) – капітал поділений на акції, придатне для залучення інвестицій; товариство з обмеженою відповідальністю (GmbH/SARL/LLC-аналоги) – гнучке для малого й середнього бізнесу; командитні/повні товариства (партнерські форми) – особиста участь і (часто) підвищена відповідальність повних учасників; кооперативи – членство, демократичне управління, економічна взаємодопомога.

Тенденція: збільшення ролі форм із обмеженою відповідальністю та спрощення корпоративних процедур.

Корпоративне управління: органи юридичної особи та їх повноваження

Корпоративне управління – система правил формування та реалізації волі юридичної особи, контролю й відповідальності управлінців.

Типова структура органів (моделі)

1. Однорівнева (one-tier): рада директорів (поєднує управління і контроль), виконавчі директори.

2. Дворівнева (two-tier): наглядовий орган (контроль, стратегія, призначення менеджменту), виконавчий орган (поточне керівництво).

Розподіл компетенції (загальна логіка): вищий орган (учасники/акціонери): статут, реорганізація, ліквідація, ключові рішення; виконавчий орган: поточне управління, угоди, персонал; наглядовий/контрольний: комплаєнс, аудит, контроль інтересів менеджменту.

Представництво та відповідальність юридичної особи у цивільному обороті

Юридична особа діє: через органи (органне представництво: директор/правління), через представників (договірних/законних).

Відповідальність: за загальним правилом юридична особа відповідає власним майном за: договори, укладені належними органами/представниками, делікти працівників у межах виконання трудових функцій (відомий принцип «відповідальності роботодавця» у різних формулюваннях), можлива внутрішня відповідальність управлінців перед компанією (за порушення фідучіарних обов'язків, недбалість, конфлікт інтересів).

Принцип обмеженої відповідальності та його значення для підприємництва

Обмежена відповідальність означає, що учасники/акціонери ризикують: або внеском у капітал, або вартістю належних їм часток/акцій, і не відповідають (як правило) особистим майном за борги юридичної особи.

Значення: стимулює інвестиції та підприємницьку активність; дозволяє акумулювати капітал; підтримує інновації (ризикові проекти); відокремлює підприємницький ризик від приватного життя інвестора.

Водночас обмежена відповідальність потребує контрбалансів: капітальні вимоги, розкриття інформації, аудит, правила про банкрутство й недобросовісність.

«Пробивання корпоративної завіси» у зарубіжних правових системах.

Piercing the corporate veil – доктрина, за якої суд ігнорує відокремленість юридичної особи й покладає відповідальність на учасників/контролерів, якщо корпоративна форма використана зловмисно.

Типові підстави (у різних правопорядках формулюються по-різному): зловживання корпоративною формою (fraud, sham, alter ego); змішування активів компанії та власників; недостатня капіталізація з умислом уникнути боргів; виведення активів, доведення до неплатоспроможності; використання компанії як «екрану» для протиправних дій.

Ця доктрина є винятком із принципу обмеженої відповідальності і застосовується обережно, але виконує важливу антизловживальну функцію.

Інші правові форми торгової діяльності (партнерства, трасти, joint ventures) та сучасні тенденції

Партнерства (partnerships): об'єднання осіб для спільного бізнесу; можуть мати необмежену відповідальність партнерів (класичні), або комбіновану (limited partnership); гнучкі в управлінні, популярні в професійних сферах.

Трасти (trusts) – common law: особлива конструкція розділення титулу: trustee управляє майном в інтересах beneficiaries; широко застосовується у фінансах, спадкуванні, інвестиційних структурах; у континентальній системі існують функціональні аналоги (фонди, фідучіарні механізми), але траст як класична форма – характерний саме для common law.

Joint ventures: договірні або корпоративні спільні підприємства для конкретного проєкту; часто використовуються у міжнародних інвестиціях, інфраструктурі, R&D; ключові питання: розподіл контролю, ризиків, ІВ-прав, вихід із проєкту.

Тенденції: «гібридизація» форм (LLP, LLC-аналоги, спрощені компанії); збільшення ролі договірної свободи в корпоративних структурах; комплаєнс і прозорість (AML/KYC), бенефіціарна власність; цифрові інструменти корпоративного управління.

Аналіз правового статусу фізичних та юридичних осіб у зарубіжному цивільному і торговельному праві свідчить про складність і багатомірність сучасної системи суб'єктів приватного права. У центрі цієї системи перебуває ідея автономії волі, майнової самостійності та відповідальності як основоположних засад функціонування цивільного обороту.

Деліктоздатність фізичної особи є необхідною передумовою цивільно-правової відповідальності та гарантією відновлення порушених прав. Вона відображає баланс між індивідуальною свободою та обов'язком компенсувати завдану шкоду. Інститут цивільної відповідальності в сучасному праві дедалі більше орієнтується на компенсаційну, превентивну та соціально-захисну функції.

Фізична особа як одноособовий підприємець демонструє класичну модель поєднання свободи господарської діяльності з повною майновою відповідальністю. Водночас розвиток форм з обмеженим ризиком свідчить про прагнення правових систем мінімізувати підприємницькі ризики та стимулювати економічну активність.

Юридична особа у континентальних правових системах постає як самостійний носій прав і обов'язків, наділений організаційною єдністю та відокремленим майном. Класифікація юридичних осіб на корпорації та фонди відображає дві базові моделі організації приватноправових інтересів – через об'єднання осіб або через цільове об'єднання майна. Сучасні організаційно-правові форми підприємництва демонструють тенденцію до гнучкості, спрощення корпоративних процедур та посилення прозорості управління.

Принцип обмеженої відповідальності став ключовим чинником розвитку ринкової економіки, забезпечивши концентрацію капіталу та інвестиційну активність. Разом із тим механізм «пробивання корпоративної завіси» підтверджує, що корпоративна автономія не може використовуватися як інструмент зловживання правом або ухилення від відповідальності.

Порівняльний аналіз партнерств, трастів і joint ventures засвідчує різноманітність правових форм організації торгової діяльності та поступове зближення континентальних і англосаксонських моделей. Глобалізація, міжнародна торгівля та цифровізація стимулюють уніфікацію правових підходів, посилюючи роль комплаєнсу, прозорості та корпоративної етики.

Отже, сучасна система суб'єктів цивільного і торговельного права характеризується поєднанням автономії та відповідальності, гнучкості та контролю, індивідуальної свободи та соціальної функції права. Подальший розвиток інститутів приватного права відбуватиметься в напрямі гармонізації правових систем, удосконалення механізмів відповідальності та забезпечення балансу між економічною ефективністю й правовою справедливістю.

Надайте визначення таких понять:

Корпоративна правосуб'єктність, комерційні юридичні особи, некомерційні юридичні особи, корпорація, асоціація, фонд, foundation, товариство з обмеженою відповідальністю, limited liability company (LLC), GmbH, SARL, акціонерне товариство, joint-stock company, public company, partnership, повне товариство, командитне товариство, limited partnership, limited liability partnership (LLP), корпоративне управління, органи юридичної особи, рада директорів, правління, наглядова рада, фідучіарні обов'язки, fiduciary duties, представництво, agency, apparent authority, обмежена відповідальність, пробивання корпоративної завіси, piercing the corporate veil, траст, trust, trustee, beneficiary, equity, joint venture, спільна діяльність, договірні форми підприємництва, цивільний оборот, торговельний оборот, автономія волі, правова визначеність.

Скласти схеми:

1. Поняття та ознаки юридичної особи у цивільному праві зарубіжних країн.
2. Класифікація юридичних осіб у континентальних правових системах.
3. Корпорації та фонди: порівняльна характеристика.
4. Основні організаційно-правові форми підприємницької діяльності юридичних осіб.
5. Товариства з обмеженою відповідальністю та акціонерні товариства: спільні та відмінні риси.
6. Партнерства як форма організації підприємницької діяльності.

7. Корпоративне управління: органи юридичної особи та їх повноваження.
8. Представництво та фідучіарні обов'язки у діяльності юридичних осіб.
9. Принцип обмеженої відповідальності та «пробивання корпоративної завіси».
10. Інші правові форми торгової діяльності: трасти, joint ventures, договірні об'єднання.

Теоретичні питання до самоконтролю:

1. У чому полягає правовий статус фізичної особи-підприємця у зарубіжному праві?
2. Які переваги та ризики здійснення підприємницької діяльності фізичною особою?
3. Що розуміється під юридичною особою у цивільному праві зарубіжних країн?
4. Які основні ознаки юридичної особи як суб'єкта цивільного права?
5. Які критерії класифікації юридичних осіб використовуються у зарубіжних правових системах?
6. У чому полягають відмінності між корпораціями та фондами?
7. Які організаційно-правові форми юридичних осіб використовуються для підприємницької діяльності?
8. Як здійснюється корпоративне управління у юридичних особах?
9. Що таке фідучіарні обов'язки органів управління юридичної особи?
10. У чому полягає принцип обмеженої відповідальності юридичної особи?
11. За яких умов можливе «пробивання корпоративної завіси» у зарубіжному праві?
12. Які правові форми партнерств існують у зарубіжних країнах?
13. Що таке траст і яке його місце у системі приватного права common law?
14. У чому полягає правова природа joint venture як форми підприємницької діяльності?
15. Які сучасні тенденції розвитку правових форм торгової (підприємницької) діяльності у зарубіжних цивільно-правових системах?

Тестові завдання:

1. Акціонерне товариство характеризується:

- а) необмеженою відповідальністю учасників;
- б) відсутністю статутного капіталу;
- в) поділом капіталу на акції;
- г) відсутністю органів управління.

2. Партнерство у зарубіжному праві – це:

- а) різновид фонду;
- б) форма договірною об'єднання осіб;
- в) орган державної влади;
- г) виключно некомерційна організація.

3. Limited liability partnership (LLP) передбачає:

- а) необмежену відповідальність усіх учасників;
- б) повну відсутність відповідальності;
- в) обмежену відповідальність партнерів;
- г) державне фінансування.

4. Корпоративне управління охоплює:

- а) лише фінансові операції;
- б) систему органів та їх повноваження;
- в) виключно трудові відносини;
- г) податкове регулювання.

5. Фідуціарні обов'язки характерні для:

- а) кредиторів;
- б) органів управління юридичної особи;
- в) споживачів;
- г) державних органів.

6. Принцип обмеженої відповідальності означає:

- а) відповідальність учасників усім майном;
- б) відповідальність у межах внеску;
- в) відсутність відповідальності;
- г) кримінальну відповідальність.

7. «Пробивання корпоративної завіси» застосовується з метою:

- а) ліквідації юридичної особи;
- б) притягнення учасників до відповідальності за зловживання;
- в) зміни організаційної форми;
- г) реєстрації компанії.

8. Trust у системі common law – це:

- а) форма акціонерного товариства;
- б) договір купівлі-продажу;
- в) інститут управління майном;
- г) різновид партнерства.

9. Trustee у трасті – це:

- а) вигодонабувач;

- б) управитель майна;
- в) засновник;
- г) державний орган.

10. Beneficiary у трасті – це:

- а) управитель;
- б) контролюючий орган;
- в) особа, в інтересах якої створено траст;
- г) суд.

11. Joint venture – це:

- а) форма кримінальної відповідальності;
- б) договірна форма спільної діяльності;
- в) різновид фонду;
- г) форма державного управління.

12. Некомерційні юридичні особи можуть здійснювати підприємницьку діяльність:

- а) без будь-яких обмежень;
- б) лише з дозволу суду;
- в) у межах статутної мети;
- г) виключно за кордоном.

13. Участь юридичних осіб у цивільному обороті базується на принципі:

- а) підпорядкування;
- б) юридичної рівності;
- в) адміністративного контролю;
- г) публічного інтересу.

14. Agency у common law – це інститут:

- а) державного управління;
- б) представництва;
- в) корпоративного контролю;
- г) деліктної відповідальності.

15. Apparent authority означає:

- а) фактичну відсутність повноважень;
- б) уявні повноваження представника;
- в) судове рішення;
- г) адміністративний акт.

16. Основною функцією юридичної особи у цивільному праві є:

- а) здійснення владних повноважень;

- б) участь у цивільному обороті;
- в) здійснення кримінального переслідування;
- г) виконання податкових функцій.

17. У зарубіжному праві юридична особа припиняється шляхом:

- а) арешту майна;
- б) ліквідації або реорганізації;
- в) винесення судового вироку;
- г) зміни засновника.

18. Глобалізація впливає на розвиток форм підприємницької діяльності шляхом:

- а) ізоляції правових систем;
- б) уніфікації та гармонізації;
- в) скасування корпоративних форм;
- г) зменшення ролі приватного права.

19. Автономія волі у приватному праві означає:

- а) підпорядкування державі;
- б) свободу учасників у визначенні своїх прав і обов'язків;
- в) відмову від договорів;
- г) обов'язковість адміністративних рішень.

20. Основною тенденцією розвитку суб'єктів цивільного права є:

- а) зменшення ролі фізичних осіб;
- б) посилення публічно-правового регулювання;
- в) поєднання гнучкості та правової визначеності;
- г) відмова від юридичних осіб.

Завдання 1. Неповнолітня особа у Франції завдала майнової шкоди третій особі.

Запитання:

1. Чи несе неповнолітній деліктну відповідальність?
2. Чи можлива відповідальність батьків?
3. Яка модель відповідальності застосовується?

Завдання 2. Компанія у США відмовляється визнавати відповідальність за дії агента, посилаючись на відсутність реальних повноважень.

Запитання:

1. Що таке *apparent authority*?
2. Чи може компанія бути зобов'язаною?
3. Які умови захисту третьої особи?

Завдання 3. Фізична особа в Іспанії вимагає судового захисту права на зображення.

Запитання:

1. Чи належить право на зображення до особистих немайнових прав?
2. Які засоби захисту можливі?
3. Чи допускається компенсація немайнової шкоди?

Завдання 4. Акціонер публічної компанії в Німеччині оскаржує рішення ради директорів.

Запитання:

1. Які права має акціонер?
2. Які органи здійснюють управління?
3. У яких випадках можливе судове втручання?

Завдання 5. Траст у Великій Британії створений для управління комерційною нерухомістю.

Запитання:

1. Хто є *trustee* і *beneficiary*?
2. Який правовий режим майна?
3. Які фідуціарні обов'язки *trustee*?

Завдання 6. У Франції особа без громадянства постійно проживає на території держави та укладає цивільно-правові договори.

Запитання:

1. Чи впливає відсутність громадянства на цивільну правосуб'єктність?
2. Яке значення має *habitual residence*?
3. Які обмеження можливі?

Завдання 7. Компанія в Італії ліквідується, але не всі зобов'язання перед кредиторами виконані.

Запитання:

1. Які правові наслідки ліквідації?
2. Чи можливе залучення учасників до відповідальності?
3. Яка роль ліквідатора?

Завдання 8. Фізична особа у США подає позов про захист приватного життя.

Запитання:

1. Які *torts* застосовуються у таких справах?
2. Які засоби захисту можливі?
3. Чи можливе відшкодування моральної шкоди?

Завдання 9. Дві компанії з різних країн створили joint venture без утворення юридичної особи.

Запитання:

1. *Яка правова природа joint venture?*
2. *Які джерела регулюють такі відносини?*
3. *Які ризики для сторін?*

Завдання 10. Фізична особа в Німеччині оголошена безвісно відсутньою.

Запитання:

1. *Які правові наслідки такого статусу?*
2. *Як управляється майно особи?*
3. *Які наслідки у разі повернення?*

Завдання 11. Директор компанії у Франції діяв у власних інтересах на шкоду компанії.

Запитання:

1. *Які фідучіарні обов'язки порушено?*
2. *Які види відповідальності можливі?*
3. *Хто має право ініціювати позов?*

Завдання 12. Партнер повного товариства у Німеччині вийшов із його складу.

Запитання:

1. *Які правові наслідки виходу?*
2. *Чи зберігається відповідальність за попередні зобов'язання?*
3. *Як здійснюються розрахунки?*

Завдання 13. Некомерційна організація у Франції систематично здійснює комерційну діяльність.

Запитання:

1. *Чи допускається така діяльність?*
2. *Які обмеження існують?*
3. *Які податкові та цивільно-правові наслідки?*

Завдання 14. Фізична особа в Італії уклала договір через представника, який перевищив повноваження.

Запитання:

1. *Які наслідки перевищення повноважень?*
2. *Чи може договір бути схвалений?*
3. *Який правовий режим відповідальності?*

Завдання 15. Міжнародна корпорація використовує складну мережу дочірніх компаній у різних державах.

Запитання:

1. Які ризики зловживання корпоративною формою?
2. У яких випадках можливе пробивання корпоративної завіси?
3. Яке значення має добросовісність у корпоративних відносинах?

Список спеціалізованої літератури:

Основні нормативні акти:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Акти міжнародного права:

1. Європейська конвенція про здійснення прав дітей. 25 січня 1996. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text

2. Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута). 27 листопада 2008. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a17#Text

Закони України:

1. Цивільний процесуальний кодекс України. 18 березня 2004 р. Кодекс. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

2. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003, в редакції від 01.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

3. Про нотаріат : Закон України № 3425-ХІІ від 2 вересня 1993 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>

4. Про третейські суди : Закон України № 1701-IV від 11 травня 2004 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#Text>

Підзаконні акти:

1. Про регулювання бартерних (товарообмінних) операцій у зовнішньоекономічній діяльності : Закон України 23 грудня 1998 року № 351-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/351-14#Text>

2. Про фінансовий лізинг : Закон України від 11 лютого 2022 року. *Відомості Верховної Ради України*. 20221201-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-20#Text>

3. Принципи міжнародних комерційних договорів (Принципи УНІДРУА (UNIDROIT) від 01.01.1994 р. URL : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_920/page.

Додаткова література:

1. Приймаченко Д. В., Приймаченко Д. Д. Правове забезпечення реалізації міжнародних зобов'язань України в сфері зовнішньоекономічної діяльності. *Правова позиція*. 2023. № 1(38). С. 59–65.

2. Піддубна В. Правові підходи до поняття держави як юридичної особи публічного права. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 2.

3. Аналітично-порівняльне правознавство : електронне наукове вид. Ужгород : УжНУ, 2023. № 03. URL : https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/07/APP_03_2023_FINAL-1.pdf

4. Аналітично-порівняльне правознавство : електронне наукове вид. Ужгород : УжНУ, 2025. № 04. URL : https://elibrary.kubg.edu.ua/52801/1/H_Sanzharova_V_Bak_APP_4_FRGF.pdf

5. Федіна Н. В. Дотримання принципу верховенства права при розгляді адміністративних справ. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. URL : <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5603/1/Федіна%20Стаття%2005.2023.pdf>.

ТЕМА 4. РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ТА ІНШИХ РЕЧОВИХ ПРАВ У ЦИВІЛЬНОМУ ТА ТОРГІВЕЛЬНОМУ ПРАВІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

*Семінарське заняття № 1 – денна форма навчання 2 год;
заочна форма навчання 2 год.*

1. Поняття та види речових прав у зарубіжних цивільно-правових системах.

2. Абсолютний характер речових прав. Право слідування та право переваги в речових правах.

3. Об'єкти речових прав в цивільному праві зарубіжних країн.

4. Класифікація об'єктів речового права. Рухоме й нерухоме майно в цивільному праві різних зарубіжних країн.

5. Реальне та персональне майно в англійському праві.

6. Поняття та види цінних паперів в країнах романо-германської системи.

7. Оборотні документи в англо-американській цивільно-правовій системі.

8. Поняття та зміст права власності в зарубіжних правових системах.

9. Виключні повноваження власника. Тенденції розвитку права власності в сучасних цивільно-правових системах світу.

10. Форми права власності в зарубіжних країнах. Обмеження повноважень власника в законодавстві зарубіжних країн.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Речове право традиційно визнається одним із базових, системоутворювальних інститутів *цивільного права зарубіжних країн*, оскільки саме воно забезпечує нормативне оформлення *статичних майнових*

відносин, тобто відносин юридичної належності матеріальних благ. Йдеться не про рух майна в цивільному обороті, а про фіксацію правового зв'язку між суб'єктом і річчю, що визначає стабільний майновий статус особи у приватноправовій сфері. Через інститути речового права вирішуються фундаментальні питання приватного права: кому належить річ, у якому обсязі здійснюється панування над нею, які межі такого панування та які правові наслідки настають для третіх осіб у разі посягання на відповідне право.

На доктринальному рівні речове право протиставляється *зобов'язальному праву* як праву *відносного характеру*. Якщо зобов'язання пов'язує виключно конкретно визначених суб'єктів – кредитора і боржника – та породжує між ними взаємні права й обов'язки, то *речові права* характеризуються *абсолютністю*, тобто їх дія поширюється *erga omnes*. Це означає, що кожна третя особа зобов'язана утримуватися від будь-яких дій, які можуть порушити чужу сферу речового панування, незалежно від наявності договірної або іншого юридичного зв'язку з правовласником. Саме абсолютний характер речових прав обумовлює їх підвищений рівень правового захисту та особливе місце в системі цивільного права.

У сучасних правових системах *речове право* охоплює, з одного боку, *право власності* як найбільш повне, універсальне та виключне майнове право, а з іншого – *обмежені (похідні) речові права*, що передбачають надання окремих правомочностей щодо чужої речі без переходу права власності. Такі права існують поряд із правом власності, обмежують його зміст та виконують важливу соціально-економічну функцію, забезпечуючи баланс інтересів власника, інших приватних осіб і суспільства в цілому.

Для *романо-германської правової сім'ї*, яка сформувалася на основі римсько-правової традиції та закріплена в кодифікованих актах цивільного законодавства, визначальним є принцип *numerus clausus*. Його зміст полягає у встановленні *закритого переліку речових прав*, що може визначатися виключно законом. Приватна автономія учасників цивільного обороту у цій сфері істотно обмежена, оскільки сторони не вправі створювати нові види речових прав за власним розсудом, навіть за взаємною згодою.

Запровадження принципу *numerus clausus* має не лише формально-юридичне, а й глибоке функціональне значення. По-перше, він забезпечує *правову визначеність* та передбачуваність майнових відносин, оскільки треті особи можуть чітко ідентифікувати правовий режим речі. По-друге, цей принцип сприяє *стабільності цивільного обороту* та захисту *добросовісних набувачів*, які покладаються на законодавчо встановлену систему речових прав. По-третє, він запобігає надмірній фрагментації речових прав та ускладненню обігу майна.

До класичних речових прав континентальної системи належать *право власності (dominium, Eigentum)* як повне та виключне панування над річчю; *сервітутути (servitutes, Dienstbarkeiten)*, що надають обмежене право користування чужою річчю; *узуфрукт (usufruct, Nießbrauch)*, який поєднує користування річчю з правом отримання її плодів за умови збереження

субстанції; *емфітевзис* як довгострокове, відчужуване речове право користування земельною ділянкою; *суперфіцій* як право володіння та розпорядження будівлею, зведеною на чужій землі; а також *застава та іпотека* як речові способи забезпечення виконання зобов'язань.

У Французькому цивільному кодексі та Німецькому цивільному уложенні перелік речових прав має *вичерпний характер*, а його зміна можлива виключно шляхом законодавчого втручання, що свідчить про тісний зв'язок речового права з публічними інтересами та загальною правовою політикою держави.

В *англо-американській правовій системі* використовується ширше та менш формалізоване поняття *property rights*, яке історично сформувалося під впливом феодального земельного устрою та судової практики. У межах цієї системи здійснюється традиційний поділ на *real property* (інтереси щодо землі та нерухомості) та *personal property* (рухоме і нематеріальне майно).

Незважаючи на відсутність формально закріпленого принципу *numerus clausus*, можливість створення нових майнових інтересів у common law істотно обмежується *судовими прецедентами*, доктриною *equity* та спеціальним законодавством. Ключове значення мають інститути *estates in land*, серед яких *fee simple absolute* визнається максимально можливим майновим інтересом у землі, а також *easements, restrictive covenants, mortgages, equitable charges і profits à prendre*. У результаті речове право в common law характеризується підвищеною гнучкістю, але водночас значною складністю та фрагментарністю.

Абсолютний характер речових прав проявляється через низку фундаментальних властивостей. Насамперед це *право слідування*, відповідно до якого речове право зберігається за річчю незалежно від зміни її власника або титульного володільця. Не менш важливим є *право переваги*, що забезпечує пріоритет речових прав над зобов'язальними вимогами інших кредиторів, зокрема у процедурах примусового виконання або банкрутства. Додатково речові права захищаються *спеціальними речово-правовими позовами* – *rei vindicatio, actio negatoria* та *actio confessoria*, які спрямовані безпосередньо на охорону речового панування.

Об'єктами речових прав є *індивідуально визначені речі*, які в доктрині та законодавстві поділяються на *нерухоме і рухоме майно*. У континентальних правопорядках цей поділ має чітке нормативне закріплення та впливає на порядок виникнення, переходу і захисту речових прав. У common law ключове значення має функціональне розмежування між *real* та *personal property*, що зумовлює відмінності у правовому режимі, способах обігу та захисту майна.

Право власності у зарубіжних правових системах традиційно розглядається як найповніше майнове право, що включає правомочності *usus, fructus, abusus* та *ius excludendi*. Водночас у сучасних умовах відбувається поступова трансформація класичної моделі абсолютного права власності у напрямі його *соціалізації*. Реалізація повноважень власника дедалі частіше обмежується вимогами *публічних інтересів, екологічної безпеки,*

містобудівного та земельного регулювання, соціального захисту та контролю за іноземними інвестиціями.

Сучасний етап розвитку *речового права* характеризується посиленням ролі концепції *сталого розвитку*, визнанням *цифрових активів* як потенційних об'єктів права власності, розширенням форм *публічної та комунальної власності*, появою доктрини *прав природи*, а також формуванням нових підходів до правового режиму *даних і штучного інтелекту*. У сукупності ці тенденції свідчать про еволюцію речового права від класичної індивідуалістичної моделі до більш комплексної, соціально орієнтованої системи правового регулювання.

Підстави набуття права власності у цивільному праві зарубіжних країн становлять складну систему *юридичних фактів*, з якими закон пов'язує виникнення *абсолютного речового права* у певного суб'єкта. У *континентальній правовій доктрині* традиційно виокремлюють *первинні та похідні способи набуття права власності*, що має принципове значення для з'ясування *правового режиму речі та моменту виникнення права власності*. *Первинні способи* характеризуються відсутністю *правонаступництва* та ґрунтуються на *самостійному виникненні права незалежно від волі попереднього власника*, тоді як *похідні способи* передбачають перехід права від іншої особи на підставі *правочину або прямої вказівки закону*. В *англо-американській правовій системі* набуття права власності концептуалізується через категорію *правового титулу*, що дозволяє розмежувати *фактичне володіння та юридичну належність речі*.

Набувальна давність у цивільному праві зарубіжних країн є не лише способом *первинного набуття права власності*, а й інструментом *стабілізації майнових відносин* і подолання *правової невизначеності*. Її доктринальне обґрунтування базується на ідеї пріоритету *тривалого фактичного стану* над *формальним правовим титулом* за умови *пасивності власника*. У *французькому праві* інститут *набувальної давності* має *універсальний характер* і водночас виконує функцію *припинення старого та виникнення нового права власності*. У *німецькому праві* він застосовується обмежено, але відіграє важливу роль у забезпеченні *правової визначеності*. В *англо-американській системі* аналогічну функцію виконує доктрина *adverse possession*, що відображає *прагматичний підхід common law*.

Захист права власності у цивільному праві зарубіжних країн є логічним продовженням *абсолютного характеру* цього права та спрямований на забезпечення його *реального і безперешкодного здійснення*. У *континентальній правовій традиції* захист ґрунтується на ідеї охорони *самого речового права як юридичного панування над річчю*, незалежно від наявності чи відсутності *майнової шкоди*. У *common law* захист має більш *функціональний характер* і орієнтується на *усунення порушення та компенсацію негативних наслідків*. У будь-якій правовій системі захист права власності виконує не лише *відновлювальну*, а й *превентивну функцію*.

Віндикаційний та негативний позови в романо-германській цивільно-правовій системі є класичними формами речово-правового захисту, що відображають доктрину повноти та виключності права власності. Віндикаційний позов спрямований на витребування індивідуально визначеної речі з чужого незаконного володіння та має на меті відновлення фактичного панування власника. Негативний позов застосовується у випадках, коли власник не позбавлений володіння, але зазнає неправомірних перешкод у здійсненні своїх правомочностей. Обидва позови мають абсолютний характер і не залежать від наявності договірних правовідносин між сторонами.

Загальні позови з правопорушень в англо-американській системі права становлять основний механізм захисту майнових прав у межах деліктного права. На відміну від континентальної моделі, у common law захищається не право як абстрактна юридична категорія, а конкретний охоронюваний інтерес, порушений протиправною поведінкою. Позови з trespass, nuisance, conversion та negligence спрямовані на припинення протиправних дій, відшкодування шкоди та попередження майбутніх порушень.

Поняття та види зобов'язань у різних правових системах формуються залежно від загальної структури приватного права та історичних традицій. У романо-германській системі зобов'язання розглядаються як відносні правовідносини, що утворюють самостійний інститут цивільного права. У common law зобов'язальні відносини не об'єднані в єдину галузь, а розподілені між contract law, tort law та restitution.

Підстави виникнення зобов'язань у цивільному праві зарубіжних країн характеризуються плюралізмом юридичних фактів і спрямовані на охоплення всього спектра майнових відносин. До них належать договори, делікти, квазідоговори, безпідставне збагачення, односторонні дії та закон. Такий підхід відображає прагнення правових систем забезпечити справедливе врегулювання відносин навіть за відсутності волевиявлення сторін.

Зобов'язання з договору, квазідоговору, делікту та квазіделікту у цивільному праві Франції відображають класичну римсько-правову модель систематизації зобов'язань. Договори ґрунтуються на автономії волі сторін, квазідоговори виникають із фактичних дій з міркувань справедливості, тоді як делікти і квазіделікти спрямовані на відшкодування шкоди, завданої протиправною поведінкою.

Зобов'язання з закону, угоди, делікту, безпідставного збагачення та ведення чужих справ без доручення у праві Німеччини характеризуються високим рівнем догматичної абстракції та системності. Німецьке цивільне право розглядає зобов'язання як універсальну правову форму, що виникає з різних юридичних фактів, але підпорядковується єдиним загальним принципам.

Зобов'язання з деліктів, договорів та квазідоговорів в англо-американській цивільно-правовій системі функціонують у межах окремих галузей приватного права. Договірні зобов'язання регулюються contract law, деліктні – tort law, а квазідоговірні – restitution, що спрямована на усунення

unjust enrichment. Така модель забезпечує гнучкість правового регулювання, водночас ускладнюючи його теоретичну уніфікацію.

Класифікація зобов'язань у різних правових системах здійснюється за множиною критеріїв, серед яких підстави виникнення, характер обов'язку, суб'єктний склад та функціональне призначення. Порівняльно-правовий аналіз засвідчує поступове зближення підходів до класифікації зобов'язань, зумовлене глобалізацією приватного права та розвитком уніфікаційних процесів.

Надайте визначення таких понять:

Речове право, право власності, обмежені речові права, абсолютні права, відносні права, право слідування, право переваги, захист речових прав, об'єкти речових прав, індивідуально визначені речі, майно, рухоме майно, нерухоме майно, класифікація речей, складові та належності речі, цінні папери, документарні та бездокументарні цінні папери, акції, облігації, векселі, чеки, оборотні документи, індосамент, добросовісний набувач, право володіння, право користування, право розпорядження, форми права власності, приватна власність, державна власність, публічна власність, комунальна власність, змішані форми власності, обмеження права власності, публічні інтереси, соціальна функція власності, експропріація, екологічні обмеження, містобудівні обмеження, торговельне (комерційне) право, цивільний оборот, стабільність майнових відносин.

Скласти схеми:

1. Система речових прав у цивільно-правових системах зарубіжних країн.
2. Абсолютний характер речових прав: право слідування та право переваги.
3. Об'єкти речових прав у цивільному праві зарубіжних країн.
4. Класифікація об'єктів речового права: рухоме та нерухоме майно.
5. Реальне та персональне майно в англійському праві (real property і personal property).
6. Поняття та види цінних паперів у країнах романо-германської правової системи.
7. Оборотні документи в англо-американській цивільно-правовій системі.
8. Поняття та зміст права власності в зарубіжних правових системах.
9. Виключні повноваження власника та сучасні тенденції розвитку права власності.
10. Форми права власності та обмеження повноважень власника в зарубіжних країнах.

Теми для написання рефератів:

1. Еволюція поняття речових прав від римського права до сучасних цивільних кодексів Франції та Німеччини.
2. Порівняльний аналіз видів обмежених речових прав у Франції, Німеччині та Італії.
3. Абсолютний характер речових прав як основна відмінність від зобов'язальних прав: порівняння романо-германської та англо-американської традицій.
4. Захист абсолютних речових прав через віндикаційний та негаторний позови: зарубіжна практика.
5. Обмеження абсолютного характеру речових прав у сучасному праві: екологічні та соціальні винятки.
6. Права на інтелектуальну власність як можливі об'єкти речового права: порівняльний аналіз.
7. Об'єкти речових прав у праві ісламських країн: особливості та відмінності від європейської традиції.
8. Рухоме майно як об'єкт застави: відмінності регулювання в країнах романо-германської системи.
9. Право власності в скандинавських країнах: соціально-орієнтовані обмеження.
10. Цифрові активи та криптовалюта як об'єкти права власності: сучасні тенденції.

Теоретичні питання до самоконтролю:

1. У чому полягає основна відмінність між речовими та зобов'язальними правами в зарубіжному цивільному праві?
2. Які дві головні правові системи світу найчастіше порівнюють при вивченні речових прав?
3. Назвіть три основні властивості, які характеризують абсолютний характер речових прав.
4. Поясніть, що таке «право слідування» та «право переваги» речових прав.
5. Які два головних позови використовуються для захисту права власності в романо-германській системі?
6. Чим відрізняється поняття «об'єкт речового права» від «об'єкт зобов'язального права»?
7. Назвіть два основних класифікаційних критерії об'єктів речового права в більшості зарубіжних країн.
8. Назвіть три основні способи легітимації цінних паперів у романо-германській системі.

9. У чому полягає принцип добросовісного набувача при передачі оборотних документів у common law?

10. Які два головних нормативних акти регулюють оборотні документи в США та Великобританії?

11. Як у романо-германській традиції визначається право власності (три основні повноваження)?

12. Назвіть три найпоширеніші форми права власності в зарубіжних країнах.

13. Які два основних способи обмеження права власності існують у всіх розвинених правових системах?

14. Чи може право власності поширюватися на цифрові активи (криптовалюта, NFT)? Якщо так, то в яких країнах це вже частково визнано?

15. У чому полягає концепція «прав природи» (rights of nature) і де вона отримала юридичне закріплення?

16. Яка різниця між приватною, публічною та комунальною формами власності?

17. Чи може держава обмежувати право власності без компенсації? Якщо так, то в яких випадках?

18. Як екологічне законодавство ЄС (Green Deal) впливає на традиційне розуміння права власності?

19. Чому в деяких країнах з'явилися обмеження на володіння сільськогосподарською землею для іноземних компаній?

20. Назвіть хоча б одну країну, де річка або ліс отримали статус юридичної особи з правами власності/захисту.

21. Як розвиток дематеріалізованих цінних паперів та блокчейн-технологій впливає на класичне розуміння речових прав?

Тестові завдання

1. Яка ознака є головною для речового права в романо-германській системі:

- а) діє лише проти конкретної особи;
- б) принцип закритого переліку видів;
- в) може створюватися за вільним бажанням сторін;
- г) завжди виникає тільки з договору?

2. Що означає «право слідування» речового права:

- а) право вимагати відшкодування від держави;
- б) речове право «йде» разом із річчю при зміні власника;
- в) право на першочергове задоволення вимоги;
- г) право користуватися плодами речі?

3. Який позов є основним способом захисту права власності в романо-германській системі:

- а) кондикційний позов;
- б) віндикаційний позов;
- в) паулянів позов;
- г) позов про зменшення ціни?

4. У Французькому цивільному кодексі до нерухомості за призначенням належать:

- а) лише земельні ділянки;
- б) предмети, призначені для постійного обслуговування нерухомості;
- в) усі цінні папери;
- г) лише будівлі.

5. У праві Англії поняття «прикріплені речі» означає:

- а) рухомі речі, які не з'єднані із землею;
- б) речі, що фізично та юридично стали частиною нерухомості;
- в) особисті речі власника будинку;
- г) тимчасові споруди.

6. У класичній англійській системі строкове право на землю (оренда) належить до:

- а) нерухомого майна;
- б) рухомого майна;
- в) лише до рухомого майна;
- г) виключно до державної власності.

7. Який вид цінних паперів у романо-германській системі передається простим врученням:

- а) іменні;
- б) ордерні;
- в) пред'явницькі;
- г) реєстрові?

8. Який основний закон регулює оборотні документи в Сполучених Штатах:

- а) закон про векселі 1882 року;
- б) єдиний торговельний кодекс, розділ 3;
- в) женецька уніфікація вексельного права;
- г) французький торговий кодекс?

9. Захист добросовісного набувача оборотного документа є характерним саме для:

- а) романо-германської системи;

- б) англо-американської системи;
- в) ісламського права;
- г) соціалістичного права.

10. У Німецькому цивільному уложенні право власності визначається як право особи:

- а) лише користуватися річчю;
- б) розпоряджатися річчю на власний розсуд, якщо це не суперечить закону;
- в) тільки володіти річчю;
- г) лише отримувати плоди від речі.

11. Концепція «пучка прав» є типовою для:

- а) французького права;
- б) німецького права;
- в) американського права;
- г) італійського цивільного кодексу.

12. Яке повноваження НЕ входить до класичної римської тріади (користування – плоди – розпорядження):

- а) користування;
- б) отримання плодів;
- в) розпорядження;
- г) право першої відмови?

13. Інститут примусового вилучення майна державою за публічну потребу найбільш класично розвинений у праві:

- а) Франції;
- б) Німеччини;
- в) Сполучених Штатів Америки;
- г) Японії.

14. Яка форма власності є особливо характерною саме для системи загального права:

- а) кооперативна власність;
- б) довірча власність;
- в) державна власність;
- г) комунальна власність?

15. Яке обмеження права власності набуло найбільшого розвитку в країнах Європейського Союзу після 2020 року:

- а) заборона володіння золотом;
- б) екологічні та кліматичні обмеження;
- в) обов'язкове страхування нерухомості;

г) заборона здачі в оренду?

16. У багатьох країнах обмежують купівлю сільськогосподарських земель іноземцями з метою:

- а) збільшення податкових надходжень;
- б) захисту продовольчої безпеки та національних інтересів;
- в) зниження цін на землю;
- г) сприяння урбанізації.

17. Концепція «прав природи», коли річка чи ліс отримують статус юридичної особи, вперше отримала практичне втілення в:

- а) Сполучених Штатах Америки;
- б) Франції;
- в) Новій Зеландії;
- г) Китаї.

18. Яка з вказаних тенденцій НЕ є характерною для сучасного розвитку права власності (2020–2025 роки):

- а) посилення регулювання цифрових активів;
- б) зростання екологічних обмежень;
- в) скасування принципу закритого переліку в більшості країн;
- г) обмеження іноземного володіння стратегічними активами?

19. У більшості розвинених країн примусове вилучення майна державою можливе лише за умови:

- а) відсутності компенсації;
- б) публічної необхідності та справедливої компенсації;
- в) згоди власника;
- г) рішення лише місцевої влади.

20. Яка країна ухвалила спеціальний закон, що суттєво обмежує купівлю нерухомості громадянами певної держави (наприклад, закон штату Флорида 264):

- а) Канада;
- б) Сполучені Штати Америки;
- в) Австралія;
- г) Німеччина?

Практичні завдання:

Завдання 1. У невеликому французькому селі власник великої земельної ділянки пан Дюпон уклав з сусідом паном Мартеном нотаріальний договір, за яким Мартен отримав право безоплатно проходити та проїжджати

через ділянку Дюпона до своєї віддаленої ділянки, що не має іншого доступу до дороги загального користування. Договір був зареєстрований у земельному реєстрі та передбачав дію права протягом 30 років. Через 14 років Дюпон помер, і його ділянку у спадщину отримала дочка Софі, яка проживає в Парижі. Софі, дізнавшись про існування проходу, встановила шлагбаум і заборонила Мартену користуватися дорогою, заявивши, що вона не уклала жодних договорів і не зобов'язана виконувати «старі домовленості батька». Мартен звернувся до суду з вимогою припинити перешкоджання користуванню проходом.

Запитання:

1. Як називається цей вид обмеженого речового права у Французькому цивільному кодексі?
2. Чи зберігає Мартен своє право після переходу власності на ділянку до Софі? Обґрунтуйте з посиланням на ключову властивість речового права.
3. Яке значення має реєстрація договору в земельному реєстрі для збереження права?
4. Який позов може подати Мартен і які докази йому потрібно надати в суді?

Завдання 2. У Мюнхені підприємець пан Шмідт володів пакетом акцій великої німецької компанії у формі пред'явницьких сертифікатів (Inhaberpapiere). Сертифікати зберігалися в його домашньому сейфі. Під час ремонту в будинку сертифікати були викрадені невідомими особами. Шмідт встиг повідомити емітента та депозитарій про втрату, і акції були заблоковані в реєстрі. Через кілька місяців інша особа пред'явила викрадені сертифікати в банку та отримала значні дивіденди за останній рік. Шмідт дізнався про це і звернувся до суду.

Запитання:

1. Чи втрачає Шмідт право власності на акції через фізичну втрату сертифікатів?
2. Який вид цінних паперів описано в задачі та в чому його ключова особливість?
3. Яка властивість речового права дозволяє Шмідту витребувати акції або дивіденди?
4. Який позов і проти кого може подати Шмідт для повернення своїх прав?

Завдання 3. У штаті Каліфорнія (США) пані Джонсон володіла ділянкою в передмісті Лос-Анджелеса на праві fee simple absolute. У 2018 році вона уклала письмовий договір з сусідом паном Гарсія, за яким дозволила йому прокласти підземний водопровід через її ділянку до своєї садиби, що не має доступу до муніципального водопостачання. Договір був зареєстрований у земельному реєстрі округу. У 2024 році пані Джонсон продала ділянку пану Смітові, який, дізнавшись про водопровід,

перекривав трубу і вимагав від Гарсія щомісячну плату за прохід. Гарсія звернувся до суду.

Запитання:

1. Як називається цей вид речового права в американському та англійському праві?
2. Чи зобов'язаний новий власник (Сміт) дотримуватися права, наданого попереднім власником? Чому?
3. Яка ключова властивість речового права тут проявляється?
4. Який позов може подати Гарсія і які докази йому потрібно надати?

Завдання 4. У Берліні власник великої земельної ділянки пан Мюллер уклав з будівельною компанією договір суперфіцію (Erbbaurecht). За договором компанія отримала право побудувати на ділянці 12-поверховий житловий будинок і стати власником цього будинку на 99 років, тоді як земельна ділянка залишалася у власності Мюллера. Будинок був успішно побудований і введений в експлуатацію. Через 15 років пан Мюллер помер, його спадкоємці продали земельну ділянку іншій особі. Новий власник землі заявив, що не визнає право власності на будинок і вимагає його знесення або викупу землі за ринковою вартістю.

Запитання:

1. Як називається цей вид обмеженого речового права в Німецькому цивільному уложенні?
2. Чи переходить право власності на будинок разом із земельною ділянкою при її продажі?
3. Яка властивість речового права захищає інтереси власника будинку?
4. Яке рішення, найімовірніше, прийме суд?

Завдання 5. У Лондоні власник будинку в районі Кенсінгтон пан Сміт у 2010 році уклав з сусідом паном Брауном нотаріальний договір, за яким зобов'язався не будувати на своїй ділянці жодних споруд вище двох поверхів, щоб не закривати вид на парк. Договір був зареєстрований як restrictive covenant. У 2025 році Сміт продав будинок пані Девіс, яка планує звести 5-поверховий прибудинок. Браун звернувся до суду з вимогою заборонити будівництво.

Запитання:

1. Як називається таке обмеження в англійському праві?
2. Чи є воно речовим правом чи зобов'язальним? Обґрунтуйте.
3. Чи зобов'язана нова власниця (Девіс) дотримуватися цього обмеження?
4. Який механізм захисту може використати Браун і які умови для його застосування?

Завдання 6. У Парижі пані Леруа, 78 років, уклала з сином договір узуфрукту на свою квартиру в центрі міста. За договором вона зберегла за собою право проживати в квартирі та отримувати доходи від її здачі в оренду до кінця життя, а син отримав «голе право власності» (nue-propriété). Через 6 років син продав квартиру сімейній парі, яка планувала зробити в ній ремонт і жити самотійно. Пані Леруа відмовилася виїжджати і звернулася до суду.

Запитання:

1. *Що таке узуфрукт за Французьким цивільним кодексом?*
2. *Чи зберігається право узуфрукту після продажу квартири?*
3. *Яка властивість речового права тут застосовується?*
4. *Який позов може подати пані Леруа і який, найімовірніше, буде результатом?*

Завдання 7. У Нью-Йорку компанія «TechSolutions Inc.» придбала у добросовісного контрагента чек на суму 450 000 доларів, виданий великим банком. Чек був переданий за індосаментом і оплачений банком. Через місяць виявилось, що чек був викрадений у попереднього власника — компанії «OldTrade LLC» — і підроблений підпис індосаменту. Попередній власник звернувся до суду.

Запитання:

1. *Як називається особа, яка придбала чек добросовісно та за винагороду?*
2. *Чи втрачає «OldTrade LLC» право на суму чека?*
3. *Який принцип захищає добросовісного набувача в американському праві?*
4. *Чи може «OldTrade LLC» вимагати гроші від банку або від «TechSolutions Inc.»?*

Завдання 8. У Гамбурзі пан Кох дозволив своєму сусідові пану Вольфу користуватися його приватною дорогою для проїзду до ділянки Вольфа протягом 20 років. Договір був укладений усно, без нотаріального посвідчення та без реєстрації в земельному реєстрі. Через 12 років пан Кох продав ділянку, а новий власник заборонив проїзд. Пан Вольф звернувся до суду.

Запитання:

1. *Чи може таке право бути визнано речовим без реєстрації в земельному реєстрі за BGB?*
2. *Які види сервітутів передбачає Німецьке цивільне уложення?*
3. *Чи буде новий власник ділянки зобов'язаний пропускати Вольфа?*
4. *Які дії міг би вжити Вольф, щоб захистити своє право на майбутнє?*

Завдання 9. У штаті Орегон (США) власник ділянки лісового фонду пан Міллер отримав від штату повну заборону на будь-яку забудову та вирубку

дерев на своїй землі через те, що ділянка визнана «wetlands» (заболочені землі, що охороняються федеральним законом Clean Water Act). Міллер вважає це фактичним вилученням його права власності без компенсації і звернувся до суду.

Запитання:

1. Як називається таке обмеження в американському конституційному праві?
2. Чи вважається це примусовим вилученням (*taking*) за 5-ю поправкою до Конституції США?
3. Які критерії застосовує Верховний суд США для визначення «регуляторного вилучення» (*regulatory taking*)?
4. Чи має пан Міллер право на компенсацію і від кого?

Завдання 10. У Франції китайська інвестиційна компанія придбала 320 га сільськогосподарських угідь у регіоні Бургундія для створення великого виноградника. Французька держава, посилаючись на національне законодавство про захист сільськогосподарських земель від іноземного контролю, ініціювала процедуру примусового вилучення ділянки з виплатою компенсації за кадастровою вартістю. Компанія звернулася до Європейського суду з прав людини.

Запитання:

1. Чи має держава право обмежувати іноземне володіння сільськогосподарськими землями?
2. Які умови примусового вилучення (*expropriation*) передбачає Французький цивільний кодекс?
3. Чи зобов'язана держава виплатити справедливую компенсацію?
4. Як стаття 1 Першого протоколу до Європейської конвенції з прав людини захищає право власності компанії в цій ситуації?

Практичне заняття № 1 – денна форма навчання 2 год.

План

1. Підстави набуття права власності.
2. Набувальна давність у цивільному праві зарубіжних країн.
3. Захист права власності.
4. Віндикаційний та негаторний позови в романо-германській цивільно-правовій системі.
5. Загальні позови з правопорушень в англо-американській системі права.
6. Поняття та види зобов'язань у різних правових системах.
7. Підстави виникнення зобов'язань.
8. Зобов'язання із договору та квазідоговору, делікту та квазіделікту в цивільному праві Франції.

9. Зобов'язання із закону, угоди, делікту, безпідставного збагачення та ведення чужих справ без доручення у праві Німеччини.

10. Зобов'язання із деліктів, договорів та квазідоговорів в англо-американській цивільно-правовій системі.

11. Класифікація зобов'язань в різних правових системах.

Надайте визначення таких понять:

Підстави набуття права власності, первісні підстави набуття права власності, набувальна давність, захист права власності, віндикаційний позов, негативний позов, позови з деліктів, зобов'язання, договірні зобов'язання, позадоговірні зобов'язання, підстави виникнення зобов'язань, зобов'язання із договору, зобов'язання із делікту, зобов'язання із квазідоговору, зобов'язання із квазіделікту, безпідставне збагачення, ведення чужих справ без доручення, зобов'язання із закону, класифікація зобов'язань, договірні зобов'язання, деліктні зобов'язання, законні зобов'язання, реституційні зобов'язання.

Скласти схеми:

1. Право власності та його захист у романо-германській та англо-американській правових системах.

2. Підстави набуття права власності та набувальна давність у зарубіжному цивільному праві.

3. Віндикаційний та негативний позови як способи захисту права власності в континентальному праві.

4. Позови з правопорушень та деліктів для захисту власності в загальному праві.

5. Види зобов'язань та їх класифікація в різних правових сім'ях.

6. Підстави виникнення зобов'язань: договір, делікт, закон та квазідоговори.

7. Зобов'язання з договору, делікту, безпідставного збагачення та ведення чужих справ у праві Франції та Німеччини.

8. Порівняння зобов'язань із деліктів, договорів та квазідоговорів у англо-американській системі.

9. Речово-правові та зобов'язально-правові засоби захисту права власності в порівняльному аспекті.

10. Набувальна давність, захист власності та класифікація зобов'язань: порівняльний огляд правових систем.

Теми для написання рефератів:

1. Способи набуття права власності: порівняльний аналіз підходів Франції, Німеччини та Англії.

2. Інститут набувальної давності (*usucapio*) у країнах континентальної Європи: умови, строки та роль добросовісності.

3. Система речово-правових позовів: теоретичні та практичні аспекти захисту власності у зарубіжному праві.

4. Віндикаційний та негаторний позови в романо-германській системі: класичні моделі та сучасні трансформації.

5. Поняття та правова природа зобов'язання у сучасній зарубіжній цивілістиці.

6. Класифікація зобов'язань у праві країн ЄС: від класичних моделей до інноваційних видів.

7. Юридичні факти як підстави виникнення зобов'язальних правовідносин: порівняльно-правове дослідження.

8. Інститут безпідставного збагачення та ведення чужих справ без доручення у праві Німеччини

9. Принцип сумлінності та доброї совісті у зобов'язальному праві Німеччини та Франції: порівняльний аналіз застосування загальних етичних норм при виконанні договорів.

10. Договірна та деліктна відповідальність у зарубіжному праві: критерії розмежування та випадки поєднання в різних правових системах.

Теоретичні питання до самоконтролю:

1. Які основні підстави набуття права власності розрізняють у цивільному праві України?

2. У чому полягає відмінність між первісними та похідними підставами набуття права власності?

3. Назвіть умови набуття права власності за набувальною давністю згідно з Цивільним кодексом України.

4. Які вимоги до володіння встановлюються для набувальної давності в романо-германській правовій системі (на прикладі Франції чи Німеччини)?

5. У чому особливості набувальної давності (*adverse possession*) в англо-американській системі права?

6. Яка мета та зміст віндикаційного позову в романо-германській правовій традиції?

7. За яких умов власник може пред'явити негаторний позов? Наведіть приклади порушень, що усуваються цим позовом.

8. Які основні позови для захисту права власності існують в англо-американській системі права (*trespass, conversion, nuisance*)?

9. У чому полягає відмінність між речово-правовими та зобов'язально-правовими способами захисту права власності?

10. Дайте визначення поняття «зобов'язання» в цивільному праві та назвіть його основні ознаки.

11. Які класичні підстави виникнення зобов'язань виділяли римські юристи (Гай, Юстиніан)?

12. Як класифікуються зобов'язання в Цивільному кодексі Франції (*contrat, quasi-contrat, délit, quasi-délit*)?

13. Назвіть основні категорії виникнення зобов'язань за Німецьким цивільним уложенням (BGB).

14. У чому полягає інститут безпідставного збагачення як підстави виникнення зобов'язань у континентальному праві?

15. Які зобов'язання виникають із ведення чужих справ без доручення? Наведіть приклади.

16. Як в англо-американській системі права розрізняють зобов'язання з договору, деліктів та unjust enrichment?

17. У чому відмінність між деліктними та квазиделіктними зобов'язаннями в романо-германській системі?

18. Які основні види зобов'язань виділяють у порівняльному цивільному праві (договірні, деліктні, законні, реституційні)?

19. Як змінювалася класифікація зобов'язань від римського права до сучасних правових систем?

20. Порівняйте підходи романо-германської та англо-американської правових сімей до захисту права власності та регулювання позадоговірних зобов'язань.

Тестові завдання:

1. Які підстави набуття права власності традиційно поділяють у цивільному праві:

- а) тільки договірні та спадкові;
- б) первісні та похідні;
- в) лише законні та незаконні;
- г) тільки судові та адміністративні?

2. До первісних підстав набуття права власності належить:

- а) купівля-продаж майна;
- б) виготовлення нової речі;
- в) дарування;
- г) спадкування.

3. Набувальна давність у романо-германській системі – це спосіб набуття права власності через:

- а) короткострокове володіння;
- б) тривале, відкрите, добросовісне та безперервне володіння чужою річчю;
- в) лише судові рішення;
- г) державну реєстрацію.

4. У англо-американській системі аналог набувальної давності – це:

- а) тривале відкрите володіння, що дає право власності;
- б) короткострокове добросовісне володіння;

- в) лише судове визнання права;
- г) державна реєстрація без володіння.

5. Який спосіб захисту права власності є основним у романо-германській системі:

- а) позови з правопорушень;
- б) речово-правові позови;
- в) тільки зобов'язально-правові позови;
- г) адміністративні скарги?

6. Віндикаційний позов пред'являється власником, який:

- а) володіє річчю, але йому перешкоджають користуватися;
- б) позбавлений володіння річчю;
- в) має лише право користування;
- г) вимагає відшкодування збитків.

7. Негаторний позов застосовується, коли власник:

- а) втратив володіння річчю;
- б) володіє річчю, але йому створюють перешкоди в користуванні чи розпорядженні;
- в) вимагає повернення майна;
- г) хоче визнати право власності.

8. В англо-американській системі для захисту права власності від порушень найчастіше використовують:

- а) віндикаційний позов;
- б) позови з цивільних правопорушень;
- в) негаторний позов;
- г) позов про визнання права.

9. У романо-германській системі зобов'язання поділяють переважно на:

- а) договірні та деліктні;
- б) договірні та квазідоговірні, деліктні та квазіделіктні;
- в) тільки законні;
- г) лише односторонні.

10. У французькому цивільному праві зобов'язання виникають з:

- а) договору, делікту, квазідоговору, квазіделікту та закону;
- б) тільки договору та закону;
- в) лише делікту;
- г) тільки безпідставного збагачення.

11. У німецькому цивільному праві до підстав виникнення зобов'язань належать:

- а) закон, угода, делікт, безпідставне збагачення, ведення чужих справ без доручення;
- б) тільки договір та делікт;
- в) лише судове рішення;
- г) тільки односторонні дії.

12. У англо-американській системі основні джерела зобов'язань – це:

- а) договір та цивільне правопорушення;
- б) тільки закон;
- в) лише квазідоговір;
- г) тільки безпідставне збагачення.

13. Поняття єдиного загального зобов'язання як правовідношення характерне для:

- а) англо-американської системи;
- б) романо-германської системи;
- в) релігійної системи;
- г) традиційної системи.

14. В англо-американській системі зобов'язання не мають єдиної загальної категорії, а поділяються переважно на:

- а) договір, цивільне правопорушення та квазідоговір;
- б) тільки делікт;
- в) лише відшкодування безпідставного збагачення;
- г) тільки безпідставне збагачення.

15. Квазідоговір у французькому праві – це зобов'язання, що виникає без:

- а) договору між сторонами;
- б) заподіяння шкоди;
- в) закону;
- г) судового рішення.

16. Безпідставне збагачення в німецькому праві є окремою підставою:

- а) виникнення зобов'язань;
- б) припинення зобов'язань;
- в) зміни зобов'язань;
- г) недійсності договору.

17. В англо-американській системі цивільне правопорушення – це:

- а) правопорушення, що спричиняє обов'язок відшкодувати шкоду;
- б) кримінальне правопорушення;

- в) договірне порушення;
- г) адміністративне порушення.

18. Класифікація зобов'язань за підставами виникнення є типовою для:

- а) англо-американської системи;
- б) романо-германської системи;
- в) соціалістичної системи;
- г) мусульманського права.

19. У романо-германській системі до недоговірних зобов'язань належать зобов'язання з:

- а) делікту та ведення чужих справ без доручення;
- б) тільки договору;
- в) лише спадкування;
- г) тільки власності.

20. У порівняльному цивільному праві зобов'язання з квазідоговору та квазиделікту характерні саме для:

- а) німецького права;
- б) французького права;
- в) англійського права;
- г) українського права.

Практичні завдання

Завдання 1. У 2019 році в маленькому містечку поблизу Львова 68-річний пенсіонер пан Степан Грищук, колишній учитель історії, знайшов на горищі старого будинку своєї покійної тітки, який він отримав у спадщину 2015 року, рідкісну колекцію з 12 монет часів Київської Русі XI століття. Монети були загорнуті в стару газету 1943 року. Пан Грищук, знаючи про цінність, зареєстрував їх як свою власність у місцевому музеї як тимчасове зберігання, але не здавав державі як культурну цінність. Він почав показувати колекцію друзям, фотографував її для соцмереж і навіть продав одну монету приватному колекціонеру з Києва за 150 000 грн у 2022 році. У 2025 році Державна служба з питань культурної спадщини виявила фото в інтернеті, провела перевірку і встановила, що монети є частиною втраченої під час Другої світової війни колекції Національного музею історії України. Музей подав позов про витребування всіх монет, які залишилися у пана Грищука, а також про відшкодування вартості проданої монети.

Запитання:

1. Яка підстава набуття права власності могла б застосовуватися до пана Грищука, якби монети не були культурною цінністю?
2. Чи застосовується набувальна давність до предметів, що мають статус культурної спадщини в Україні?

3. Чи може музей витребувати монети віндикаційним позовом, незалежно від строку володіння?

4. Яка відповідальність пана Грищука за продаж однієї монети?

Завдання 2. У 2020 році в Парижі молода дизайнерка інтер'єрів мадемуазель Емілі Рено уклала нотаріальний договір із власником старовинного будинку в районі Марі-Луї паном Антуаном Ламбером. За договором Рено отримала право безоплатного користування мансардою будинку протягом 25 років для облаштування своєї студії. Договір був зареєстрований у земельному реєстрі (*service de publicité foncière*). У 2023 році пан Ламбер помер, і будинок успадкувала його племінниця – мадам Клер Дюпон, яка живе в Канаді. У 2025 році мадам Дюпон приїхала до Парижа, побачила, що мансарда переобладнана під житло з кухнею та ванною, і вимагала виселити Рено, стверджуючи, що договір був укладений без її згоди, а вона планує продати будинок інвестору з Китаю. Рено відмовилася виїжджати і звернулася до суду.

Запитання:

1. Як називається цей вид права у Французькому цивільному кодексі?
2. Чи є це речовим чи зобов'язальним правом?
3. Чи зберігається право Рено після смерті Ламбера та переходу будинку до Дюпон?
4. Який позов може подати Рено і яке рішення суду найбільш ймовірне?

Завдання 3. У 2021 році в Манчестері (Великобританія) власник пабу містер Вільям Харпер виявив, що його сусід по бізнесу – власник сусіднього кафе містер Алі Хан – почав використовувати назву «Harper's Old Tavern Ale» для власного крафтового пива, розмістивши на етикетках майже ідентичний логотип з червоним левом і написом «Est. 1892», який Харпер використовував з 2010 року. Через це продажі пива Харпера впали на 55 % за два роки. Харпер зібрав докази: фото етикеток, чеки клієнтів, які плутали заклади, свідчення барменів і маркетингові звіти. У 2025 році він подав позов до суду.

Запитання:

1. Який делікт застосовується в англійському праві?
2. Які три ключові елементи позову *passing off* потрібно довести?
3. Чи потрібна реєстрація торговельної марки для успіху позову?
4. Яке основне судове рішення може бути?

Завдання 4. У 2017 році в Мілані синьйор Марко Б'янкі купив квартиру на останньому поверсі старого будинку в районі Брера за 480 000 євро. Договір був нотаріально посвідчений, але через зайнятість Б'янкі не встиг зареєструвати перехід права власності в італійському кадастрі (*catasto*) до 2019 року. У 2020 році попередній власник – синьйора Анна Верді – померла, і її дочка синьйора Лаура Россі продала ту саму квартиру за 620 000 євро добросовісному покупцеві – інженеру з Турина синьйору Джованні Конті,

який відразу завершив реєстрацію в 2021 році та оселився там. У 2025 році Б'янкі, повернувшись з довгої відрадженої в Дубай, виявив, що в його квартирі живуть чужі люди.

Запитання:

1. *Хто є законним власником квартири за італійським правом?*
2. *Яке значення має реєстрація в італійському кадастрі для нерухомості?*
3. *Чи може Б'янкі витребувати квартиру?*
4. *Який строк позовної давності для віндикаційного позову в Італії?*

Завдання 5. У 2022 році в Берліні пан Лукас Мюллер, архітектор за фахом, без доручення та без відома власника – пані Ганни Шмідт – провів терміновий ремонт покрівлі її старого будинку в районі Кройцберг під час сильної бурі вночі з 14 на 15 липня. Пані Шмідт була в лікарні після аварії, будинок залишився без нагляду, і дах протікав, загрожуючи повним руйнуванням. Мюллер витратив 28 000 євро власних коштів (матеріали + робітники), зробив фото до/після і зберіг чеки. Після виписки з лікарні пані Шмідт відмовилася відшкодувати витрати, заявивши, що не просила допомоги і планувала зробити ремонт сама дешевше через знайомих.

Запитання:

1. *Яка підстава виникнення зобов'язання в німецькому праві (BGB)?*
2. *Чи має Мюллер право на відшкодування?*
3. *Який вид зобов'язання виникає?*
4. *Які ключові умови для відшкодування витрат?*

Завдання 6. У 2016 році в Одесі 52-річний підприємець пан Ігор Коваленко купив за договором купівлі-продажу, нотаріально посвідченим, невеликий склад на території колишнього заводу «Сталь». Він сплатив 1 200 000 грн, отримав акт приймання-передачі, але через бюрократичні проблеми з державною реєстрацією (очікування витягу з реєстру прав на нерухоме майно) не завершив реєстрацію права власності до 2019 року. У 2020 році завод остаточно ліквідували, і майно передали в комунальну власність міста. У 2022 році міська рада провела аукціон і продала той самий склад за 2 800 000 грн добросовісному покупцеві – ТОВ «Південний Логістик», яке відразу зареєструвало право власності на себе в 2023 році та почало використовувати склад під логістичний центр. Пан Коваленко, який весь цей час сплачував податок на нерухомість, платив за електроенергію та навіть зробив ремонт даху за 450 000 грн у 2021 році, у 2025 році дізнався про продаж і звернувся до суду з позовом про витребування складу.

Запитання:

1. *Яка підстава набуття права власності ТОВ «Південний Логістик»?*
2. *Чи є реєстрація в державному реєстрі конститутивною для нерухомості в Україні?*

3. Чи може пан Коваленко успішно витребувати склад віндикаційним позовом?

4. Яке значення має те, що Коваленко сплачував податки та робив ремонт?

Завдання 7. У 2018 році в Ніцці (Франція) пані Жанна Моро, 71-річна вдова, уклала з молодого парою – паном і пані Лоран – нотаріальний договір про довічне утримання (*rente viagère*). За договором Лорани отримали право власності на її квартиру в центрі Ніцци (вартістю 650 000 євро), а натомість зобов'язалися щомісяця виплачувати пані Моро 1 800 євро до кінця її життя, оплачувати комунальні послуги, медичне страхування та забезпечувати догляд. Договір зареєстровано в службі публічності нерухомості. У 2023 році пані Моро захворіла на важку форму деменції, переїхала до будинку престарілих, де витрати на догляд зросли до 4 500 євро на місяць. Лорани припинили виплати, посилаючись на те, що пані Моро вже не живе в квартирі і не потребує їхнього особистого догляду. У 2025 році опікун пані Моро звернувся до суду з вимогою розірвати договір і повернути квартиру.

Запитання:

1. Як називається цей договір у французькому цивільному праві?
2. Чи є право Лоранів на квартиру умовним?
3. Чи можуть Лорани припинити виплати, якщо пані Моро перебуває в будинку престарілих?
4. Який результат найбільш ймовірний у суді?

Завдання 8. У 2020 році в Бірмінгемі (Великобританія) пані Сара Томпсон, власниця невеликої мережі бутіків, виявила, що її колишня співробітниця пані Емілія Чен відкрила онлайн-магазин і продає одяг під брендом «Thompson Luxe», використовуючи майже ідентичні фото її колекцій, стилізовані під її Instagram-естетику, та відгуки клієнтів, які насправді купували в Томпсон. Через це продажі Томпсон впали на 62 % за 2023–2024 роки. Пані Томпсон збрала скріншоти сайту, переписку з клієнтами, які плутали магазини, експертний висновок маркетолога про шкоду репутації та фінансові звіти. У 2025 році вона подала позов.

Запитання:

1. Який делікт тут застосовується?
2. Чи потрібна зареєстрована торгова марка для позову?
3. Які основні елементи *passing off* потрібно довести?
4. Яке відшкодування може отримати Томпсон?

Завдання 9. У 2019 році в Мюнхені пан Фелікс Бауер, 45-річний інженер, без відома та доручення сусіда пана Маркуса Вебера відремонтував його дах після сильного граду в ніч з 12 на 13 червня. Дах протікав уже кілька років, Вебер був у відрядженні в Азії, а його дружина з дітьми тимчасово жила у свекрухи. Бауер витратив 19 500 євро (матеріали

+ бригада), зробив фото до/після, зберіг усі чеки та надіслав Веберу звіт електронною поштою після ремонту. У 2025 році пан Вебер, після розлучення та продажу будинку, відмовився відшкодувати витрати, заявивши, що ремонт був неякісним (хоча експертиза показала протилежне) і що він би зробив його дешевше.

Запитання:

1. Яка підстава виникнення зобов'язання в німецькому праві?
2. Чи має Бауер право на компенсацію?
3. Який вид зобов'язання виникає?
4. Чи впливає якість ремонту на право вимагати відшкодування?

Завдання 10. У 2021 році в Києві громадянка Наталія Шевчук протягом 11 років відкрито, безперервно, добросовісно та як власниця володіла нежитловим приміщенням (колишнім магазином) на Подолі площею 120 м². Приміщення належало державі, але з 2010 року не використовувалося, податки не сплачувалися. Шевчук сплачувала податок на нерухомість, зробила капітальний ремонт за 1 800 000 грн, встановила нову вивіску «Ательє Шевчук», отримувала орендну плату від суборендарів і навіть зареєструвала ФОП за цією адресою. У 2025 році Фонд державного майна України провів інвентаризацію і виявив приміщення, після чого звернувся до суду з вимогою повернути його.

Запитання:

1. Чи може Шевчук набути право власності за набувальною давністю?
2. Який строк набувальної давності для нерухомості в ЦК України?
3. Чи застосовується набувальна давність до майна, що перебуває у державній власності?
4. Який позов потрібно подати Шевчук для закріплення права?

Список спеціалізованої літератури:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

Акти міжнародного права:

1. Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_621.

2. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017.

3. Європейська соціальна хартія (переглянута) (ETS № 163). URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_062.

4. Європейська соціальна хартія від 18 жовтня 1961 р. і Протокол 1988 р. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_300.

5. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 4 лист. 1950 р. URL : http://zakon.rada.gov.ua/go/995_004.

7. Регламент Суду. Страсбург, 01.11.2003. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_067#Text.

8. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведження і покарання : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд. 1984 р. № 39/46. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085/.

9. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

10. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 21 груд.1965 р. Міжнародний захист прав людини. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105.

11. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 16 груд. 1966 р. № 2200А [XXI]. URL : http://zakon.rada.gov.ua/go/995_043.

12. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 19.10.1973 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042.

13. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.

14. Про міжнародні договори України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>.

15. Конвенція про право, що застосовується до речових прав (Гаазька конференція з МПП, 2002–2020, проєкти). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/c892>.

16. Конвенція про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі та прості векселі. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_007#Text.

Закони України:

1. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003, в редакції від 01.08.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

2. Цивільний процесуальний кодекс України. 18 березня 2004 р. Кодекс. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

3. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002, в редакції від, в редакції від 19.02.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

4. Кодекс торгового мореплавства України. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 47–52. Ст. 349.

5. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 23.02.2006 № 3480. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>.

Монографії та інші наукові видання:

1. Петришин О. В., Лемак В. В., Максимов С. І. Загальна теорія права : підручник / Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2020. 568 с.
2. Кельман М. С. Загальна теорія права : підручник. Херсон : ОЛДІ-плюс, 2020. 742 с.
3. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести: підручник. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 584 с.
4. Погребняк С. П., Лук'янов Д. В., Биля-Сабадаш І. О. Порівняльне правознавство : підручник / за заг. ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2021. 272 с.
5. Петришин О. В., Зінченко О. В., Лук'янов Д. В., Погребняк С. П. Порівняльне правознавство у таблицях : навч. посіб. для юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів. Харків : Право, 2018. 164 с.
6. Порівняльне правознавство : хрестоматія для юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів: навч. посіб. / уклад.: О. В. Петришин, О. В. Зінченко, Д. В. Лук'янов. Харків : Право, 2018. 1024 с.
7. Задорожний Ю. А. Порівняльне правознавство: методичні рекомендації з підготовки до семінарських занять для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право» / НТУ, Кафедра конституційного та адміністративного права. Київ : НТУ, 2021. 42 с.
8. Порівняльне правознавство: комплекс навчально-методичного забезпечення навчальної дисципліни : навч. посіб. для студентів спеціальності 081 «Право» / КПІ ім. Ігоря Сікорського; уклад. І. В. Костенко. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. 113 с.
9. Мороз С. П. Практичні системи сучасності : навч. посіб. / Університет митної справи та фінансів. Дніпро, 2019. 86 с.
10. Жаровська І. М., Канцір В. С. Юридична компаративістика : навч. посіб. Львів : Укоопспілка, Львів. комерц. акад, 2017. 195 с.
11. Навчально-методичний посібник з навчальної дисципліни «Порівняльне правознавство» для студентів-магістрів за напрямом підготовки «Право» / уклад.: Д. В. Лук'янов, Є. А. Гетьман, О. С. Гиляка, О. В. Зінченко. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого, 2021. 53 с.
12. Шульженко Ф. П., Маркарян М. В. Еволюція англійського права: історико-правовий дискурс. *Правове регулювання економіки*. 2018. № 17. С. 29–39.

Інформаційні ресурси:

1. Вебсайт Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. URL : <http://www.nbuv.gov.ua/>.
2. Вебсайт Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника. URL : www.lsl.lviv.ua.
3. Вебсайт Львівського державного університету внутрішніх справ. URL : <http://www1.lvduvs.edu.ua>.

4. Медіапортал Європейського Союзу. URL : https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/principles-and-values/access-information_uk.

5. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL : <https://www.rada.gov.ua/>.

6. Офіційний вебпортал Інституту законодавства Верховної Ради України. URL : <https://www.rada.gov.ua/>.

7. Офіційний вебсайт Міністерства внутрішніх справ України. URL : <https://mvs.gov.ua/>.

8. Офіційний сайт Європейського Союзу. URL : https://european-union.europa.eu/index_en?prefLang=uk.

9. Офіс Ради Європи в Україні. URL : <https://www.coe.int/uk/web/kyiv>.

10. Представництво Європейського Союзу в Україні. URL : https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine_uk?s=232.

11. Сторінка Європейської Комісії. URL : <http://ec.europa.eu>.

12. Сторінка Ради Європейського Союзу. URL : https://european-union.europa.eu/index_en?prefLang=uk.

13. Сторінка Суду Європейського Союзу. URL : <https://curia.europa.eu/site/>.

14. Сторінка Європейського Омбудсмена. URL : <https://www.ombudsman.europa.eu/en/home>.

ТЕМА 5. ДОГОВІРНЕ ПРАВО В СИСТЕМІ ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНОГО ПРАВА

*Практичне заняття № 1 – денна форма навчання 2 год;
Семінарське заняття заочна форма навчання 2 год.*

План

1. Умови і принципи виконання зобов'язань в зарубіжних правових системах.
2. Наслідки невиконання зобов'язань.
3. Цивільно-правова відповідальність за невиконання чи неналежне виконання зобов'язань.
4. Збитки в цивільному праві зарубіжних країн.
5. Компенсаторні та мораторні, конкретні та абстрактні збитки.
6. Поняття договорів в цивільному праві зарубіжних країн.
7. Класифікація договорів.
8. Односторонні та синалагматичні (двосторонні), оплатні та безоплатні, консенсуальні та реальні, мінові та ризикові договори в країнах континентальної Європи.
9. Класифікація договорів в англо-американській системі права.
10. Зміст договору.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Умови і принципи виконання зобов'язань у зарубіжних правових системах становлять фундамент зобов'язального права та визначають належну модель поведінки боржника. Виконання зобов'язання розглядається як реалізація юридичного обов'язку у точній відповідності до умов зобов'язання, вимог закону та загальних принципів цивільного права. У континентальній традиції ключове значення мають принципи належного виконання, реального виконання, добросовісності, розумності та еквівалентності зустрічних надань. В англо-американській правовій системі виконання зобов'язань концептуалізується через доктрину *performance*, при цьому істотну роль відіграє судове тлумачення договору та оцінка комерційної доцільності поведінки сторін.

Наслідки невиконання зобов'язань у цивільному праві зарубіжних країн пов'язані з порушенням договірною або позадоговірною обов'язку та настанням негативних правових наслідків для боржника. Невиконання або неналежне виконання зобов'язання є підставою для застосування цивільно-правових засобів захисту, спрямованих на відновлення порушеного майнового балансу. У континентальному праві такими наслідками є відшкодування збитків, сплата неустойки, примусове виконання або розірвання договору, тоді як у *common law* домінує концепція *remedies for breach of contract*, орієнтована насамперед на грошову компенсацію, а не на примус до реального виконання.

Цивільно-правова відповідальність за невиконання чи неналежне виконання зобов'язань у зарубіжних правопорядках розглядається як форма майнової відповідальності, що має компенсаторний характер. У романо-германській системі відповідальність традиційно пов'язується з наявністю порушення зобов'язання, шкоди, причинного зв'язку та вини боржника. В англо-американському праві відповідальність має більш об'єктивований характер і настає, як правило, з моменту встановлення факту *breach of contract*, незалежно від вини, якщо інше не передбачено договором або судовою практикою.

Збитки у цивільному праві зарубіжних країн є центральною формою цивільно-правової відповідальності та слугують універсальним способом захисту порушених майнових прав кредитора. У континентальній правовій традиції збитки охоплюють реальні втрати та втрачену вигоду, що дозволяє повно відшкодувати негативні наслідки порушення. У *common law* використовується категорія *damages*, яка визначається з урахуванням принципів передбачуваності шкоди та причинного зв'язку, що обмежує обсяг відповідальності боржника.

Компенсаторні та мораторні, конкретні та абстрактні збитки відображають різні підходи до визначення обсягу відповідальності. Компенсаторні збитки спрямовані на відновлення майнового стану кредитора, який існував би за належного виконання зобов'язання, тоді як мораторні збитки пов'язані з простроченням виконання. Конкретні збитки

визначаються на підставі фактичних втрат, тоді як *абстрактні збитки* обчислюються за ринковими критеріями незалежно від реального виконання, що має особливе значення у сфері *торговельного обороту*.

Поняття договору в цивільному праві зарубіжних країн пов'язується з категорією *правочину* або *угоди*, що ґрунтується на *узгодженому волевиявленні сторін* та спрямована на встановлення, зміну або припинення *цивільних прав і обов'язків*. У континентальній системі договір розглядається як основний інструмент регулювання зобов'язальних відносин, тоді як у *common law* вирішальне значення має доктрина *consideration*, яка відмежовує юридично зобов'язуючі обіцянки від таких, що не породжують правових наслідків.

Класифікація договорів у зарубіжних правових системах виконує не лише *описову*, а насамперед *методологічну та системоутворювальну функцію*, оскільки дозволяє впорядкувати багатоманітність договірних конструкцій, виявити їх спільні ознаки та визначити особливості правового режиму. Поділ договорів за різними критеріями має важливе прикладне значення, адже від належності договору до певного виду залежить *момент виникнення зобов'язання, обсяг прав та обов'язків сторін, розподіл ризиків, можливість односторонньої відмови*, а також *правові наслідки порушення*. У доктрині цивільного права класифікація договорів здійснюється, зокрема, за *кількістю сторін, характером зустрічних надань, юридичним фактом виникнення зобов'язання, ступенем визначеності результату та економічною метою договору*, що забезпечує комплексне розуміння договірного регулювання.

У *країнах континентальної Європи* класифікація договорів відзначається високим рівнем *догматичної деталізації* та ґрунтується на римсько-правовій традиції. Поділ на *односторонні та синалагматичні (двосторонні) договори* відображає характер розподілу прав і обов'язків між сторонами. *Синалагматичні договори* характеризуються *взаємною зумовленістю* прав та обов'язків, де надання однієї сторони є юридичною підставою для зустрічного надання іншої, що має принципове значення для застосування інститутів *зустрічного виконання, утримання виконання та розірвання договору*. *Односторонні договори*, навпаки, покладають юридичний обов'язок лише на одну сторону, тоді як інша набуває лише суб'єктивного права, що зумовлює інший механізм відповідальності та захисту.

Поділ договорів на *оплатні та безоплатні* має важливе значення для визначення *еквівалентності надань*, розподілу ризику випадкової загибелі речі та обсягу відповідальності сторін. В *оплатних договорах* кожна сторона отримує майнове задоволення, тоді як *безоплатні договори* спрямовані на надання вигоди іншій стороні без зустрічного надання, що зумовлює підвищені вимоги до *добросовісності та обмеження відповідальності боржника*.

Класифікація договорів на *консенсуальні та реальні* визначає *момент виникнення зобов'язання*. *Консенсуальні договори* вважаються укладеними з моменту досягнення згоди сторін щодо істотних умов, тоді як *реальні договори* потребують, окрім згоди, ще й *передачі речі*. Це розмежування має

принципове значення для визначення моменту виникнення прав та обов'язків, а також для кваліфікації відповідальності за порушення договору.

Особливу групу становлять *мінові та ризикові договори*. *Мінові договори* передбачають обмін еквівалентними майновими наданнями, тоді як *ризикові договори* характеризуються *невизначеністю економічного результату* для сторін на момент їх укладення. У таких договорах свідомо допускається можливість як отримання вигоди, так і зазнання збитків, що зумовлює специфічний підхід до оцінки еквівалентності та відповідальності сторін.

Класифікація договорів в англо-американській системі права ґрунтується на інших концептуальних засадах, зумовлених *прецедентним характером common law* та орієнтацією на *фактичну поведінку сторін*. Поділ на *bilateral* і *unilateral contracts* відображає спосіб формування зобов'язання: у *bilateral contracts* обидві сторони обмінюються обіцянками, тоді як у *unilateral contracts* зобов'язання виникає лише після фактичного вчинення дії однією стороною. Класифікація на *executed* та *executory contracts* пов'язана зі ступенем виконання договору та має значення для визначення доступних засобів судового захисту.

Поділ на *express* і *implied contracts* відображає підхід *common law* до форми вираження волі сторін: *express contracts* базуються на чітко виражених умовах, тоді як *implied contracts* виводяться судом із поведінки сторін, ділових звичаїв або обставин справи. Такий підхід свідчить про гнучкість англо-американської системи, яка надає суду ширші повноваження у тлумаченні договірних відносин та спрямована на досягнення *справедливого результату* у кожному конкретному випадку.

Загалом, порівняльний аналіз класифікації договорів у *континентальній та англо-американській правових системах* свідчить про відмінність їх концептуальних підходів: якщо континентальне право тяжіє до *абстрактної систематизації* та чітких догматичних конструкцій, то *common law* орієнтується на *практичний ефект договору* та реальну поведінку сторін. Водночас обидві моделі спрямовані на забезпечення *стабільності договірного обороту, передбачуваності правових наслідків та ефективного захисту порушених прав*

Зміст договору у цивільному праві зарубіжних країн становить сукупність умов договору, які визначають *права та обов'язки сторін*, спрямованість їх поведінки та формують *індивідуальну нормативну модель договірного зобов'язання*. Саме через зміст договору конкретизується загальна диспозиція норми права, а абстрактні приписи цивільного законодавства набувають прикладного характеру у відносинах між конкретними суб'єктами. Зміст договору відображає баланс *приватної автономії* сторін і *імперативних вимог закону*, що має принципове значення для забезпечення правової визначеності та стабільності договірного обороту.

У *континентальній правовій традиції* усталився поділ умов договору на *істотні, звичайні та випадкові*, який виконує не лише теоретичну, а й практичну функцію. *Істотні умови* визначають саму можливість існування

договору як юридичного факту і без їх погодження договір вважається неукладеним. *Звичайні умови* не потребують спеціального погодження, оскільки випливають із закону, звичаїв або природи договору, однак автоматично включаються до його змісту. *Випадкові умови* встановлюються за домовленістю сторін і модифікують типовий правовий режим договору, розширюючи або обмежуючи обсяг прав і обов'язків. Такий підхід відображає системність континентального договірного права та його орієнтацію на чітку догматичну структуру.

Особливе значення має співвідношення умов договору з імперативними та диспозитивними нормами цивільного права. У континентальних правопорядках автономія волі сторін обмежується вимогами публічного порядку, добрих звичаїв, принципів добросовісності та справедливості, що унеможлиблює включення до договору умов, які суперечать основам правопорядку. Водночас диспозитивні норми виконують заповнювальну функцію, забезпечуючи повноту змісту договору навіть за відсутності детального врегулювання певних аспектів сторонами.

В англо-американській системі права підхід до визначення змісту договору є менш формалізованим і ґрунтується передусім на судовому тлумаченні. У common law вирішальне значення мають намір сторін, реальна поведінка контрагентів, комерційна практика та принцип *reasonableness*, який використовується судом для оцінки справедливості та доцільності договірних умов. Суд може виводити умови договору не лише з тексту угоди, а й з *implied terms*, що випливають із звичаїв ділового обороту або необхідності забезпечення ефективного виконання договору. Такий підхід забезпечує гнучкість договірного регулювання, але водночас підвищує роль судового розсуду.

Зміст договору безпосередньо визначає межі цивільно-правової відповідальності сторін та доступні способи захисту порушених прав. Саме з аналізу умов договору встановлюється факт порушення, характер невиконання або неналежного виконання зобов'язання, обсяг завданих збитків та можливість застосування таких засобів захисту, як відшкодування шкоди, стягнення збитків, неустойка, розірвання договору або примусове виконання. У цьому аспекті зміст договору виконує ключову функцію індивідуалізації відповідальності та забезпечує передбачуваність правових наслідків для сторін.

Отже, зміст договору у цивільному праві зарубіжних країн є центральним елементом договірного зобов'язання, що поєднує приватну автономію, нормативні обмеження та судову інтерпретацію. Саме через належне формування змісту договору досягається баланс інтересів сторін, ефективність цивільного обороту та реальний захист порушених прав у разі виникнення спору.

Надайте визначення таких понять:

Зобов'язальне право, зобов'язання, відносні правовідносини, кредитор, боржник, виконання зобов'язання, належне виконання, реальне виконання, добросовісність, розумність, еквівалентність зустрічних надань, порушення зобов'язання, невиконання зобов'язання, неналежне виконання зобов'язання, наслідки порушення зобов'язання, цивільно-правова відповідальність, майнова відповідальність, вина боржника, причинний зв'язок, шкода, збитки, реальні збитки, втрачена вигода, компенсаторні збитки, мораторні збитки, конкретні збитки, абстрактні збитки, неустойка, відшкодування шкоди, договір, договірне зобов'язання, свобода договору, автономія волі сторін, узгоджене волевиявлення, істотні умови договору, звичайні умови договору, випадкові умови договору, класифікація договорів, односторонні договори, синалагматичні (двосторонні) договори, оплатні договори, безоплатні договори, консенсуальні договори, реальні договори, мінові договори, ризикові договори, договори в континентальній правовій системі, договори в англо-американській правовій системі.

Скласти схеми:

1. Умови та принципи виконання зобов'язань у зарубіжних правових системах.
2. Правові наслідки невиконання зобов'язань у країнах континентального та загального права.
3. Цивільно-правова відповідальність за порушення зобов'язань у зарубіжному праві.
4. Поняття та види збитків у цивільному праві зарубіжних країн.
5. Компенсаторні, мораторні, конкретні та абстрактні збитки: порівняльно-правовий аналіз.
6. Поняття договору в цивільному праві зарубіжних держав.
7. Загальна класифікація договорів у зарубіжних правових системах.
8. Односторонні та синалагматичні, оплатні та безоплатні, консенсуальні та реальні, мінові та ризикові договори у країнах континентальної Європи.
9. Класифікація договорів в англо-американській системі права.
10. Зміст договору: істотні, звичайні та випадкові умови у зарубіжному праві.

Теми для написання рефератів:

1. Умови і принципи виконання зобов'язань у правових системах континентального та загального права.
2. Наслідки невиконання або неналежного виконання зобов'язань у зарубіжному цивільному праві.

3. Цивільно-правова відповідальність за порушення зобов'язань у країнах Європи та США.
4. Поняття та види збитків у цивільному праві зарубіжних країн.
5. Договір як правова категорія в цивільному праві зарубіжних правових систем.
6. Класифікація договорів у сучасному цивільному праві.
7. Особливості класифікації договорів в англо-американській системі права.
8. Зміст договору: суттєві та випадкові умови в праві зарубіжних країн.
9. Форс-мажор та обставини непереборної сили як підстави звільнення від відповідальності за зобов'язаннями в зарубіжному праві.
10. Способи забезпечення виконання зобов'язань (порука, застава, неустойка, гарантія) у порівняльному цивільному праві.

Теоретичні питання до самоконтролю:

1. Який основний принцип виконання зобов'язань діє в більшості правових систем світу і як він звучить латинською мовою?
2. У чому головна різниця між принципом добросовісності в праві континентальної Європи та підходом до виконання договорів у праві Англії та США?
3. Які головні наслідки суттєвого порушення зобов'язання в зарубіжному цивільному праві?
4. Чи існує в праві Англії та США поняття, подібне до «суттєвого порушення», і як воно називається?
5. У яких випадках потерпілий може вимагати примусового виконання зобов'язання в країнах загального права?
6. Яка основна різниця між відшкодувальними та каральними збитками в праві США та Великобританії?
7. Чи допускають країни континентальної Європи присудження каральних збитків? Поясніть коротко.
8. Що таке мораторні збитки і в яких правових системах їх чітко виділяють окремо?
9. Наведіть приклади прямих (фактичних) та упущеної вигоди збитків.
10. У чому суть правила передбачуваності збитків і в якій відомій англійській справі воно було вперше сформульоване?
11. Які основні елементи поняття «договір» у Французькому цивільному кодексі та в англійському праві договорів?
12. Чим відрізняється англійське поняття «винагорода» від французької «причини» договору?
13. Які договори називаються взаємними (синалагматичними)? Назвіть три приклади.
14. У чому різниця між консенсуальними та реальними договорами? Наведіть по одному прикладу кожного виду.

15. Які договори вважаються ризиковими (алеаторними)? Чи є договір страхування типовим прикладом?

16. Як у праві Англії та США класифікують договори за способом їх укладення?

17. Що таке «квазідоговір» (договір за законом) у праві Англії та США?

18. Які умови договору вважаються суттєвими в праві континентальної Європи?

19. У чому проявляється дія принципу «договори повинні виконуватися» в сучасному міжнародному комерційному праві?

20. Назвіть три найпоширеніші підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності за невиконання зобов'язань у зарубіжних правових системах.

Тестові завдання

1. Який латинський вислів означає, що договори повинні виконуватися:

- а) добросовісність;
- б) договори повинні виконуватися;
- в) обставини непереборної сили;
- г) помилка при укладенні договору?

2. У праві якої правової сім'ї принцип добросовісності є загальним правилом при виконанні договорів:

- а) право Англії та США;
- б) право континентальної Європи;
- в) ісламське право;
- г) звичаєве право?

3. Які збитки відшкодовують лише прямі втрати, що вже настали:

- а) упущена вигода;
- б) відсотки за прострочення;
- в) прямі збитки;
- г) загальні збитки?

4. У праві США та Великобританії каральні збитки присуджують головним чином для того, щоб:

- а) повністю відшкодувати шкоду;
- б) покарати винного та застерегти інших;
- в) компенсувати моральну шкоду;
- г) стягнути відсотки за затримку.

5. У більшості країн континентальної Європи не допускають присудження:

- а) відшкодувальних збитків;

- б) каральних збитків;
- в) збитків за прострочення;
- г) збитків за упущену вигоду.

6. Договори, в яких зобов'язання однієї сторони є зустрічним до зобов'язання іншої, називаються:

- а) односторонніми;
- б) взаємними;
- в) реальними;
- г) ризиковими.

7. Який договір стає дійсним лише після фактичної передачі речі:

- а) консенсуальний;
- б) реальний;
- в) міновий;
- г) оплатний?

8. Договір страхування є класичним прикладом договору:

- а) мінового;
- б) ризикового;
- в) безоплатного;
- г) одностороннього.

9. У праві Англії та США для дійсності договору обов'язково потрібна:

- а) причина договору;
- б) винагорода (зустрічне надання);
- в) нотаріальне посвідчення;
- г) письмова форма.

10. Яка обставина є підставою для звільнення від відповідальності за невиконання зобов'язання в більшості правових систем:

- а) легка необережність боржника;
- б) обставини непереборної сили;
- в) помилка потерпілого;
- г) зміна економічних умов?

11. Які збитки пов'язані саме з простроченням виконання грошового зобов'язання:

- а) прямі збитки;
- б) збитки за прострочення;
- в) загальні збитки;
- г) каральні збитки?

12. У Французькому цивільному кодексі договір визначається як:

- а) угода двох або більше осіб;
- б) зустріч волі сторін;

- в) обіцянка однієї особи;
- г) факт передачі майна.

13. У праві Англії та США квазідоговір – це:

- а) договір, укладений усно;
- б) зобов'язання, накладене судом заради справедливості;
- в) договір під умовою;
- г) договір на користь третьої особи.

14. Правило передбачуваності збитків вперше сформулювали в англійській справі:

- а) справа про пляшку з імбирним пивом;
- б) справа про млин і вал;
- в) справа про кулю від кашлю;
- г) справа про резервуар.

15. У континентальному праві упущена вигода позначається терміном:

- а) прямі втрати;
- б) упущена вигода;
- в) негативний інтерес;
- г) збитки за прострочення.

16. Який договір укладає лише одна сторона, а інша лише приймає виконання:

- а) взаємний;
- б) односторонній;
- в) консенсуальний;
- г) оплатний?

17. У Цивільному кодексі Німеччини загальний принцип добросовісності (*Treu und Glauben*), який застосовується до виконання зобов'язань та всього цивільного права, закріплено в такому параграфі:

- а) параграф про недійсність правочинів через суперечність добрим звичаям;
- б) параграф про добросовісність і звичаї ділового обороту при виконанні зобов'язань;
- в) параграф про тлумачення змісту договору з урахуванням добросовісності;
- г) параграф про відповідальність боржника за порушення зобов'язання.

18. Який спосіб забезпечення зобов'язань передбачає передачу майна у заставу:

- а) порука;
- б) неустойка;
- в) застава;

г) гарантія?

19. У більшості країн континентальної Європи примусове виконання зобов'язання є:

- а) винятком;
- б) загальним правилом;
- в) неможливим;
- г) дозволяється лише за грошовими зобов'язаннями.

20. Який договір не вимагає зустрічного надання (безоплатний):

- а) купівля-продаж;
- б) підряд;
- в) дарування;
- г) оренда?

Практичні завдання:

Завдання 1. Французька компанія «AgriExport SARL» уклала договір поставки 500 тонн пшениці твердого сорту з німецьким покупцем «Brot & Getreide GmbH» зі строком поставки не пізніше 15 липня 2025 року. Договір передбачав штраф у розмірі 5 % від вартості партії за кожен тиждень прострочення. Через масштабний страйк залізничників у Франції, який тривав з 1 по 25 липня, постачальник зміг відвантажити товар лише 28 липня. Покупець відмовився приймати пшеницю, мотивуючи це порушенням істотного строку, та заявив про розірвання договору з вимогою відшкодування збитків: різниця в ринковій ціні на момент поставки (пшениця подорожчала на 18 %), витрати на терміновий пошук альтернативного постачальника (8500 євро) та штрафні санкції за договором.

Запитання:

1. Чи є прострочення на 13 днів суттєвим порушенням договору за французьким правом?
2. Чи має покупець право на одностороннє розірвання договору та відмову від прийняття товару?
3. Які саме види збитків може стягнути покупець і в якому обсязі?
4. Чи звільняє страйк залізничників постачальника від цивільно-правової відповідальності?

Завдання 2. Англійська компанія «TechGadgets Ltd» уклала договір поставки 10 000 одиниць бездротових навушників китайському дистриб'ютору «Shenzhen Audio Hub Co.». Товар був поставлений у встановлений строк, але після розпакування виявилось, що 20 % навушників мають заводський дефект мікрофона. Покупець негайно (протягом 3 днів) повідомив продавця про невідповідність і відмовився здійснювати оплату за

всю партію. Продавець наполягає, що дефект стосується лише незначної частини товару, пропонує заміну або знижку 15 %, і вимагає повної оплати.

Запитання:

1. Чи є виявлений дефект порушенням суттєвої умови чи лише додаткової гарантії за англійським правом?
2. Чи має покупець право повністю відмовитися від договору та повернути товар?
3. Які збитки та в якому обсязі може стягнути покупець?
4. Чи застосовується в цій ситуації правило передбачуваності збитків?

Завдання 3. Німецький підприємець орендував нежитлове приміщення під склад у Мюнхені на 5 років за ставкою 4200 євро на місяць. Через 2 роки після початку оренди орендар припинив сплату, посилаючись на різке падіння обороту через економічну кризу та зростання цін на енергоносії. Власник приміщення звернувся до суду з позовом про стягнення заборгованості та розірвання договору.

Запитання:

1. Чи може орендар посилатися на істотну зміну обставин для звільнення від відповідальності?
2. Який основний принцип цивільного права тут застосовується?
3. Які наслідки невиконання зобов'язань для орендаря?
4. Чи має суд право змінити умови договору?

Завдання 4. Італійська виноробна компанія «Vini Toscani SRL» продала партію 12 000 пляшок червоного вина преміум-класу іспанському імпортеру «Vinos del Sur SL». Після поставки виявилось, що 35 % пляшок мають дефект корка через неналежне зберігання на складі продавця до відвантаження. Імпортер вимагає повного повернення коштів, відшкодування вартості зіпсованого товару та упущеної вигоди від скасованих контрактів з мережею супермаркетів (втрачений прибуток 42 000 євро).

Запитання:

1. Які види збитків може вимагати імпортер за італійським правом?
2. Чи підлягає відшкодуванню упущена вигода в даній ситуації?
3. Який принцип обмежує розмір відшкодуваних збитків?
4. Чи потрібна вина продавця для притягнення до відповідальності?

Завдання 5. Американська будівельна компанія «BridgeTech Inc.» уклала договір на будівництво автомобільного мосту в Канаді зі строком завершення 30 червня 2025 року. Через затримки в постачанні сталі підрядник здав об'єкт лише 31 жовтня. Замовник вимагає застосування договірної санкції – 50 000 канадських доларів за кожен тиждень прострочення (загалом 400 000 CAD).

Запитання:

1. Чи є ця санкція заздалегідь оціненою шкодою чи штрафом за правом Канади та США?

2. Чи застосує суд повну суму санкції?
3. Які наслідки, якщо суд визнає санкцію штрафною?
4. Який принцип застосовується до таких санкцій?

Завдання 6. Французький художник-портретист уклав договір з паризьким колекціонером на створення портрета його дружини за 12 000 євро зі строком завершення до 1 вересня 2025 року. Після завершення роботи художник відмовився передавати картину, вимагаючи доплати до 20 000 євро через «зростання популярності». Колекціонер звернувся до суду з вимогою примусового виконання.

Запитання:

1. Чи є цей договір одностороннім чи взаємним?
2. Чи може суд зобов'язати художника передати картину?
3. Який основний принцип тут застосовується?
4. У яких випадках можливе заміщення виконання грошовою компенсацією?

Завдання 7. Англійський покупець уклав договір купівлі-продажу вживаного автомобіля 2022 року випуску з лондонським дилером. Через тиждень після підписання та оплати виявилось, що двигун має серйозний прихований дефект (тріщина блоку циліндрів), про який продавець не повідомив. Покупець хоче розірвати договір і повернути гроші.

Запитання:

1. Чи є прихований дефект порушенням суттєвої умови чи лише додаткової гарантії?
2. Чи має покупець право відмовитися від договору та повернути автомобіль?
3. Який строк має покупець для повідомлення про дефект?
4. Чи потрібна особлива форма відмови від договору?

Завдання 8. Німецька компанія уклала нотаріально посвідчений договір дарування земельної ділянки площею 1,2 га на користь племінника. Через місяць після реєстрації права власності дарувальник передумав, посилаючись на сімейний конфлікт, і вимагає повернення ділянки.

Запитання:

1. Чи є договір дарування безоплатним?
2. Чи може дарувальник односторонньо скасувати договір після реєстрації?
3. Яка форма та процедура необхідні для дійсності договору дарування нерухомості?
4. Чи застосовується принцип свободи договору в повному обсязі?

Завдання 9. Іспанський замовник уклав договір підряду на капітальний ремонт покрівлі житлового будинку з місцевою будівельною компанією. Після

завершення робіт виявилось, що гідроізоляція виконана з порушенням технології, через що під час першого сильного дощу дах протік, зіпсувавши внутрішнє оздоблення та меблі на суму 18 000 євро. Замовник вимагає безкоштовної переробки та повного відшкодування шкоди.

Запитання:

1. Які види збитків може вимагати замовник за іспанським правом?
2. Чи є договір підряду консенсуальним чи реальним?
3. Чи може замовник відмовитися від переробки та вимагати лише грошової компенсації?
4. Який принцип визначає підстави відповідальності підрядника?

Завдання 10. У Франції китайська інвестиційна компанія «China Agri Fund» придбала 320 га сільськогосподарських угідь у регіоні Бургундія для створення великого виноградника. Французька держава, посиляючись на національне законодавство про захист сільськогосподарських земель від іноземного контролю, ініціювала процедуру примусового вилучення ділянки з виплатою компенсації за кадастровою вартістю, яка на 40 % нижча за ринкову. Компанія звернулася до Європейського суду з прав людини.

Запитання:

1. Чи має держава право обмежувати іноземне володіння сільськогосподарськими землями?
2. Які умови примусового вилучення передбачає французьке законодавство?
3. Чи зобов'язана держава виплатити справедливую компенсацію, і чи достатньо кадастрової вартості?
4. Як стаття 1 Першого протоколу до Європейської конвенції з прав людини захищає право власності компанії в цій ситуації?

Список спеціалізованої літератури:

Основні нормативні акти:

1. Конституція України Прийнята 28 червня 1996 року (чинна редакція). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

Акти міжнародного права:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#Text (дата звернення: 14.01.2021).
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_920#Text.
3. Загальна декларація прав людини. 10.12.1948. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
4. Конвенція, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів. 05.10.1961. Гаазька конференція з МПП; Конвенція. *Офіційний*

сайт Верховної Ради України. URL :
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_082#Text.

Закони України:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL :
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

2. Цивільний процесуальний кодекс України. 18 березня 2004 р. Кодекс.
Офіційний сайт Верховної Ради України. URL :
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

3. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 02.06.2016 р. №1403-VIII.
Офіційний сайт Верховної Ради України. URL :
<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1403-19>.

4. Про гарантії держави щодо виконання судових рішень : Закон України від 5 червня 2012 року № 4901-VI. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4901-17>.

5. Про внесення змін до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» : Закон України від 22 грудня 1998 року. *Відомості Верховної Ради України.* 1999. № 7. С. 108–110. Ст. 49.

6. Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту : Закон України від 22 грудня 1998 року. *Відомості Верховної Ради України.* 1999. № 9–10. С. 154–193. Ст. 65.

7. Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну : Закон України від 22 грудня 1998 року. *Відомості Верховної Ради.* 1999. № 11. С. 202–215. Ст. 78.

8. Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту : Закон України від 22 грудня 1998 року. *Відомості Верховної Ради України.* 1999. № 12–13. С. 226–259. Ст. 80.

9. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11 січня 2001 року. *Відомості Верховної Ради.* 2001 № 12. С. 242–264. Ст. 64.

10. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами членами, з іншої сторони з рішеннями і змінами. URL :
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

Монографії та інші наукові видання:

1. Ващинець І. І. Мета відшкодування збитків у договірних зобов'язаннях. *Часопис Київського університету права.* 2025. № 1. С. 94–98.

2. Панкевич О. З. Державне право зарубіжних держав : підручник Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 260 с.

3. В. Д. Гапотій, О. Л. Жильцов, Г. І. Воржевітіна. Основні правові системи світу : навч. посіб. Мелітополь : ФОП Однорог Т. В., 2019. 279 с.

4. Аналітично-порівняльне правознавство – електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет». 2022. № 1. С. 376.

5. Гайдулін О. О. Інститут інтерпретації (тлумачення) в європейському контрактному праві: теоретико-цивілістичні засади : автореф. на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальностями: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень та 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. 39с.

6. Кот О. О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики : монографія. Київ : Алерта, 2017. 492 с.

7. Мельник О. О. Зміна та розірвання договору з точки зору різних правових доктрин, у випадку дії обставин форс-мажору. *ScienceRise: Juridical Science*. 2020. № 4(14). С. 34–40.

8. Абросімов С. Перспективи удосконалення правового регулювання договору купівлі-продажу в контексті рекодифікації національного цивільного законодавства та приведення у відповідність законодавства України до законодавства ЄС. *Art and Science*. 2021. Вип. 1.

9. Абросімов С. Поняття та зміст адаптації цивільного законодавства України до законодавства ЄС у сфері купівлі-продажу. Університетські наукові записки. 2020. № 3–4(75–76). С. 217–225.

10. Білоусов Є. М., Жуков І. М., Комаров В. В., Яковюк І. В. Міжнародне приватне право : підручник / за заг. ред. Є. М. Білоусова, І. В. Яковюка. Харків : Право, 2021. 408 с.

11. Цибань А. А. До питання цивільно-правової відповідальності за невиконання суб'єктивного цивільного обов'язку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 97–100.

Інформаційні ресурси:

1. Вебсайт Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. URL : <http://www.nbuv.gov.ua/>.

2. Вебсайт Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника. URL : www.lsl.lviv.ua.

3. Вебсайт Львівського державного університету внутрішніх справ: URL : <http://www1.lvduvs.edu.ua>.

4. Медіапортал Європейського Союзу. URL : https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/principles-and-values/access-information_uk.

5. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL : <https://www.rada.gov.ua/>.

6. Офіційний вебпортал Інституту законодавства Верховної Ради України. URL : <https://www.rada.gov.ua/>.

7. Офіційний вебсайт Міністерства внутрішніх справ України. URL : <https://mvs.gov.ua/>.

8. Офіційний сайт Європейського Союзу. URL : https://european-union.europa.eu/index_en?prefLang=uk.

9. Офіс Ради Європи в Україні. URL : <https://www.coe.int/uk/web/kyiv>.

10. Представництво Європейського Союзу в Україні. URL : https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine_uk?s=232.
11. Сторінка Європейської Комісії. URL : <http://ec.europa.eu>.
12. Сторінка Ради Європейського Союзу. URL : https://european-union.europa.eu/index_en?prefLang=uk.
13. Сторінка Суду Європейського Союзу. URL : <https://curia.europa.eu/site/>.
14. Сторінка Європейського Омбудсмана. URL : <https://www.ombudsman.europa.eu/en/home>.

Тема 6. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ СІМЕЙНОГО ПРАВА В ЗАРУБІЖНИХ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ

Семінарське заняття № 1 – денна форма навчання 2 год.

План

1. Доктринальні підходи до визначення правової природи шлюбу (шлюб-договір, шлюб-статус, шлюб-партнерство).
2. Матеріально-правові та формальні умови дійсності шлюбу закріплені у зарубіжних правових системах.
3. Обставини, які визнаються перешкодами до укладення шлюбу в країнах романо-германської та англо-американської правових сімей.
4. Особливості встановлення шлюбного віку та шлюбної дієздатності в зарубіжних країнах.
5. Які підстави припинення шлюбу виділяються в різних правових системах (смерть, визнання безвісно відсутнім, розлучення, сепарація)?
6. Основні моделі регулювання розірвання шлюбу у Франції, Німеччині, Англії та США.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Доктринальні підходи до визначення правової природи шлюбу в зарубіжних правових системах формуються навколо трьох базових моделей – *шлюб-договір, шлюб-статус, шлюб-партнерство*. Концепція *шлюбу як договору* виділяє роль *автономії волі сторін* і розглядає шлюб як особливий різновид *цивільно-правової угоди*, що породжує взаємні права й обов'язки, однак ця модель зазвичай визнається обмеженою через неможливість «вільного конструювання» шлюбного режиму всупереч *імперативним приписам* сімейного права. Концепція *шлюбу як статусу* домінує у більшості континентальних правопорядків: шлюб трактується як *правовий стан* особи, що виникає шляхом державної реєстрації та автоматично спричиняє комплекс правових наслідків у сферах *майнових режимів, батьківства, утримання, спадкування*. Модель *шлюбу як партнерства* (і ширше – сімейного

партнерства) відображає сучасну тенденцію до «партнеризації» сімейних відносин: наголос робиться на *рівності сторін, кооперації, взаємній підтримці*, а також на можливості варіативних юридичних форм спільного життя (включно з цивільними партнерствами у низці юрисдикцій).

Матеріально-правові та формальні умови дійсності шлюбу у зарубіжному праві традиційно поділяють на вимоги до змісту та до процедури. *Матеріально-правові умови* охоплюють: наявність *вільної та усвідомленої згоди, шлюбної дієздатності, досягнення шлюбного віку*, а також відсутність *перешкод до укладення шлюбу*. *Формальні умови* пов'язані з процедурою: належна *державна реєстрація* (або інша форма офіційного визнання), дотримання встановлених законом правил щодо компетентного органу, інколи – публічності/оголошення, свідків тощо. У *common law* істотне значення має не тільки форма, а й оцінка судом реальної *волі сторін* та добросовісності поведінки, тоді як континентальні системи зазвичай надають більшої ваги *реєстраційному акту* як юридичному факту виникнення шлюбу.

Перешкоди до укладення шлюбу в романо-германській та англо-американській правових сім'ях загалом збігаються за змістом, хоча відрізняються технікою закріплення та деталізацією. Найтиповішими є: наявність *іншого чинного шлюбу* (принцип *моногамії*), *близьке споріднення* (кровне та/або за усиновленням у певних межах), відсутність *дієздатності* або стан, що виключає вільне волевиявлення, а також випадки, пов'язані з *примусом* чи суттєвими вадами згоди. Для континентального права характерне чітке кодифіковане визначення перешкод як юридичних фактів, що тягнуть *недійсність шлюбу*; у *common law* важливу роль відіграє судова кваліфікація конкретних обставин як таких, що роблять шлюб *void* або *voidable* (тобто нікчемним або оспорюваним).

Шлюбний вік та шлюбна дієздатність у зарубіжних країнах встановлюються з урахуванням балансу між *охороною неповнолітніх* і визнанням їхньої поступової автономії. Загальна тенденція – закріплення мінімального віку на рівні, що корелює з повноліттям або близький до нього, при цьому в окремих юрисдикціях можливі винятки за умов судового/адміністративного дозволу або згоди батьків (але сучасний вектор реформ у багатьох країнах спрямований на мінімізацію таких винятків). *Шлюбна дієздатність* розуміється як здатність особи усвідомлювати значення шлюбу та керувати своїми діями при наданні згоди; її відсутність або істотне обмеження, як правило, створює підстави для *визнання шлюбу недійсним* або оспорюваним, залежно від моделі конкретного правопорядку.

Підстави припинення шлюбу у різних правових системах охоплюють як *природні* (смерть одного з подружжя), так і *юридичні* підстави. До останніх належать *визнання особи безвісно відсутньою/оголошення померлою* (у тих правопорядках, де це прямо трансформується у припинення шлюбу), *розірвання шлюбу (divorce)* та, у частині систем, *сепарація* як особливий режим припинення спільного життя без формального припинення шлюбного статусу. *Сепарація* може виконувати функцію «перехідного» або альтернативного

механізму (інколи з релігійних чи світоглядних причин), змінюючи *майнові та особисті наслідки* шлюбу, але зберігаючи сам факт шлюбного зв'язку.

Моделі регулювання розірвання шлюбу у Франції, Німеччині, Англії та США демонструють поєднання тенденції до спрощення розлучення з різним ступенем судового контролю. У Франції суттєвим елементом сучасної моделі є можливість *розлучення за взаємною згодою поза судом* (за участі адвокатів і реєстрації у нотаріуса) за відсутності визначених законом винятків, що закріплено у положеннях *Code civil* про такий порядок. У Німеччині розлучення, як правило, можливе лише за судовим рішенням, а ключовим індикатором «розпаду шлюбу» є *період окремого проживання* (типово – один рік за згоди сторін або три роки за відсутності згоди), що прямо відображено у підході німецького цивільного права. В Англії та Уельсі діє модель *no-fault divorce* на основі законодавчих змін, що набрали чинності 6 квітня 2022 року, – акцент переноситься з доведення провини на фіксацію факту безповоротного розпаду стосунків та процедурні гарантії. У США загальною рамкою є поширення *no-fault divorce* (на рівні штатів), однак конкретні умови (строки очікування, вимоги щодо роздільного проживання, процедурні бар'єри) істотно різняться між юрисдикціями; при цьому питання реформ і можливого перегляду підходів періодично актуалізується в суспільно-політичній площині.

Особисті немайнові права та обов'язки подружжя у континентальному та англо-американському праві становлять нормативну основу сімейних відносин і відображають уявлення конкретної правової системи про *правовий статус подружжя*. У континентальному праві такі права й обов'язки традиційно мають кодифікований характер і охоплюють *обов'язок взаємної поваги, вірності, підтримки, співжиття та співпраці*, а також принцип *рівності подружжя* у вирішенні питань сімейного життя. Ці права мають *особистий, невідчужуваний* характер і не можуть бути предметом договірної відступу. В англо-американському праві особисті немайнові аспекти шлюбу менш формалізовані: акцентується не на переліку обов'язків, а на *захисті індивідуальної автономії та приватності*, тоді як юридичне значення таких обов'язків проявляється опосередковано – через наслідки їх порушення при розлученні або вирішенні питань утримання.

Майнові режими подружжя у Франції, Німеччині, Англії та США істотно відрізняються за концептуальними засадами. У Франції базовим є режим *спільності майна, нажитого під час шлюбу*, з можливістю вибору альтернативного режиму через *шлюбний договір*. У Німеччині типовим є режим *спільності приросту майна (Zugewinnngemeinschaft)*, за якого майно залишається роздільним, але приріст вартості враховується при припиненні шлюбу. В Англії та більшості *штатів США* відсутня жорстка законодавча модель майнового режиму: суд при розлученні здійснює *справедливий розподіл майна (equitable distribution)*, виходячи з обставин конкретної справи. *Шлюбні договори та дошлюбні угоди* у континентальному праві мають обмежений характер і не можуть зачіпати особисті немайнові права, тоді як у

common law вони відіграють значно більшу роль і визнаються дієвим інструментом попереднього врегулювання майнових наслідків шлюбу за умови добровільності, поінформованості та справедливості.

Встановлення та оспорювання батьківства у зарубіжному праві ґрунтується на поєднанні біологічних, соціальних та юридичних критеріїв. У континентальних правових системах традиційно діє презумпція батьківства чоловіка матері, яка може бути спростована у судовому порядку за наявності передбачених законом підстав. В англо-американському праві більшого значення набуває концепція *legal parenthood*, що допускає визнання батьківства не лише на біологічній, а й на соціальній основі. Щодо позашлюбних дітей, сучасні правові системи майже одноставно відмовилися від будь-якої дискримінації: принцип *рівності дітей незалежно від походження* закріплений як у континентальному праві, так і в common law, що є відображенням міжнародних стандартів захисту прав дитини.

Інститут «батьківської влади» у континентальному праві та «батьківської охорони» у common law відображає різні концептуальні підходи до правового статусу батьків і дітей. Батьківська влада традиційно розуміється як сукупність прав та обов'язків батьків, спрямованих на виховання, розвиток і захист інтересів дитини, при цьому сучасне право дедалі більше підкреслює пріоритет інтересів дитини над владним елементом. У common law використовується поняття *parental responsibility* або *parental care*, що акцентує увагу не на владі, а на обов'язку піклування та прийняття рішень в інтересах дитини. В обох системах спостерігається еволюція від патерналістських моделей до дитиноцентричного підходу.

Утримання дітей та аліментні зобов'язання у зарубіжних правових системах розглядаються як елемент соціальної відповідальності батьків і мають імперативний характер. Обов'язок утримання дитини не залежить від сімейного статусу батьків і зберігається після розірвання шлюбу. У континентальному праві розмір та порядок сплати аліментів зазвичай визначаються законом або судом із урахуванням потреб дитини та матеріальних можливостей батьків. У англо-американському праві широко застосовуються аліментні формули та керівні настанови (*child support guidelines*), що забезпечують уніфікацію та передбачуваність рішень. Загальною тенденцією є посилення механізмів примусового виконання аліментних зобов'язань і розширення державного контролю за їх дотриманням.

Надайте визначення таких понять:

Сімейне право, шлюб, правова природа шлюбу, шлюб-договір, шлюб-статус, шлюб-партнерство, автономія волі, імперативність сімейно-правового регулювання, юридичний факт, державна реєстрація шлюбу, дійсність шлюбу, матеріально-правові умови дійсності шлюбу, формальні умови дійсності шлюбу, вільна згода на шлюб, усвідомлене волевиявлення, шлюбна дієздатність, шлюбний вік, перешкоди до укладення шлюбу,

моногамія, існування іншого шлюбу, споріднення, усиновлення, недієдатність, примус до шлюбу, омана (помилка) щодо істотних обставин, нікчемний шлюб, оспорюваний шлюб, анулювання шлюбу, припинення шлюбу, смерть одного з подружжя, оголошення померлим (визнання безвісно відсутнім), розлучення, розірвання шлюбу, сепарація, взаємна згода на розлучення, судовий порядок розірвання шлюбу, позасудовий порядок розірвання шлюбу, медіація, романо-германська правова сім'я.

Скласти схеми:

1. Доктринальні концепції правової природи шлюбу: шлюб-договір, шлюб-статус, шлюб-партнерство.
2. Порівняльний аналіз матеріально-правових та формальних умов дійсності шлюбу в зарубіжних правових системах.
3. Перешкodi до укладення шлюбу в країнах романо-германської та англо-американської правових сімей.
4. Правове регулювання шлюбного віку та шлюбної дієдатності у зарубіжних державах.
5. Юридичні підстави припинення шлюбу в різних правових системах: порівняльна характеристика.
6. Інститут розлучення та сепарації в сучасному зарубіжному сімейному праві.
7. Модель розірвання шлюбу у Франції: підстави, процедура, правові наслідки.
8. Модель розірвання шлюбу у Німеччині: принцип розпаду шлюбу та процесуальні особливості.
9. Регулювання розлучення в Англії: еволюція підстав та сучасна модель «no-fault divorce».
10. Особливості розірвання шлюбу в США: федеративний підхід та різноманітність моделей.

Теми для написання рефератів:

1. Доктринальні підходи до визначення правової природи шлюбу в сучасному зарубіжному сімейному праві.
2. Шлюб як договір, статус чи партнерство: порівняльний аналіз концепцій у різних правових системах.
3. Матеріальні та формальні умови дійсності шлюбу в країнах романо-германської правової сім'ї.
4. Матеріальні та формальні вимоги до укладення шлюбу в англо-американській правовій системі.
5. Перешкodi до укладення шлюбу в країнах континентальної Європи та загального права.

6. Особливості встановлення шлюбного віку та шлюбної дієздатності в зарубіжних країнах.

7. Підстави припинення шлюбу в правових системах романо-германської та англо-американської сімей.

8. Інститут розірвання шлюбу у Франції: правові підстави та процедура.

9. Моделі регулювання розлучення в Німеччині: від вини до розлучення без вини.

10. Особливості розірвання шлюбу в Англії та США: порівняльний аналіз підходів.

Теоретичні питання до самоконтролю:

1. Які три основні доктринальні підходи до правової природи шлюбу існують у сучасній юридичній доктрині?

2. У чому полягає концепція «шлюб як договір» і в праві яких країн вона має найбільший вплив?

3. Як розуміється шлюб як статус у континентальному праві та чим це відрізняється від англо-американського підходу?

4. Які матеріальні умови дійсності шлюбу вважаються обов'язковими в більшості країн романо-германської правової сім'ї?

5. Які формальні вимоги до укладення шлюбу встановлені у Французькому цивільному кодексі?

6. Яка основна відмінність між матеріальними та формальними умовами дійсності шлюбу в англійському праві?

7. Які перешкоди до укладення шлюбу вважаються абсолютними в більшості країн континентальної Європи?

8. Чи є кровна спорідненість у прямій лінії абсолютною перешкодою до шлюбу в праві Німеччини та Англії?

9. Який мінімальний шлюбний вік встановлено в більшості штатів США станом на 2025–2026 роки?

10. У яких країнах Європи допускається зниження шлюбного віку за рішенням суду або згоди батьків?

11. Що таке шлюбна дієздатність і які психічні стани можуть бути підставою для визнання особи недієздатною для укладення шлюбу?

12. Які три основні підстави припинення шлюбу виділяються в сімейному праві більшості зарубіжних країн?

13. У чому полягає інститут сепарації (окремого проживання) і в яких країнах він є обов'язковим етапом перед розлученням?

14. Яка модель розірвання шлюбу діє у Франції після реформи 2016–2017 років?

15. Чи потрібна наявність вини для розлучення за німецьким правом після реформи 1976 року?

16. Який принцип «no-fault divorce» був вперше запроваджений у США та коли?

17. Які підстави для розлучення за виною зберігаються в англійському праві після реформи 2020 року?

18. У чому полягає відмінність між розлученням за взаємною згодою та розлученням в односторонньому порядку у Франції?

19. Які наслідки визнання шлюбу недійсним відрізняються від наслідків розірвання шлюбу в романо-германському праві?

20. Як регулюється розірвання шлюбу в разі визнання одного з подружжя безвісно відсутнім у праві Німеччини та Англії?

Тестові завдання

1. Приватне право регулює:

- а) відносини між органами державної влади;
- б) відносини між фізичними та юридичними особами на засадах рівності;
- в) кримінально-правові відносини;
- г) адміністративні правовідносини.

2. Який доктринальний підхід розглядає шлюб насамперед як статус, а не як звичайний договір:

- а) шлюб як договір;
- б) шлюб як статус;
- в) шлюб як партнерство;
- г) шлюб як повна автономія сторін?

3. У сучасній доктрині порівняльного сімейного права шлюб часто трактують як гібридний інститут, що поєднує:

- а) лише договірні елементи;
- б) статус та договір;
- в) виключно партнерство;
- г) лише релігійний союз.

4. У англо-американській правовій традиції шлюб історично переважно розглядають як:

- а) чистий договір;
- б) статус з елементами контракту;
- в) партнерство без майнових наслідків;
- г) союз без правових класифікацій.

5. У континентальній правовій доктрині шлюб частіше визначають як:

- а) чистий контракт із повною свободою;

- б) статус з обов'язковими публічними елементами;
- в) партнерство без статусу;
- г) приватну угоду без обмежень.

6. Яка матеріальна умова дійсності шлюбу є спільною для більшості зарубіжних країн:

- а) обов'язкова релігійна церемонія;
- б) взаємна згода обох сторін;
- в) автоматичне майнове співволодіння;
- г) обов'язковий шлюбний договір?

7. У Франції та Німеччині формальна умова дійсності шлюбу передбачає:

- а) лише усну заяву;
- б) обов'язкову цивільну церемонію перед чиновником;
- в) тільки релігійну церемонію;
- г) реєстрацію в посольстві.

8. У Англії та більшості штатів США шлюб вважається дійсним за умови:

- а) обов'язкової церковної церемонії;
- б) отримання ліцензії та проведення церемонії;
- в) автоматичного визнання після співжиття;
- г) лише нотаріального посвідчення.

9. Яка перешкода до укладення шлюбу є абсолютною в обох правових сім'ях:

- а) різниця у віці понад десять років;
- б) близьке кровне споріднення;
- в) різне громадянство;
- г) відсутність шлюбного договору?

10. У більшості зарубіжних країн перешкодою до шлюбу є:

- а) наявність попереднього шлюбу;
- б) різні професії;
- в) відсутність спільного майна;
- г) різна релігія.

11. У Франції та Німеччині загальний шлюбний вік становить:

- а) шістнадцять років;
- б) вісімнадцять років;
- в) двадцять один рік;
- г) чотирнадцять років з дозволом.

12. В Англії та Уельсі з 2022 року шлюбний вік становить:

- а) шістнадцять років з дозволом;
- б) вісімнадцять років для всіх;
- в) двадцять один рік;
- г) без обмежень.

13. У багатьох штатах США шлюбний вік становить вісімнадцять років, але з дозволом батьків можливий з:

- а) дванадцяти років;
- б) шістнадцяти років;
- в) двадцяти одного року;
- г) лише вісімнадцяти років без винятків.

14. Яка підстава припинення шлюбу є універсальною в усіх правових системах:

- а) розлучення;
- б) смерть одного з подружжя;
- в) сепарація;
- г) визнання шлюбу недійсним?

15. Визнання одного з подружжя безвісно відсутнім призводить до:

- а) автоматичного розлучення;
- б) можливості припинення шлюбу через суд;
- в) збереження шлюбу назавжди;
- г) лише сепарації.

16. У Франції модель розірвання шлюбу включає такі підстави:

- а) лише за наявності вини;
- б) за взаємною згодою, за виною та за остаточним розпадом подружніх відносин;
- в) лише одностороннє без вини;
- г) заборона розлучення.

17. У Німеччині розлучення базується на принципі:

- а) обов'язкової вини;
- б) остаточного розпаду шлюбу з періодом роздільного проживання;
- в) лише взаємної згоди;
- г) повної вини.

18. В Англії з 2022 року діє модель розлучення:

- а) лише за виною;
- б) без вини з єдиною підставою – остаточний розпад шлюбу;
- в) лише судова сепарація;
- г) договірний шлюб.

19. У більшості штатів США діє модель розлучення:

- а) лише за виною;
- б) без вини за невідновлювані розбіжності або остаточний розпад;
- в) заборона розлучення без вини;
- г) обов'язкова сепарація перед розлученням.

20. У Франції розлучення за взаємною згодою з 2017 року може відбуватися:

- а) лише через суд;
- б) позасудово через нотаріуса за певних умов;
- в) лише за виною;
- г) без будь-яких документів.

Практичні завдання

Завдання 1. У липні 2025 року 17-річна громадянка Італії Марія Россі, яка навчається на першому курсі університету в Парижі за програмою обміну Erasmus+, познайомилася в кампусі з 19-річним громадянином Німеччини Лукасом Мюллером – студентом технічного університету з Мюнхена. Вони почали жити разом в орендованій квартирі в 15-му окрузі Парижа. У жовтні 2025 року Марія дізналася, що вагітна (термін 8 тижнів). Батьки Марії, консервативна католицька родина з Мілана, категорично проти шлюбу та вимагають повернення доньки додому. Лукас і Марія вирішили укласти шлюб у Франції, де шлюбний вік становить 18 років, але суд може надати дозвіл з 16 років за наявності серйозних причин (ст. 148 Code civil). Вони подали спільну заяву до сімейного суду Парижа, додавши медичний висновок про вагітність та довідку про спільне проживання.

Запитання:

1. Чи може французький суд надати дозвіл на шлюб Марії, враховуючи її вік та вагітність?
2. Яке національне право застосовується до визначення шлюбного віку та перешкод до шлюбу – французьке, італійське чи німецьке?
3. Чи потрібна обов'язкова згода батьків Марії, і чи може суд її замінити? Якщо шлюб буде укладено у Франції, чи буде він автоматично визнаний дійсним в Італії та Німеччині?

Завдання 2. У січні 2026 року в Нью-Йорку 22-річний громадянин США Ендрю Кім (корейського походження) зареєстрував шлюб з 24-річною громадянкою Китаю Лін Вей у міському муніципалітеті Манхеттена. Через 8 місяців, у вересні 2026 року, Лін подала позов до Верховного суду штату Нью-Йорк про визнання шлюбу недійсним. Вона стверджувала, що Ендрю приховав від неї факт попереднього шлюбу з громадянкою Південної Кореї, укладеного в 2022 році в Сеулі та зареєстрованого в консульстві США. Ендрю наполягає, що той шлюб був лише релігійною церемонією в корейській церкві

без офіційної реєстрації та розірваний за корейським звичаєвим правом. Лін надала копію корейського свідоцтва про шлюб та лист від корейського суду про його дійсність.

Запитання:

1. Чи є наявність нерозірваного попереднього шлюбу абсолютною перешкодою до укладення нового шлюбу в праві штату Нью-Йорк?
2. Чи може Лін домогтися визнання шлюбу недійсним за позовом другої дружини?
3. Які майнові та аліментні наслідки матиме визнання шлюбу недійсним?
4. Чи впливає китайське громадянство Лін на вибір застосовного права?

Завдання 3. У березні 2026 року в Мюнхені 35-річна громадянка Німеччини Анна Шмідт подала позов про розлучення до місцевого сімейного суду. Вона перебуває у шлюбі з 38-річним Томасом Шмідтом з 2019 року. У подружжя двоє спільних дітей – 5-річний син і 8-річна дочка. Анна стверджує, що шлюб безповоротно розпався через постійні конфлікти, різні погляди на виховання дітей та фінансові розбіжності. З серпня 2025 року подружжя живе окремо (Анна з дітьми в орендованій квартирі, Томас – у будинку, купленому в шлюбі). Томас заперечує розпад шлюбу, стверджує, що все можна виправити сімейною терапією, і вимагає продовження шлюбу. Жоден із подружжя не вчиняв зради чи насильства.

Запитання:

1. Чи потрібна наявність вини або конкретної причини для розлучення за сучасним німецьким правом?
2. Який мінімальний строк роздільного проживання потрібен для розлучення без згоди другого з подружжя?
3. Як суд враховує інтереси дітей при вирішенні питання про розлучення та поділ майна?
4. Чи може суд відмовити в розлученні, якщо один із подружжя категорично заперечує?

Завдання 4. У листопаді 2025 року подружжя Дюпон – 38-річна Марі та 41-річний П'єр, обидва громадяни Франції, одружені з 2013 року – подали спільну заяву про розлучення за взаємною згодою до нотаріуса в Ліоні. У них двоє дітей: 10-річний син і 14-річна дочка. Подружжя досягли повної згоди щодо місця проживання дітей (з матір'ю), графіка спілкування з батьком, аліментів (1200 євро на місяць), поділу майна (квартира в Ліоні залишається Марі, бізнес П'єра – йому). Проте нотаріус відмовився посвідчити угоду, мотивуючи тим, що компенсація, яку отримає Марі за відмову від частки в бізнесі (45 000 євро), є явно недостатньою порівняно з ринковою вартістю бізнесу (понад 300 000 євро).

Запитання:

1. Чи потрібен нотаріальний договір для розлучення за взаємною згодою у Франції після реформи 2016–2017 років?
2. Чи має нотаріус право відмовити в посвідченні угоди про розлучення?
3. Яка роль суду в процедурі розлучення за взаємною згодою?
4. Чи впливає наявність неповнолітніх дітей на можливість проведення процедури?

Завдання 5. У квітні 2025 року в Лондоні 40-річна Сара Джонс подала заяву про розлучення з 42-річним Джеймсом Джонсом до сімейного суду. Вони одружені з 2010 року, мають двох дітей — 12-річну дочку та 15-річного сина. Сара просто вказала в заяві, що шлюб безповоротно розпався (no-fault divorce, введено в 2022 році). Джеймс подав заперечення, стверджуючи, що шлюб можна врятувати сімейною терапією, і що розлучення завдасть психологічної травми дітям. Він просить суд призначити обов'язкову медіацію.

Запитання:

1. Чи може Джеймс запобігти розлученню після реформи 2020–2022 років в Англії?
2. Який мінімальний строк між поданням заяви та набранням чинності розлученням?
3. Як суд враховує інтереси дітей при розгляді заяви про розлучення?
4. Чи потрібні докази розпаду шлюбу або конкретні причини в сучасному англійському праві?

Завдання 6. У лютому 2026 року в Лос-Анджелесі (штат Каліфорнія) 28-річна Емілія Гарсія подала заяву про розлучення з 30-річним Хав'єром Родрігесом. Вони одружені з 2022 року, дітей немає. Емілія вказала «нездоланні розбіжності» (irreconcilable differences). Хав'єр подав заперечення, вимагаючи доведення конкретної причини розлучення (зрада, жорстоке поводження тощо) та стверджуючи, що готовий відвідувати сімейну терапію. Подружжя має спільну квартиру (куплену в 2023 році за іпотекою) та два автомобілі.

Запитання:

1. Чи потрібна наявність вини або конкретної причини для розлучення в Каліфорнії?
2. Чи зупиняє заперечення другого з подружжя процес розлучення?
3. Який обов'язковий строк очікування перед видачею розлучення?
4. Як ділиться спільне майно в Каліфорнії за режимом community property?

Завдання 7. У серпні 2025 року в Токіо 31-річна Аяко Танака подала позов про розлучення до сімейного суду проти 34-річного чоловіка Кена

Ямади. Вони одружені з 2020 року, мають 3-річну дочку. Аяко стверджує, що Кен систематично застосовував емоційне насильство (приниження, контроль фінансів, заборона працювати), а також один раз вдарив її під час сварки в червні 2025 року. Кен заперечує всі звинувачення та вимагає збереження шлюбу заради дитини. Аяко надала медичний висновок про стрес та фото синців.

Запитання:

1. Чи існує в Японії розлучення за взаємною згодою без звернення до суду?
2. Які підстави для судового розлучення передбачає японське право?
3. Чи може суд відмовити в розлученні, якщо другий з подружжя заперечує?
4. Як суд визначає опіку над дитиною та аліменти в разі доведення насильства?

Завдання 8. У жовтні 2025 року в Сан-Паулу 29-річний Жуан Сілва зареєстрував шлюб з 27-річною Марією Олівейрою в місцевому карторіо. Через 2 місяці Марія дізналася від спільних знайомих, що Жуан досі перебуває у зареєстрованому шлюбі з 2019 року з громадянкою Бразилії, укладеному в Ріо-де-Жанейро. Шлюб не був розірваний, і перша дружина продовжує користуватися спільним майном. Марія звернулася до суду штату Сан-Паулу з позовом про визнання шлюбу недійсним та компенсацію моральної шкоди.

Запитання:

1. Чи є бігамія абсолютною перешкодою до укладення шлюбу в Бразилії?
2. Чи вважається такий шлюб нікчемним чи оспорюваним?
3. Які майнові наслідки визнання шлюбу недійсним?
4. Чи може Марія отримати компенсацію моральної шкоди, якщо діяла добросовісно?

Завдання 9. У січні 2026 року в Стокгольмі подружжя Андерссон – 36-річна Інга та 39-річний Ларс – подали спільну заяву про розлучення до районного суду. Вони одружені з 2014 року, мають 11-річну дочку. Подружжя досягли згоди щодо місця проживання дитини з матір'ю, графіка спілкування з батьком та аліментів (4500 SEK на місяць). Проте Ларс просить призначити обов'язковий 6-місячний строк «роздумів», стверджуючи, що хоче спробувати врятувати шлюб.

Запитання:

1. Чи існує в Швеції обов'язковий строк роздумів перед розлученням за наявності неповнолітніх дітей?
2. Чи потрібна згода обох сторін для розлучення?
3. Як суд враховує думку дитини при визначенні місця проживання?
4. Чи впливає наявність дитини на тривалість процедури розлучення?

Завдання 10. У червні 2025 року в Анкарі 26-річна Айше Кая подала позов про розлучення до сімейного суду проти 29-річного чоловіка Мехмета Деміра. Вони одружені з 2022 року, мають 2-річну дочку. Айше стверджує, що Мехмет систематично застосовував фізичне насильство (удари, штовхани), востаннє – у травні 2025 року, коли вона отримала струс мозку та перелом ключиці (є медичний висновок та фото). Мехмет заперечує всі звинувачення, стверджує, що це були «звичайні сварки», і вимагає збереження шлюбу заради дитини.

Запитання:

1. Чи є фізичне насильство самотійною підставою для розлучення в Туреччині?
2. Хто несе тягар доведення фактів насильства в суді?
3. Чи може суд призначити медичну або психологічну експертизу?
4. Як суд визначає опіку над дитиною, якщо насильство доведено?

Практичне заняття № 1 – денна форма навчання 2 год.

План

1. Особисті немайнові права та обов'язки подружжя в континентальному та англо-американському праві.
2. Які майнові режими подружжя закріплені у Франції, Німеччині, Англії та США? Які особливості шлюбних договорів та дошлюбних угод?
3. Які особливості встановлення та оспорювання батьківства існують у зарубіжному праві? Як вирішується питання статусу позашлюбних дітей?
4. У чому полягає зміст інституту «батьківської влади» (континентальне право) та «батьківської охорони» (common law)?
5. Як у зарубіжних правових системах врегульовані питання утримання дітей та аліментних зобов'язань?

Надайте визначення таких понять:

Особисті немайнові права подружжя, особисті немайнові обов'язки подружжя, рівність подружжя, взаємна повага, взаємна підтримка, подружня вірність, спільне проживання, співпраця в сім'ї, приватність сімейного життя, континентальне сімейне право, англо-американське сімейне право, майнові режими подружжя, законний режим майна подружжя, договірний режим майна подружжя, спільна власність подружжя, роздільна власність подружжя, спільність нажитого майна, шлюбний договір, дошлюбна угода, постшлюбна угода, свобода шлюбного договору, обмеження шлюбного договору, батьківство, материнство, юридичне батьківство, біологічне батьківство, презумпція батьківства, встановлення батьківства, оспорювання батьківства, судове встановлення походження дитини, генетична експертиза, правовий статус дитини,

рівність дітей незалежно від походження, позашлюбні діти, дискримінація за походженням, батьківська влада, батьківська охорона здійснення батьківських прав, обмеження та позбавлення батьківських прав, утримання дітей, аліментні зобов'язання, обов'язок утримання дитини, аліментні формули, примусове виконання аліментних зобов'язань, державний контроль за утриманням дітей.

Скласти схеми:

1. Особисті немайнові права та обов'язки подружжя в континентальній та англо-американській правових системах.
2. Принципи рівності подружжя у сімейному праві зарубіжних держав.
3. Майнові режими подружжя у Франції, Німеччині, Англії та США: порівняльна характеристика.
4. Договірний режим майна подружжя: особливості шлюбних договорів та дошлюбних угод.
5. Законний режим майна подружжя в країнах континентального та загального права.
6. Встановлення та оспорювання батьківства у зарубіжних правових системах.
7. Правовий статус позашлюбних дітей у сучасному зарубіжному сімейному праві.
8. Інститут батьківської влади у континентальному праві: зміст та межі здійснення.
9. Інститут батьківської охорони в англо-американській правовій системі.
10. Утримання дітей та аліментні зобов'язання в зарубіжному сімейному праві.

Теми для написання рефератів:

1. Особисті немайнові права та обов'язки подружжя в праві континентальної Європи та англо-американських країн: порівняльний аналіз.
2. Зміст та межі особистих немайнових відносин подружжя в сучасному сімейному праві зарубіжних країн.
3. Майнові режими подружжя у Франції, Німеччині, Англії та США: порівняльна характеристика.
4. Шлюбний договір та дошлюбна угода як способи регулювання майнових відносин подружжя в різних правових системах.
5. Особливості встановлення та оспорювання батьківства в романо-германській та англо-американській правових сім'ях.
6. Правовий статус позашлюбних дітей у зарубіжному сімейному праві: еволюція та сучасний стан.

7. Інститут батьківської влади в країнах континентальної Європи: зміст, обсяг та обмеження.

8. Батьківська опіка та відповідальність у праві Англії та США: порівняння з континентальними моделями.

9. Аліментні зобов'язання батьків щодо неповнолітніх дітей у зарубіжних правових системах.

10. Порядок визначення, стягнення та зміни розміру аліментів на утримання дітей у Франції, Німеччині, Англії та США.

Теоретичні питання до самоконтролю:

1. Які основні особисті немайнові права та обов'язки подружжя закріплені у Французькому цивільному кодексі?

2. У чому полягає принцип взаємної вірності подружжя в континентальному праві та як він відрізняється від підходу в праві Англії?

3. Які особисті немайнові обов'язки подружжя вважаються імперативними в більшості країн романо-германської правової сім'ї?

4. Як у праві США та Англії регулюються особисті немайнові відносини подружжя: чи існують прямі законодавчі норми?

5. Який майновий режим подружжя діє за замовчуванням у Франції, якщо шлюбний договір не укладено?

6. У чому полягає принцип спільності набутого майна в німецькому праві та які винятки з нього передбачені?

7. Який майновий режим подружжя є загальним у більшості штатів США та як він називається?

8. Які основні відмінності між шлюбним договором у Франції та дошлюбною угодою (prenuptial agreement) в Англії та США?

9. У яких випадках шлюбний договір може бути визнаний недійсним у Німеччині?

10. Які підстави для встановлення батьківства за французьким правом у разі народження дитини в шлюбі?

11. Як у праві Англії та США вирішується питання презумпції батьківства чоловіка матері?

12. Які способи оспорювання батьківства існують у континентальному праві та які строки для цього встановлені?

13. У чому полягає відмінність правового статусу позашлюбних дітей у Франції до та після реформи 2001–2002 років?

14. Чи мають позашлюбні діти в Англії та США такі самі права на спадщину та аліменти, як і діти, народжені в шлюбі?

15. Які основні елементи батьківської влади (puissance parentale) у французькому праві?

16. Як у німецькому праві регулюється спільне здійснення батьківської опіки після розлучення батьків?

17. У чому полягає принцип найкращих інтересів дитини в англійському та американському праві щодо батьківської опіки?

18. Які види аліментних зобов'язань батьків щодо дітей існують у Франції та як визначається розмір аліментів?

19. Як у Німеччині розраховується розмір аліментів на дитину за Дюссельдорфською таблицею?

20. Які особливості стягнення аліментів на неповнолітніх дітей у США: роль штатних норм та федеральних законів?

Тестові завдання

1. Правило передбачуваності збитків вперше сформулювали в англійській справі:

- а) справа про пляшку з імбирним пивом;
- б) справа про млин і вал;
- в) справа про кулю від кашлю;
- г) справа про резервуар.

2. Яке з наведених є типовими особистими немайновими правами подружжя в континентальному праві:

- а) право на спільне управління майном без договору;
- б) право на взаємну повагу, вірність та спільне проживання;
- в) право на автоматичне спадкування всього майна;
- г) право на роздільне проживання без згоди суду?

3. У чому полягає ключова відмінність регулювання особистих немайнових прав подружжя в англо-американському праві порівняно з континентальним:

- а) в англо-американському праві вони менш кодифіковані та базуються на прецедентах;
- б) в англо-американському праві відсутні права на вірність;
- в) континентальне право ігнорує права на материнство;
- г) англо-американське право не визнає обов'язків взаємної допомоги?

4. Який майновий режим подружжя є законним за замовчуванням у Франції:

- а) режим роздільності майна;
- б) режим спільності майна, набутого під час шлюбу;
- в) режим відкладеної спільності;
- г) режим повної роздільності?

5. У Німеччині законний майновий режим подружжя – це:

- а) спільність набутого майна (zugewinnngemeinschaft);
- б) повна спільність усього майна;

- в) роздільність, як в англії;
- г) відкладена спільність.

6. В Англії та більшості штатів США законний режим майна подружжя це:

- а) роздільність майна;
- б) спільність усього майна;
- в) спільність набутого;
- г) відкладена спільність.

7. Як встановлюється батьківство позашлюбної дитини в багатьох зарубіжних країнах (за сучасними конвенціями):

- а) через легалізацію шляхом шлюбу батьків або визнання;
- б) автоматично за місцем народження;
- в) лише через обов'язковий днк-тест;
- г) через реєстрацію в церкві?

8. Який статус позашлюбних дітей у сучасному зарубіжному праві (Європейська конвенція та практика):

- а) вони мають рівні права з шлюбними дітьми, включаючи спадкування;
- б) вони не мають права на спадкування;
- в) вони обмежені в правах на освіту;
- г) вони не можуть оспорювати батьківство?

9. У чому полягає інститут батьківської влади в континентальному праві:

- а) комплекс прав і обов'язків батьків щодо виховання, захисту та представництва інтересів дитини;
- б) лише право на покарання дитини;
- в) обмеження прав дитини до 21 року;
- г) автоматичне позбавлення прав після розлучення?

10. Інститут батьківської охорони (parental responsibility) в common law передбачає:

- а) фокус на найкращих інтересах дитини та спільну відповідальність батьків;
- б) повний контроль батька, як у римському праві;
- в) обмеження до майнових питань;
- г) автоматичне припинення після 16 років.

11. Як врегульовані аліментні зобов'язання щодо дітей у зарубіжних системах (за Гаазькою конвенцією 2007):

- а) батьки зобов'язані утримувати дітей до 21 року, можливе міжнародне стягнення;

- б) лише до 18 років, без міжнародного механізму;
- в) тільки для шлюбних дітей;
- г) без судового втручання?

12. У Франції та Німеччині аліменти на дітей розраховуються на основі:

- а) доходу батьків та потреб дитини;
- б) фіксованої суми, незалежно від доходу;
- в) лише за згодою батьків;
- г) тільки для матерів.

13. Особливість дошлюбних угод (prenuptial agreements) у США та Англії:

- а) вони можуть регулювати майнові відносини та обмежувати аліменти, але не завжди права дітей;
- б) вони обов'язкові для всіх шлюбів;
- в) вони не визнаються судами;
- г) вони обмежуються лише майном до шлюбу.

14. Як оспорюється батьківство в більшості зарубіжних правових систем:

- а) через судовий позов з доказами (днк тощо), з строками до повноліття дитини;
- б) автоматично після розлучення;
- в) лише за згодою обох батьків;
- г) через адміністративний орган без суду?

14. Зміст батьківської влади в континентальному праві включає:

- а) право на вибір місця проживання дитини та її освіти;
- б) право на продаж майна дитини без згоди суду;
- в) обов'язок лише фінансового утримання;
- г) право на відмову від дитини.

15. У континентальному праві презумпція батьківства чоловіка матері діє, якщо:

- а) дитина народжена у шлюбі;
- б) відсутня будь-яка презумпція;
- в) обов'язковий днк-тест при народженні;
- г) визнання лише через шлюб.

16. Міжнародне стягнення аліментів регулюється:

- а) Гаазькою конвенцією 2007 року та Конвенцією ООН 1956 року;
- б) лише національними законами;
- в) через ес виключно;

г) без урахування іноземного елемента.

17. Особливість шлюбних договорів у Франції (*contrat de mariage*):

- а) вони можуть бути укладені як до шлюбу, так і під час шлюбу, але з обов'язковим нотаріальним посвідченням;
- б) вони заборонені законом і не мають юридичної сили;
- в) вони регулюють лише немайнові відносини подружжя;
- г) вони автоматично змінюють режим на повну спільність майна.

18. У *common law* (Англія, США) дошлюбні угоди (*prenuptial agreements*) найчастіше не визнаються дійсними, якщо:

- а) вони ставлять одного з подружжя у явно несправедливе становище або суперечать публічному порядку;
- б) вони укладені без адвоката з обох сторін;
- в) вони не зареєстровані в державному реєстрі;
- г) вони стосуються лише майна, набутого до шлюбу.

19. У більшості штатів США батьківська відповідальність (*parental responsibility*) після розлучення визначається за принципом:

- а) найкращих інтересів дитини (*best interests of the child*), з можливістю спільної опіки;
- б) автоматичного надання повної опіки матері;
- в) повного виключення одного з батьків з виховання;
- г) обов'язкового чергування щотижня без винятків.

20. Яка ключова відмінність між «батьківською владою» (*puissance parentale*) у Франції та «батьківською опікою» (*custody/parental responsibility*) в Англії:

- а) у Франції батьківська влада є спільною за замовчуванням і не припиняється після розлучення, а в Англії акцент на розподілі повноважень та найкращих інтересах дитини;
- б) у Франції батьківська влада належить лише батькові;
- в) в Англії батьківська опіка припиняється автоматично після 16 років;
- г) у Франції батьківська влада не включає права на освіту дитини?

Практичні завдання

Завдання 1. У 2025 році подружжя Леруа (громадяни Франції, одружені з 2018 року) уклали шлюбний договір у нотаріуса в Парижі. За договором обрано режим роздільності майна, але з умовою, що квартира в центрі Парижа, куплена в 2020 році за спільні кошти, залишиться спільною власністю. У 2026 році подружжя розлучається. Дружина стверджує, що договір недійсний, бо

вона підписувала його під тиском чоловіка, який погрожував інакше не одружуватися.

Запитання:

1. Чи може режим роздільності майна бути обраний у Франції шлюбним договором?
2. Чи є умова про спільність окремої квартири дійсною?
3. Які підстави для визнання шлюбного договору недійсним за французьким правом?
4. Хто несе тягар доведення тиску чи обману при укладенні договору?

Завдання 2. У Німеччині в 2026 році подружжя Мюллер (одружені з 2019 року) розлучаються. За замовчуванням діє режим спільності набутого майна (Zugewinnngemeinschaft). У шлюбі куплено квартиру в Берліні за 450 000 євро та автомобіль за 45 000 євро. Чоловік мав до шлюбу квартиру в Мюнхені вартістю 600 000 євро, яка зросла до 850 000 євро. Дружина вимагала половини приросту вартості цієї квартири.

Запитання:

1. Що включається в приріст майна (Zugewinn) за німецьким правом?
2. Чи підлягає компенсації приріст вартості майна, яке чоловік мав до шлюбу?
3. Як розраховується компенсація приросту майна?
4. Чи може суд відхилити вимогу дружини щодо половини приросту?

Завдання 3. У Каліфорнії (США) в 2025 році подружжя Гарсія розлучається після 6 років шлюбу. У шлюбі народилася дочка (4 роки). Батько стверджує, що не є біологічним батьком, і вимагає ДНК-тесту. Мати заперечує тест, посилаючись на презумпцію батьківства (чоловік записаний у свідоцтві про народження).

Запитання:

1. Чи діє в Каліфорнії презумпція батьківства чоловіка матері?
2. У який строк чоловік може оспорити батьківство?
3. Чи може суд зобов'язати провести ДНК-тест проти волі матері?
4. Які наслідки доведення відсутності біологічного батьківства?

Завдання 4. У Франції в 2026 році після розлучення батьків 8-річний син залишився проживати з матір'ю. Батько вимагає спільного здійснення батьківської влади (autorité parentale conjointe) та регулярного спілкування з дитиною. Мати стверджує, що батько не цікавиться дитиною та не сплачує аліменти вчасно.

Запитання:

1. Чи зберігається спільна батьківська влада після розлучення у Франції?
2. Які права має батько щодо дитини за спільної батьківської влади?
3. Чи може суд обмежити батьківську владу одного з батьків?

4. Як суд визначає графік спілкування з дитиною?

Завдання 5. У Німеччині в 2025 році після розлучення мати дитини (6 років) звернулася до суду з вимогою про аліменти. Батько має чистий дохід 3800 євро на місяць, мати – 1800 євро. Дитина проживає з матір'ю. Батько стверджує, що сплачує аліменти на свою матір-пенсіонерку.

Запитання:

1. За якою таблицею розраховуються аліменти в Німеччині?
2. Який розмір аліментів на дитину 6 років за Дюссельдорфською таблицею 2025 року?
3. Чи враховується дохід матері при визначенні аліментів?
4. Чи зменшується розмір аліментів на дитину через аліменти на пенсіонерку?

Завдання 6. У Англії в 2026 році після розлучення мати дитини (9 років) звернулася до суду з вимогою про child maintenance. Батько має дохід 65 000 фунтів на рік, мати – 28 000 фунтів. Батько проживає в іншому місті та бачиться з дитиною раз на два тижні.

Запитання:

1. Який орган розраховує та стягує child maintenance в Англії?
2. За якою формулою розраховується розмір аліментів?
3. Чи впливає графік спілкування з дитиною на розмір аліментів?
4. Чи може мати відмовитися від аліментів на користь більшого часу спілкування?

Завдання 7. У США (штат Нью-Йорк) в 2025 році після розлучення батько дитини (5 років) вимагає спільної опіки (joint legal custody та joint physical custody). Мати заперечує, посилаючись на те, що батько живе за 300 км і не може регулярно забирати дитину до школи.

Запитання:

1. Чи є в Нью-Йорку презумпція спільної опіки?
2. Які критерії застосовує суд при визначенні опіки?
3. Чи може суд призначити спільну фізичну опіку за великої відстані?
4. Як суд враховує думку дитини 5 років?

Завдання 8. У Франції в 2026 році після народження дитини поза шлюбом мати визнала дитину, а батько – ні. Батько пізніше звернувся до суду з вимогою визнати батьківство та встановити спільну батьківську владу. Мати заперечує та стверджує, що не хоче контактів з батьком.

Запитання:

1. Чи може батько оспорити визнання материнства та встановити батьківство?
2. Який строк для добровільного визнання батьківства поза шлюбом?

3. Чи автоматично встановлюється спільна батьківська влада після визнання?

4. Чи може мати заборонити батькові бачитися з дитиною?

Завдання 9. У Німеччині в 2025 році після розлучення мати дитини (10 років) звернулася до суду з вимогою про збільшення аліментів. Батько отримав підвищення зарплати з 3200 до 5200 євро нетто. Раніше платив 450 євро.

Запитання:

1. Чи є підвищення доходу батька підставою для перегляду аліментів?
2. Як змінюється розмір аліментів за Дюссельдорфською таблицею?
3. Чи враховується новий дохід матері при перегляді?
4. Який строк для подання вимоги про збільшення аліментів?

Завдання 10. У Англії в 2026 році після розлучення батько дитини (7 років) переїхав до Шотландії. Мати вимагає аліменти через Child Maintenance Service. Батько стверджує, що витрачає багато на поїздки до дитини та на її утримання під час відвідувань.

Запитання:

1. Чи впливає проживання батька в іншій частині Великобританії на розрахунок аліментів?
2. Чи зменшуються аліменти за велику кількість ночей з дитиною?
3. Які санкції застосовуються за несплату child maintenance?
4. Чи може батько оскаржити розрахунок CMS?

Список спеціалізованої літератури:

1. Конституція України Прийнята 28 червня 1996 року (чинна редакція). Офіційний сайт Верховної Ради України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

Акти міжнародного права:

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 (з протоколами), (ст. 12 – право на шлюб, ст. 8 – право на повагу до приватного і сімейного життя). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 (ст. 23 – право на шлюб та захист сім'ї). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

4. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 (Резолюція ООН № 44/25). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (застосовується при розірванні шлюбу, визначенні інтересів дитини).

5. Конвенція, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів (Апостиль), від 05.10.1961. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_082#Text (для визнання іноземних актів про шлюб, розлучення, батьківство).

6. Конвенція про правову допомогу та правові відносини в цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22.01.1993 (Мінська конвенція). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_009#Text (для виконання рішень про розлучення, аліменти в країнах СНД та інших).

Закони України:

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III (чинна редакція станом на 12.09.2025, підстава – Закон № 4574-IX від 21.08.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (основний акт: умови укладення шлюбу, перешкоди, розірвання, шлюбний вік тощо).

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV (чинна редакція). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (недійсність правочинів, у т.ч. шлюбу, майнові відносини подружжя).

3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV (чинна редакція). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (процедура розірвання шлюбу, визнання шлюбу недійсним, оспорювання батьківства).

4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (компетенція судів у сімейних справах).

5. Про судовий збір : Закон України від 08.07.2011 № 3674-VI (чинна редакція). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text> (сплата збору при поданні позовів про розірвання шлюбу, поділ майна тощо).

Підзаконні акти та принципи:

1. Принципи міжнародних комерційних договорів (Принципи УНІДРУА) 2016 (оновлена редакція). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_920#Text (для аналізу договірної природи шлюбних угод у зарубіжному праві).

Монографії та інші наукові видання:

1. Менджул М. В. Порівняльне сімейне право : навч. посіб. Ужгород : РІК-У, 2021. 240 с. (Комплексний порівняльний аналіз сімейного права України, держав-членів ЄС, Великобританії, Канади, США та окремих азіатських держав, включаючи інститут шлюбу, умови укладення, розірвання, майнові режими подружжя).

2. Менджул М. В. Принципи сімейного права : монографія. Ужгород, 2019. 211 с. (Дослідження сутності принципів сімейного права в порівняльному аспекті: Україна, ЄС, США, Канада, Великобританія, з акцентом на розлучення, утримання та батьківські обов'язки).

3. Розгон О. В. Договори у сімейному праві України : монографія. Київ : Ін Юре, 2018. 301 с. (Аналіз договорів у сімейному праві, включаючи шлюбні контракти, порівняння з зарубіжними системами, проблеми недійсності та застосування).

4. Жилінкова І. В. Правовий режим майна членів сім'ї : монографія. Харків : Ксилон, 2000 (оновлені видання та цитування в сучасних працях до 2024 р.). (Класифікація режимів майна подружжя в порівняльному аспекті: роздільність, спільність, відкладена спільність; порівняння з Францією, Німеччиною, Іспанією тощо).

5. Борисова В. І., Жилінкова І. В. Сімейне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2009 (з доповненнями в пізніших виданнях). (Порівняльний аналіз шлюбу, розлучення, майнових відносин з зарубіжними системами).

6. Менджул М. В. Сімейне право України в контексті євроінтеграційних процесів : матеріали круглого столу (м. Одеса, 8 квітня 2024 р.). Одеса, 2024. (Аналіз джерел сімейного права в Європі, порівняння з українським регулюванням шлюбу та розлучення).

7. Сімейне право України : підручник / за ред. А. О. Дутко. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 480 с. (Детальний розгляд шлюбу, умов дійсності, припинення шлюбу з урахуванням зарубіжного досвіду).

8. Курило Т. В. Сімейне право України : навч. посіб. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014 (з оновленнями). (Порівняльний аналіз інститутів шлюбу, розлучення, батьківських прав).

9. *Аналітично-порівняльне правознавство* : електронне наукове видання. Ужгород : Ужгородський національний університет, 2023. № 3. 472 с. (Статті з порівняльного аналізу сімейного права, включно із зарубіжними моделями розлучення та шлюбних перешкод).

10. Актуальні проблеми сімейного права : матеріали конференції. Київ : Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2024. 150 с. (Обговорення проблем розлучення, шлюбу, порівняння з Австралією, США, Європою).

11. Сафончик О. І. Окремі аспекти припинення шлюбно-сімейних правовідносин в Україні та деяких країнах ЄС. *Сучасний стан і перспективи розвитку сімейного права України в умовах адаптації до європейського права* : матеріали всеукр. кругл. столу (м. Одеса, 26 травня 2017 р.) / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Є. О. Харитонова. Одеса : Фенікс, 2017. С. 19–21.

12. Труба В. І. Класифікація сімейних правовідносин : монографія Одеса : Фенікс, 2020. 360 с.

Інформаційні ресурси:

1. Вебсайт Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. URL : <http://www.nbuv.gov.ua/>.

2. Вебсайт Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника. URL : www.lsl.lviv.ua.

3. Вебсайт Львівського державного університету внутрішніх справ. URL : <http://www1.lvduvs.edu.ua>.

4. Медіапортал Європейського Союзу. URL : https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/principles-and-values/access-information_uk.
5. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/>.
6. Офіційний вебпортал Інституту законодавства Верховної Ради України. URL : <https://www.rada.gov.ua/>.
7. Офіційний вебсайт Міністерства внутрішніх справ України. URL : <https://mvs.gov.ua/>.
8. Офіційний сайт Європейського Союзу. URL : https://european-union.europa.eu/index_en?prefLang=uk.
9. Офіс Ради Європи в Україні. URL : <https://www.coe.int/uk/web/kyiv>.
10. Представництво Європейського Союзу в Україні. URL : https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine_uk?s=232.
11. Сторінка Європейської Комісії. URL : <http://ec.europa.eu>.
12. Сторінка Ради Європейського Союзу. URL : https://european-union.europa.eu/index_en?prefLang=uk.
13. Сторінка Суду Європейського Союзу. URL : <https://curia.europa.eu/site/>.
14. Сторінка Європейського Омбудсмана. URL: <https://www.ombudsman.europa.eu/en/home>.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ, ЩО ВІНОСЯТЬСЯ НА ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ

1. Поняття цивільного та торговельного права зарубіжних країн і їх місце в системі приватного права.
2. Предмет і метод цивільного та торговельного права зарубіжних країн.
3. Співвідношення цивільного і торговельного права в зарубіжних правових системах.
4. Основні правові сім'ї сучасності: загальна характеристика.
5. Романо-германська правова система: поняття, ознаки, джерела права.
6. Англо-американська правова система (common law): поняття, особливості, структура.
7. Значення порівняльно-правового методу у вивченні цивільного і торговельного права.
8. Поняття та класифікація джерел цивільного і торговельного права зарубіжних країн.
9. Кодифіковані акти як джерело приватного права у континентальній системі.
10. Судовий прецедент як основне джерело права у системі common law.

11. Статутне право (legislation) у країнах загального права.
12. Правовий звичай як джерело цивільного і торговельного права.
13. Торговельні звичаї та їх значення у міжнародному комерційному обігу.
14. *Lex mercatoria*: поняття, зміст і сфери застосування.
15. Правова доктрина як джерело приватного права в зарубіжних країнах.
16. Міжнародні договори як джерела цивільного і торговельного права.
17. *Soft law* у системі джерел приватного права.
18. Право Європейського Союзу як наднаціональне джерело приватного права.
19. Регламенти ЄС: поняття, юридична сила, сфера застосування.
20. Директиви ЄС та їх роль у гармонізації приватного права.
21. Значення практики Суду Європейського Союзу для приватного права держав-членів.
22. Поняття фізичної особи у цивільному праві зарубіжних країн.
23. Цивільна правоздатність фізичної особи: поняття та момент виникнення.
24. Цивільна дієздатність фізичної особи у зарубіжних правових системах.
25. Обмеження дієздатності та сучасні тенденції її захисту.
26. Деліктоздатність фізичної особи та підстави цивільної відповідальності.
27. Особисті немайнові права фізичної особи та їх захист у зарубіжному праві.
28. Засоби індивідуалізації фізичної особи (ім'я, доміциль, місце проживання).
29. Правовий статус фізичної особи-підприємця у зарубіжних країнах.
30. Поняття та ознаки юридичної особи у цивільному праві зарубіжних країн.
31. Теорії юридичної особи у зарубіжній правовій доктрині.
32. Класифікація юридичних осіб у цивільному і торговельному праві.
33. Корпорації як основна форма підприємницької діяльності.
34. Некомерційні юридичні особи: поняття та правова природа.
35. Партнерства у зарубіжному праві: види та правовий статус.
36. Повні та командитні товариства: порівняльна характеристика.
37. Обмежена відповідальність як принцип корпоративного права.
38. Доктрина «пробивання корпоративної завіси»: підстави та наслідки.
39. Корпоративне управління у зарубіжних правових системах.
40. Фідуціарні обов'язки органів управління юридичної особи.
41. Трасти у системі *common law*: поняття, елементи, правова природа.
42. *Joint venture* як форма підприємницької діяльності.
43. Договір у цивільному і торговельному праві зарубіжних країн: поняття та значення.

44. Принцип свободи договору у зарубіжному приватному праві.
45. Укладення договору: порівняльно-правовий аналіз.
46. Виконання договірних зобов'язань у зарубіжних країнах.
47. Порушення договору та правові наслідки.
48. Види цивільно-правової відповідальності у зарубіжному праві.
49. Деліктна відповідальність у континентальній та англо-американській системах.
50. Відшкодування майнової та немайнової шкоди.
51. Позадовісні зобов'язання у цивільному праві зарубіжних країн.
52. Відповідальність за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки.
53. Захист прав споживачів у зарубіжних країнах.
54. Вплив права ЄС на регулювання договірних відносин.
55. Конкурентне право на межі приватного і публічного регулювання.
56. Уніфікація приватного права: поняття та основні напрями.
57. Гармонізація цивільного і торговельного права: зміст і значення.
58. Роль міжнародних організацій у розвитку приватного права.
59. Цифровізація та її вплив на цивільне і торговельне право.
60. Електронна комерція у зарубіжних правових системах.
61. Судовий захист цивільних прав у континентальній правовій системі.
62. Засоби судового захисту у системі common law.
63. Equity як джерело та інструмент захисту приватних прав.
64. Альтернативні способи вирішення цивільних і торговельних спорів.
65. Арбітраж у міжнародних комерційних спорах.
66. Застосування іноземного права у цивільних правовідносинах.
67. Колізійні прив'язки у міжнародному приватному праві.
68. Особистий статут фізичної та юридичної особи.
69. Значення судової практики для формування приватного права.
70. Роль правової доктрини у розвитку цивільного і торговельного права.
71. Взаємодія національного і наднаціонального приватного права.
72. Вплив глобалізації на цивільно-правові системи.
73. Порівняльна характеристика цивільного та торговельного права Франції і Німеччини.
74. Особливості цивільного і торговельного права Великої Британії.
75. Особливості приватного права США.
76. Тенденції розвитку корпоративного права в зарубіжних країнах.
77. Реформування цивільного законодавства у країнах ЄС.
78. Значення зарубіжного досвіду для вдосконалення цивільного права України.
79. Роль цивільного і торговельного права у забезпеченні стабільності приватного обігу.
80. Значення дисципліни «Цивільне та торговельне право зарубіжних країн» для професійної підготовки юриста.

КРИТЕРІЇ ТА ЗАСОБИ ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ

ДЛЯ ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ		
Поточний контроль (ПК)		Підсумковий контроль
Аудиторна робота	Самостійна робота/ Індивідуальна робота	Залік (З) / ЕКЗАМЕН (Е)
≤ 40	≤ 10	
≤ 50		≤ 50
Підсумкова оцінка в разі заліку (П) = ПК + З ≤ 100		
Підсумкова оцінка в разі складання екзамену (П) = ПК + Е ≤ 100		

ДЛЯ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ		
Поточний контроль (ПК)		Підсумковий контроль
Аудиторна робота	Самостійна робота/ Індивідуальна робота	Залік (З) / ЕКЗАМЕН (Е)
≤ 20	≤ 30	
≤ 50		≤ 50
Підсумкова оцінка в разі заліку (П) = ПК + З ≤ 100		
Підсумкова оцінка в разі складання екзамену (П) = ПК + Е ≤ 100		

Критерії оцінювання аудиторної роботи здобувачів вищої освіти (денна та заочна форми навчання)

БАЛИ	ПОЯСНЕННЯ
5	Високий рівень компетентностей. Питання, винесені на розгляд, засвоєні у повному обсязі; на високому рівні сформовані необхідні практичні навички та вміння; всі навчальні завдання, передбачені планом заняття, виконані в повному обсязі. Під час заняття продемонстрована стабільна активність та ініціативність. Відповіді на теоретичні питання, розв'язання практичних завдань, висловлення власної думки стосовно дискусійних питань ґрунтуються на глибокому знанні чинного законодавства, теорії та правозастосовної практики
4	Невисокий рівень компетентностей. Питання, винесені на розгляд, засвоєні у повному обсязі; в основному сформовані необхідні практичні навички та вміння; всі передбачені планом заняття навчальні завдання виконані в повному обсязі з неістотними неточностями . Під час заняття продемонстрована ініціативність. Відповіді на питання, розв'язання практичних завдань, висловлення власної думки стосовно дискусійних питань переважно ґрунтуються на знанні чинного законодавства, теорії та правозастосовної практики
3	Достатній рівень компетентностей. Питання, винесені на розгляд, у цілому засвоєні ; практичні навички та вміння мають поверхневий характер , потребують подальшого напрацювання та закріплення; навчальні завдання, передбачені планом заняття, виконані, деякі види завдань виконані з помилками
2	Недостатній рівень компетентностей. Питання, винесені на розгляд, засвоєні частково, прогалини у знаннях не мають істотного характеру ; практичні навички та вміння сформовані недостатньо; більшість навчальних завдань

БАЛИ	ПОЯСНЕННЯ
	виконано, деякі з виконаних завдань містять істотні помилки, які потребують подальшого усунення
1	Мінімальний рівень компетентностей. Студент, не готовий до заняття, не знає більшої частини програмного матеріалу, з труднощами виконує завдання, невпевнено відтворює терміни і поняття, що розглядалися під час заняття, допускає змістовні помилки, не має відповідних вмінь і навичок, необхідних для розв'язання професійних завдань
0	Незадовільний рівень компетентностей. Відсутність на занятті

Для навчальної дисципліни «Цивільне право» засобами діагностики знань (успішності навчання) є: екзамен, стандартизовані тести, реферати, есе, презентації результатів виконаних завдань та досліджень, студентські презентації та виступи на наукових заходах.

Критерії оцінювання самостійної роботи (денна форма навчання)

Бали	Вид завдання
10	Написання та публікація наукової статті у фаховому виданні (за наявності опублікованих матеріалів із вказівкою на наукового керівника)
5	Написання та публікація тез доповіді на конференції (за наявності опублікованих матеріалів із вказівкою на наукового керівника)
2	Підготовка мультимедійної презентації (мінімум 20 слайдів) з вибраної теми. Під час виставлення балів враховують такі фактори: кількість слайдів, грамотність та правильність викладення інформації, послідовність викладення інформації, наявність висновків з розглянутих питань та теми в цілому
2	Підготовка тестових питань (мінімум 20 питань, одне питання – 4 варіанти відповіді) з вибраної теми. Під час виставлення балів враховують такі фактори: кількість тестових питань, грамотність та правильність написання питання та відповідей до нього
2	Підготовка 5 практичних задач з вибраної теми. Під час виставлення балів враховують такі фактори: комплексність у написанні умов задачі та поставлених до неї питань чи завдання, грамотність

Критерії оцінювання самостійної роботи (заочна форма навчання)

Бали	Вид завдання
30	Написання та публікація наукової статті у фаховому виданні (за наявності опублікованих матеріалів із вказівкою на наукового керівника)
15	Написання та публікація тез доповіді на конференції (за наявності опублікованих матеріалів із вказівкою на наукового керівника)
5	Підготовка мультимедійної презентації (мінімум 20 слайдів) з обраної теми (оцінюється максимум в 5 балів). Під час виставлення балів до уваги беруть такі фактори: кількість слайдів, грамотність та

	правильність викладення інформації, послідовність викладення інформації, наявність висновків з розглянутих питань та теми в цілому
5	Підготовка тестових питань (мінімум 20 питань, одне питання – 4 варіанти відповіді) з обраної теми (оцінюється максимум в 5 балів). Під час виставлення балів до уваги беруть такі фактори: кількість тестових питань, грамотність та правильність написання питання та відповідей до нього
5	Підготовка 5 практичних задач з обраної теми (оцінюється максимум в 5 балів). Під час виставлення балів до уваги беруть такі фактори: комплексність у написанні умов задачі та поставлених до неї питань чи завдання, грамотність

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Оцінка в балах	Оцінка за національною шкалою		Оцінка за шкалою ECTS	
	Залік	Екзамен/ диференційований залік	Оцінка	Пояснення
90–100	зараховано	Відмінно	A	« Відмінно » – теоретичний зміст курсу засвоєний у повному обсязі; сформовані необхідні практичні навички роботи із засвоєним матеріалом; всі навчальні завдання, передбачені РПНД, виконані в повному обсязі
83–89		Добре	B	« Дуже добре » – теоретичний зміст курсу засвоєний в повному обсязі; в основному сформовані необхідні практичні навички роботи із засвоєним матеріалом; всі навчальні завдання, передбачені РПНД, виконані, якість виконання більшості з них оцінена кількістю балів, близькою до максимальної
75–82			C	« Добре » – теоретичний зміст курсу засвоєний цілком; в основному сформовані практичні навички роботи із засвоєним матеріалом; всі навчальні завдання, передбачені РПНД, виконані, якість виконання жодного з них не оцінена мінімальною кількістю балів,

				деякі види завдань виконані з помилками
68–74		Задовільно	D	« Задовільно » – теоретичний зміст курсу засвоєний не повністю; але прогалини не мають істотного характеру; в основному сформовані необхідні практичні навички роботи із засвоєним матеріалом; більшість передбачених РПНД навчальних завдань виконано, деякі з виконаних завдань містять помилки
60–67			E	« Достатньо » – теоретичний зміст курсу засвоєний частково; не сформовано деякі практичні навички роботи; частина передбачених РПНД навчальних завдань не виконані або якість виконання деяких з них оцінено кількістю балів, близькою до мінімальної
35–59	не зараховано	Не задовільно	FX	« Умовно незадовільно » – теоретичний зміст курсу засвоєний частково; не сформовані необхідні практичні навички роботи; більшість навчальних завдань не виконано або якість їх виконання оцінено кількістю балів, близькою до мінімальної; при додатковій самостійній роботі над матеріалом курсу можливе підвищення якості виконання навчальних завдань (з можливістю повторного складання)
1–34			F	« Безумовно незадовільно » – теоретичний зміст курсу не засвоєний; не сформовані необхідні практичні навички роботи; всі виконані навчальні завдання містять грубі помилки або не виконані взагалі; додаткова самостійна робота над матеріалом курсу не призведе до значного підвищення якості виконання навчальних завдань

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основні нормативні акти:

1. Конституція України. Ухвалена 28 червня 1996 року (чинна редакція). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

Акти міжнародного права:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#Text (дата звернення: 14.01.2021).

2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_920#Text.

3. Загальна декларація прав людини. 10.12.1948. *Верховна Рада України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

4. Конвенція, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів. 05.10.1961. Гаазька конференція з МПП; Конвенція. *Верховна Рада України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_082#Text.

Закони України:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

3. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1403-VIII. *Верховна Рада України*. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1403-19>.

4. Про гарантії держави щодо виконання судових рішень : Закон України від 5 червня 2012 року № 4901-VI. *Верховна Рада України*. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4901-17>.

5. Про внесення змін до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» : Закон України від 22 грудня 1998 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 7. Ст. 49. С. 108–110.

6. Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту : Закон України від 22 грудня 1998 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 9–10. Ст. 65. С. 154–193.

7. Закон України «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну» від 22 грудня 1998 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 11. С. 202–215 (Ст. 78).

8. Закон України «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту» від 22 грудня 1998 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 12–13. С. 226–259 (Ст.80).

9. Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001 №12. С. 242–264 (Ст. 64).

10. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами членами, з іншої сторони з рішеннями і змінами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

Монографії та інші наукові видання:

1. Ващинець І. І. Мета відшкодування збитків у договірних зобов'язаннях. *Часопис Київського університету права*. 2025. № 1. С. 94–98.
2. Панкевич О. З. Державне право зарубіжних держав : підручник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 260 с.
3. Гапотій В. Д., Жильцов О. Л., Воржевітіна Г. І. Основні правові системи світу : навч. посіб. Мелітополь : ФОП Однорог Т. В., 2019. 279 с.
4. *Аналітично-порівняльне правознавство* – електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет». 2022. № 1. С. 376.
5. Гайдулін О. О. Інститут інтерпретації (тлумачення) в європейському контрактному праві: теоретико-цивілістичні засади : автореф. на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальностями: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень та 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. 39 с.
6. Кот О. О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики : монографія. Київ : Алерта, 2017. 492 с.
7. Мельник О. О. Зміна та розірвання договору з точки зору різних правових доктрин, у випадку дії обставин форс-мажору. *ScienceRise: Juridical Science*. 2020. № 4(14). С. 34–40.
8. Абросімов С. Перспективи удосконалення правового регулювання договору купівлі-продажу в контексті рекодифікації національного цивільного законодавства та приведення у відповідність законодавства України до законодавства ЄС. *Art and Science*. 2021. Vol. 1.
9. Абросімов С. Поняття та зміст адаптації цивільного законодавства України до законодавства ЄС у сфері купівлі-продажу. *Університетські наукові записки*. 2020. № 3–4(75–76). С. 217–225.
10. Білоусов Є. М., Жуков І. М., Комаров В. В., Яковюк І. В. Міжнародне приватне право : підручник / за заг. ред. Є. М. Білоусова, І. В. Яковюка. Харків : Право, 2021. 408 с.
11. Цибань А. А. До питання цивільно-правової відповідальності за невиконання суб'єктивного цивільного обов'язку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 97–100.

Інформаційні ресурси:

1. Вебсайт Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>.
2. Вебсайт Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника. URL: www.lsl.lviv.ua.

3. Вебсайт Львівського державного університету внутрішніх справ. URL: <http://www1.lvduvs.edu.ua>.
4. Медіапортал Європейського Союзу. URL : https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/principles-and-values/access-information_uk.
5. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL : <https://www.rada.gov.ua/>.
6. Офіційний вебпортал Інституту законодавства Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/>.
7. Офіційний вебсайт Міністерства внутрішніх справ України. URL : <https://mvs.gov.ua/>.
8. Офіційний сайт Європейського Союзу. URL : https://european-union.europa.eu/index_en?prefLang=uk.
9. Офіс Ради Європи в Україні. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv>.
10. Представництво Європейського Союзу в Україні. URL : https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine_uk?s=232.
11. Сторінка Європейської Комісії. URL : <http://ec.europa.eu>.
12. Сторінка Ради Європейського Союзу. URL: https://european-union.europa.eu/index_en?prefLang=uk.
13. Сторінка Суду Європейського Союзу. URL: <https://curia.europa.eu/site/>.
14. Сторінка Європейського Омбудсмана. URL : <https://www.ombudsman.europa.eu/en/home>.

Навчальне видання

Киян Володимир Якович
Обушенко Наталія Миколаївна
Нестерцова-Собакарь Олександра Володимирівна

ЦИВІЛЬНЕ ТА ТОРГОВЕЛЬНЕ ПРАВО
ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Методичні рекомендації
до семінарських та практичних занять

Редактор, оригінал-макет – *А. В. Самотуга*
Редактор *О. М. Врублевська*

Підп. до друку 08.05.2026. Формат 60×84/16. Гарнітура – Times New Roman.
Друк – цифровий. Ум.-друк. арк. 9,65. Обл.-вид. арк. 10,38.

Надруковано у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26, sed@dduvs.edu.ua
Свідоцтво про внесення до державного реєстру ДК № 8112 від 13.06.2024